

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÂ-HÂ SURESİNİN ANLAMBİLİM YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebrar DEMİRBAŞ

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ankara, 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÂ-HÂ SURESİNİN ANLAMBİLİM YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ebrar DEMİRBAŞ

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ahmed ALDYAB

Ankara, 2022

ONAY SAYFASI

Ebrar Demirbaş tarafından hazırlanan “Tâ-hâ Suresinin Anlambilim Yönünden İncelenmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliğı ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Dr. Öğr.Üyesi Ahmed Aldyab	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		
Doç. Dr. Osman Düzgün	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		
Doç. Dr. Ömer Acar	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
Kabul ☐ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 06.09.2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih:/....../2022

İmza:

Adı SOYADI: Ebrar Demirbaş

XXXXXX

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşüncüyü yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan yüksek lisanstan bu yana her zaman beni destekleyen, takdir ve taltif eden bir öğrencisi olarak değil meslektaşısı olarak gören bana hep güvenen sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Aldyab'a teşekkür gönül borcumdur. Sevgili hocam, Doç. Dr. Osman Düzgün'e ve Doç. Dr. Ömer Acar'a sabrı, sevecenliği, tezimin her adımında beni yönlendirdiği için teşekkür ederim. Ayrıca, eşim Ömer Faruk Demirbaş'a tüm desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

ÖZET

Tâ-hâ Suresinin Anlambilim Yönünden İncelenmesi

Kelimeler ve taşıdıkları anlamlar dilin temel yapı taşlarıdır. Kelimelerin anlamları üzerinde duran ve Türkçede "anlambilim" olarak adlandırılan “ilmu’d-delale”, bir lafzı birçok yönden inceleyerek, lafzın manasının tespitine katkı sağlayan dil bilimi dalıdır. Batıda ise bu kavram, “semantics” kavramı ile eşdeğerdir. Semantik; nesnelerle bu nesneleri karşılayan sözcüklerin arasındaki bağı inceler. Bir sözcüğü salt anlamı ile değerlendirmekten ziyade, kültürel açıdan ya da tarih boyunca uğradığı değişikliklere kadar sözcüğe verilen anlamı her açıdan değerlendirir. Bu kavramların ortaya çıkma sebeplerinden biri de her toplumun anadilini öğrenme isteğinin yanında dinlerinin dillerini öğrenme isteğinden kaynaklıdır. Buna sebeple Araplarda tefsir çalışmalarının başladığı dönemde delalet ilmi üzerinde özellikle durulmuştur. Batıdaysa semantik kavramı ile ilişkilendirilen lafız-mana çalışmalarını ilk olarak Alman dilbilimcisi K. Reisig "semosiologie" kavramı ile bağdaştırmış, sonrasında ise Breal, Trier, Ullmann, Guiraud, Chomsky, Katz-Fodor gibi pek çok isim bu konuda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmada anlambilim, “delalet” kavramı altında sessel, sarfi, sözlüksel, dilbilgisel ve sosyolojik olarak beş kısımda incelenmiştir. Çalışmanın devamında her bir delalet kavramı kendi içinde incelendikten sonra, tezin ilerleyen bölümleri tefsir ilmiyle ilişkilendirildiğinden tefsir ilminde önemli bir role sahip olan "bağlam" ilmi ele alınmıştır. Lafzın manaya delaletinde bağlamın önemine vurgu yapılmış, tarihsel ve toplumsal bağlam üzerinde durulmuştur. Tezin ikinci bölümünde “delalet” kavramı somut örneklemeyi sağlamak amacıyla Zemahşerî- *el-Keşşâf*, Muhammed Alî Sabûnî- *Safvetü't-Tefâsîr*, Ebu'l-Fidâ İsmâîl İbn-i Kesîr- *Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri*, Fahreddîn er-Râzî - *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb* tefsirlerinde Tâ-hâ suresi incelenmiş delalet kavramına örneklik teşkil eden kelimeler tespit edilmiş ve incelenmiştir. Bunun yanı sıra araştırma sırasında lafızların manasını tespit için Fîyûmî- *Misbâh Munîr*, İbn Fâris- *Mu'cemu Makâyisi'l-Luğa*, İbn Cinnî- *el-Hasâis*, Cevherî, *es-Sihâh*, gibi sözlüklerden faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Delalet, Anlambilim, Semantik

ABSTRACT

Semantic Analysis of Surah Tâ-hâ

Words and their meanings are the basic building blocks of language. “Ilmu’d-delale”, which is called “anlambilim” in Turkish focuses on the meanings of words. It is a branch of linguistics that contributes to the determination of the meaning of a word by examining it in many ways. In the West, this concept is equivalent to the concept of “semantics”. Semantics; examines the link between objects and the words that correspond to those objects. Rather than evaluating a word with its mere meaning, it evaluates every aspect of the meaning given to the word, from the cultural point of view or to the changes it has undergone throughout history. One of the reasons for the emergence of these concepts is the desire to learn the languages of their religions as well as the desire of every society to learn their mother tongue. For this reason, in the period when the tafsir studies in Arabs began, the science of signification was especially emphasized. In the West, word-meaning studies which is associated with the concept of semantics were firstly associated with the concept of “semasiologie” by German linguist K. Reisig and then many names such as Breal, Trier, Ullmann, Guiraud, Chomsky, Katz - Fodor conducted studies on this subject. In this study, semantics has been examined under the concept of "indication" in five parts as phonological, lexical, grammatical and sociological. In the continuation of the study, after examining each signification concept in itself, the science of "context", which has an important role in the science of tafsir, is discussed since the following parts of the thesis are associated with the science of tafsir. The importance of context has been emphasized in the meaning of the wording, and historical and social context has been emphasized. In the second part of the thesis, in order to provide a concrete example of the concept of "semantic", *al-Kashshaf* – Zamakhshari, *Safwat al-Tafasir* - Muhammed Ali Sabuni, *Mukhtasar Ibn Kathir Tafsir* - abu'l-Fida İsmail ibn-i Kathir, *Tafsir Kebir Mefatih al-Gayb* - Fakhraddin al Razi, the Surah Tâ-hâ has been examined and the words that are examples for the concept of signification have been identified and examined. In addition to this, dictionaries such as Fiyumi - *Misbah Munir*, Ibn Faris - *Mujam Maqayis al-Lugha*, ibn Jinni - *al-Hasais*, Javhari, *es-Sihah*, were used to determine the meaning of the words during the research.

Keywords: Arabic Language and Literature, Indication, Semantic

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
TRANSLİTERASYON.....	viii
GİRİŞ	1
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1.1. Delalet Türleri	8
1.1.1. Sessel Delalet (الدلالة الصوتية)	8
1.1.1.1. Harflerin Sıfatları	9
1.1.1.2. Harflerin Kelimede Dizimi ve Dizimde Uyumu	10
1.1.1.3. Harflerin Sahip Olduğu Anlamlar	12
1.1.2. Sarfi Delalet (الدلالة الصرفية).....	12
1.1.3. Sözlüksel/Leksik Delalet (الدلالة المعجمية)	13
1.1.4. Dilbilgisel Delalet (الدلالة النحوية).....	14
1.1.5. Sosyolojik Delalet (الدلالة الاجتماعية)	15
1.2. Lafzın Manaya Delaletinde Bağlam ve Kur'an İlimleri	16
1.2.1. Tarihsel Bağlam.....	17
1.2.2. Toplumsal Bağlam.....	18
2. İKİNCİ BÖLÜM	20
2.1. Delalet İlminin Tâ-hâ Suresinde İncelenmesi.....	20
2.1.1. Sessel Delalet.....	20
2.1.1.1. هـ.....	20
2.1.1.2. و لأصلين ve فلاقطعن	21
2.1.1.3. ييسا.....	22
2.1.1.4. قبضة.....	22
2.1.1.5. همس.....	23
2.1.1.6. وسوسة.....	23

2.1.1.7. ضنك.....	24
2.1.2. Sarfi Delalet.....	25
2.1.2.1. تنزيلا ve أنزلنا.....	25
2.1.2.2. أخفى.....	26
2.1.2.3. الحسنى.....	27
2.1.2.4. طوى.....	27
2.1.2.5. أخفي.....	28
2.1.2.6. السؤل.....	29
2.1.2.7. فتونا.....	29
2.1.2.8. أخرجنا.....	30
2.1.2.9. موعد.....	31
2.1.2.10. تلقف.....	32
2.1.2.11. حملنا.....	33
2.1.2.12. الضفة ve الغرفة.....	34
2.1.2.13. موعد.....	34
2.1.2.14. علو.....	35
2.1.2.15. لزام.....	36
2.1.3. Sözlüksel/ Leksik Delalet.....	36
2.1.3.1. أخفى ve سر.....	36
2.1.3.2. الإنسان.....	37
2.1.3.3. طوى.....	37
2.1.3.4. هش.....	38
2.1.3.5. حية.....	39
2.1.3.6. السيرة.....	39
2.1.3.7. وزير.....	40
2.1.3.8. أزر.....	41
2.1.3.9. عين.....	41
2.1.3.10. لا تنبأ.....	42
2.1.3.11. خشية ve تذكرة.....	43
2.1.3.12. فرط.....	43
2.1.3.13. النهى.....	44
2.1.3.14. سوى.....	44
2.1.3.15. فيسحتكم.....	45

2.1.3.16. صفا ve أجمع	46
2.1.3.17. هوى	47
2.1.3.18. أسفا	48
2.1.3.19. أوزارا	49
2.1.3.20. خطب	49
2.1.3.21. لنحرقنه ve مساس	50
2.1.3.22. يتخافتون	51
2.1.3.23. نسفي	52
2.1.3.24. عوج ve الأمت	52
2.1.3.25. العاني	53
2.1.3.26. هضم ve ظلم	54
2.1.3.27. ضحو ve ظمئ	55
2.1.3.28. يخصف	55
2.1.3.29. لزام	56
2.1.4. Dilbilgisel Delalet	56
2.1.4.1. تذكرة ve لتشقى	56
2.1.4.2. يخشى ve تذكرة ,تزيلا	57
2.1.4.3. الرحمن	58
2.1.4.4. "إذ" Edatı	59
2.1.4.5. تلك	59
2.1.4.6. سيرتها	60
2.1.4.7. آية ve بيضاء	60
2.1.4.8. هارون ve وزيرا	61
2.1.4.9. فتناك فتونا ve فليلقه	62
2.1.4.10. خلقه	63
2.1.4.11. الذي جعل	64
2.1.4.12. ضحى	64
2.1.4.13. إن هذان لساحران	65
2.1.4.14. يخيّل ve إذا	66
2.1.4.15. كيد ساحر	67
2.1.4.16. في جذوع	68
2.1.4.17. فطرنا	68
2.1.4.18. لا تخاف	69

2.1.4.19. ما غشيهم.....	70
2.1.4.20. علما.....	71
2.1.4.21. وساء، بئس، نعم.....	71
2.1.4.22. من.....	72
2.1.4.23. فلا يخاف.....	73
2.1.4.24. طفق.....	73
2.1.4.25. بحمد ربك.....	74
2.1.4.26. زهرة ve أزواجاً منهم.....	75
2.1.5. Sosyolojik Delalet.....	76
2.1.5.1. تشقى.....	76
2.1.5.2. على النار.....	77
2.1.5.3. فاخلع نعليك.....	78
2.1.5.4. اكاد أخفيها.....	78
2.1.5.5. هش.....	78
2.1.5.6. السوء.....	79
2.1.5.7. ففتناك فتونا.....	80
2.1.5.8. واصطنعتك لنفسى.....	81
2.1.5.9. بطريقتك المثلى.....	81
2.1.5.10. صنعوا.....	82
2.1.5.11. كبيركم.....	82
2.1.5.12. اكرهتنا.....	83
2.1.5.13. هوي.....	84
2.1.5.14. لن تخلفه.....	85
2.1.5.15. الزرق.....	86
2.1.5.16. الأمت.....	86
2.1.5.17. عهد.....	87
2.1.5.18. خصف.....	87
2.1.5.19. اجتبيه.....	88
2.1.5.20. امتع.....	88
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	92

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ç.	: Arapçadan Çeviri
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
B.	: Bin, İbn
BKZ.	: Bakınız
ÇEV.	: Çeviren
HZ.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan Önce
NŞR.	: Neşreden
Ö.	: Ölümü
S.	: Sayfa
TDK.	: Türk Dil Kurumu
VB.	: Ve Benzeri

TRANSLİTERASYON

Bu çalışmada, aşağıda gösterilen transliterasyon sistemi kullanılmıştır.

Kısa Sosliler: َ: a-e, ِ: i ُ: u

Uzun Sosliler: ِ, َ, ُ : â, ِ : î, ُ : û

ع: ‘

ء: ’

Yukarıda verilen transliterasyon sistemine ek olarak ayrıca aşağıdaki hususlara dikkat edilmiştir:

- Harf-i tarif (ل) sözcük başında küçük harfle yazılmıştır. el-‘Arabi, el-Fikr gibi.
- Harf-i tariften sonra gelen şemsi ve kameri harfler okundukları şekliyle yazılmıştır. Dâru'l-‘Ulûm gibi.
- Terkid halindeki kişi isimleri bitişik yazılmış, Türkçeleşmiş isim ve ifadelere transliterasyon yapılmamıştır. Abdulkadir, Mücahit, Ömer gibi.

GİRİŞ

İnsanlar duygu, düşünce ve bilgileri başkalarına çeşitli yollarla aktarırlar; bu aktarma ve anlamlandırma sürecine “iletişim” adı verilir. Bir insanın öteki insanlarla, tabiatla, evrenle ilişki içinde olması, onun hayatının anlamlı olmasını sağlar. Dil de insanlar arasındaki iletişimin önemli bir kaynağıdır. İnsanlar dil ile yazılı ve ya sözlü iletişim kurabilir ve bununla iç ve dış dünya ile bağlantı halinde kalabilirler (Özkan, 2015, s.66).

Dil insanlar arası iletişimin önemli bir kaynağı olduğundan dolayı insanı diğer canlılardan ayıran önemli bir yapıdır. İnsanın yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için duygularını isteklerini ve düşüncelerini kolaylıkla aktarabilmesi gerekir. Bunun için ise dile ihtiyacı vardır. Aynı zamanda bir toplumun yapısına, kültürüne, yaşam tarzına bakılarak dil anlaşılabilir, dile bakarak da toplum hakkında bilgi sahibi olunur.

Diline gereken önemi vermeyen toplumlar kültürlerini kaybettikleri gibi, kültürüne sahip olmayanların da dillerini canlı tutmaları zorlaşır. İnsan yaşamının temel taşı olan dil, sahip olunan duygu ve düşüncenin kabı gibidir. Bireyler sahip oldukları duygu ve düşünceleri dil ile ifade ederler. Diğer bireyler tarafından kabul gördüğü oranda da toplumun ortak değeri hâline dönüşür. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin duygu ve düşünceleri sahip olunan kültürün birer yansımasıdır. Buna binaen, kültür de nesilden nesile aktarılacak için dile muhtaçtır (Göçer, 2012, s. 53). Bu şekilde insanlar diğer toplumlardan kültürlerden ve kendi tarihlerinden haberdar olurlar ve kendi yaptıklarını da gelecek nesle aktarırlar.

Bunların yanı sıra; dil ile bir nesneye biçilen sözcüğe ek olarak, elle tutulamayan ve sözcüklerle söyleme dışında ifade edilemeyen soyut kavramlara da isim verilebilir. Dil, sadece düşünceyi aktaran bir dizge değil; düşünceyi oluşturan bir dizgedir.

Dili, Hasâis kitabında; her topluluğun gaye ve düşüncelerini ilettiği sesler bütünü olarak tanımlayan ibn Cinnî'nin bu tanımından da anlaşıldığı üzere lafızlar; içerdikleri mana ile toplumun yapısını, düşünce sitilini ve daha birçok şeyi yansıtır (Cinnî, 1952, s. 33) . Ek olarak dilin, insanda oluşan birçok düşüncenin, isteğin, fikrin sözcüğe dökülerek ifade edilme biçimi olduğu da söylenebilir.

Sağlıklı iletişim kurulması adına lafzın delalet ettiği mananın bilinmesi önemlidir. Delalet ilminin rolü, lafzın manasının tespiti ve manaya birçok açıdan bakılması yönünden önemlidir. Lafzın manasına ulaşmayı hedeflerken, çeşitli yöntemler sunan delalet ilmi bu yöntemleri belirten beş farklı dala ayrılmıştır:

- 1) Sessel Delalet: Ağızdan çıkan sesleri ve bu seslerin birleşerek oluşturduğu kelimelerin anlamlarını inceler.
- 2) Sarfi Delalet: Kelimenin içinde olduğu kalıplara göre manasını belirleyen delalet türüdür.
- 3) Sözlüksel/Leksik Delalet: Kelimenin sözlük anlamından yola çıkarak manasına ulaşmayı hedefleyen delalet türüdür.
- 4) Dilbilgisel Delalet: Bir kelimenin cümle içindeki konumuna göre aldığı anlamları araştırır.
- 5) Sosyolojik Delalet: Kelimeyi toplumsal olarak inceler ve manası hakkında bilgi edinilmesini sağlar.

Dil Çalışmaları Anlambilim ve Semantik

İnsanoğlu çok eskiden beri, dilin kendisinden oluştuğu seslerin, özellikle kelimelerin dış dünya ile bağlantısına merak duymuş, nesnelere isim konulurken kullanılan sesler ve ses bileşimleriyle nesneler arasında, o nesnelerin sıfatlarına uygun bir ilişki olup olmadığı üzerinde durmuş, bunun üzerine bazı düşünceler, varsayımlar geliştirmiştir.

Dile dair çalışmalar Eski Hint'te daha sonra Eski Yunan'da başlamıştır. Bu bölgelerde dil çalışmalarının başlıca sebebi; birçok toplumda olduğu gibi dini anlama isteğinin itici gücü olduğu bilinmektedir. Buna binaen Eski Hint'te de kutsal bilgilerin derlemesi olan Veda'ların doğru okunması doğru anlaşılıp değerlendirilmesi ve zaman ile eskimesini engellemek için oluşan çabalar, toplumu giderek dil denen olgunun sırlarının çözümüne itmiştir. Eski Hint'te M.Ö. 10. yüzyıldan önceye uzanan Veda'lar üzerinde çalışan birçok dilcinin olduğunu, hatta M.Ö. 5. Yüzyıldan önce Hindistan'ın kuzeyinde ve doğusunda iki dilbilgisi ekolünün varlığı olduğu bilinir. Brahman okullarında okutulan eski bilgilerden birisinin de dil bilgisi olduğu belirtilmektedir (Onan, 2012, s.222).

Bahsedilen dönemde "nirutka" adı verilen köken bilgisi, dilbilgisinin başlıca konularından biridir. Elde edilen kaynaklara göre ilk dilbilimciler oldukları anlaşılan eski Hint dilbilgisi uzmanları seslerin anlamları olup olmadığı üzerinde durmuşlardır. M.Ö. 4.

Yüzyılda Yaska, dilin doğuşu ve köken bilgisi ile alakalı; nesnelere konulan adların yaptıkları eylemlere göre türediklerinden yola çıkarak aynı eyleme sahip bütün adların birbirlerine sesçe yakın olmaları gerektiğine dair ve buna benzer bazı varsayımlar öne sürmüştür (Aksan, 1994, s. 118).

Sonrasında ise, 19. yüzyılda anlambilimin ilk temellerinin atıldığı görülür. 1826-27 yıllarında "Latin Dil Bilimi Üzerine Dersler" adlı kitabını hazırlarken Alman dilbilimcisi K. Reisig anlama ilişkin sorun ve konulara "*semasiologie*" başlığı altında geniş yer vermiştir. Ancak onun attığı temeller 70 yıl sonra Fransa'da M. Breal tarafından sağlamlaştırılarak "*sémantique*" kavramıyla dilbilimde yeni bir çalışma alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Eski Yunan'dan Breala kadar, hatta ondan uzun süre anlamla ilgili araştırmalar dönemsel olarak ele alınmış ve en çok anlam değişimleri üzerinde durulmuştur (Dâye, 1996, s.6).

Semantik kelimesinin muhteva ettiği anlamdan bahsedilecek olunursa; semantik, zamanın ilerlemesiyle anlamda oluşan farklılıkları, anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam değişmesi ve mecaz başlıkları altında inceleyen bilim dalıdır. Bahsedilen açıklamayı, Margaret Borman'ın, semantiğin tanımına dair söylediği; "Semantik, esasen kelimelerde meydana gelen anlam farklılıklarını tarihi olarak incelemeyi hedefler" sözü de doğrulamaktadır (Mücahit, 2006, s. 261).

Tüm bu bahsedilenlerin yanı sıra, semantiğin teorik kısmıyla alakalı çalışmalarda; tarihçesi, çeşitleri, muhtevası, mahiyeti ve kısımları gibi konularında birbirinden farklı açıklamalar vardır (Seber, 2013, s. 101).

Anlambilimin tarihçesi üzerinde duran Tamba-Mecz onu üç döneme ayırmaktadır:

1. Gelişmeci Dönem: (1883-1931) Sözcüklerin tarihi, dildeki anlamların gelişmesi, anlambilime özgün yasaların konması gibi konularla uğraşılan Breal, Trier gibi bilginlerin dönemi.
2. Karma Dönem: (1931-1963) Sözcüklerin tarihi ve söz varlığının kuruluşu gibi konuların ele alındığı, Ullmann, Guirud gibi araştırmacıların dönemi.
3. Dilsel Modeller Dönemi: 1963'ten bu yana. Chomsky, Katz-Fodor gibi bilginlerin temsil ettiği ve sözcük anlambiliminden tümce anlambilimine geçişin ağırlık kazandığı dönem (Geeraerts, 1999, s. 125).

Delalet

İslami metodolojinin kapsamlı kavramlarından birisi olan delalet kavramı, önemli bir yere sahiptir. Buna binaen delalet, başta belagat, mantık, vaz, fıkıh usulü, sarf ve nahiv olmak üzere İslam kültüründeki akli ve nakli ilimlerin ortak olarak istifade ettikleri bir ilim dalıdır (Seber, 2013, s. 105).

Delalet kelimesi sözlük anlamı açısından incelendiğinde; kelimenin kökü "dal" (د) harfi ve "lam" (ل) harfi olmak üzere iki harften oluşmaktadır. Bu kelime iki anlama gelir; ilk anlamı, bir şeye işaret etmek, göstermek iken ikinci anlamı ise, bir şeyden rahatsızlık duymaktır.

Kelimenin muhteva ettiği ilk anlam üzerinde durulacağı için ilk anlam ile alakalı şu şekilde bir örneklendirme vardır:

"دَلَّلْتُ فَلَانًا عَلَى الطَّرِيقِ" (Bir kişiye yolu gösterdim.)

Delalet kelimesi ile aynı kökten türeyen "دَلِيل" kelimesi ise; bir şeye ait iz, işaret, alamet anlamına gelir (Fâris, 1979, s. 259).

Farklı bir açıklamada ise delalet kelimesi için; masdarı "dilâlet", "dulâlet" veya "delâlet" olarak üç farklı kalıpta gelen "دَلَل" kelimesinin masdarlarından biri olduğu ve kelimenin, sözlük anlamı itibariyle irşat ve kılavuzluk etmek, yol göstermek olduğu söylenilir (Cevheri, 1990, s. 1698).

Dâll, sebebiyle medlûlün bilinme halidir. Buna binaen; bir şeyi bilmek için kendisine lazım olan diğer bir şeyin bilinmesidir. Bahsedilen ilk şey, "dâll" (bilgiye ulaştıran), ikinci bahsedilense "medlûl" yani bilginin kendisidir (Cürçânî, 1283, s. 7).

İstilahî olarak ise; sözcüklerin anlamlarını, çeşitlerini, kökenlerini, tarihlerini ve bunlara tabi olan kuralları araştıran bilim dalıdır. Yani kelimeyi her yönüyle inceler, doğru anlama ulaşmanın yanı sıra kelime hakkında her açıdan bilgi sahibi olunmasını sağlar (Emîn, 2013, s. 2).

Eski Arap Alimlerinde Delalet;

Alimlerin, dilin hayatlarında arz ettiği önemini ve dini anlamının yolunun, dili anlamaktan geçtiğini anlamaya başladıklarından beri, dilin delaleti araştırma konusu haline gelmiştir. Delaleti araştırmalarındaki hedefleri; dilin doğruluğunu açıklamak ve dilin içindeki çeşitli unsurlarla ilişkisini keşfetmektir (Mücahit, 1985, s. 4).

Curcânî, abd al-Kâher ve Kudâme b. Câfer gibi eski Arap alimleri "delalet" kelimesine kitaplarında atıfta bulunmuşlar ve bu kelimeyi kullanarak kelimeyi literatüre geçirmişlerdir (Emîn, 2013, s. 3).

Ayrıca delalet ilmi, başta tefsir ilmi olmak üzere birçok ilimden istifade edilen bir ilim dalıdır.

İmam Şafîi de bu ilimden "usul ilmi" açısından istifade eden alimlerden birisidir. Delaleti, usul ilmi açısından özel ve genel anlamda risalesinde incelemiştir.

Ebû Osman el-Câhız, İmam Şafîi'den sonra gelir. Câhız delalet ilmini "beyan ilmi" açısından inceler. Beyanın kapılarını açan ve dilin güzelliğinin, amaçlarının konumunu gösteren ilk kişi olarak görülür (Mücahit, 1985, s. 6).

Aynı şekilde ebû Abbas el-Muberrid delaletin dilsel olarak önemine şu sözlerle değindiği görülür: "Arapların sözleri arasında anlamın kısaltılması ve ayrıntılı söylem vardır. Bu şekilde sözün delalet ettiği anlamlar belirlenebilir. Bu durum; kavrama gücü olan kişilerin keşfedebileceği bir durumdur." diyerek bu durumun yol gösterici olduğunu vurgular (Muberrid, 1997, s. 27).

Kudâme bin Câfer ise delalet ilmine kelime ve anlam çeşitliliği açısından bakmıştır. Ebû Hilâl el-Askerî ise delalet ilmi hakkındaki düşüncelerini kullanılan sözcükleri kişinin giyim kuşamına ve anlamları da giyim kuşam açısından belirli bir tarzı olan kişiye benzetmiştir ve sözlerin sahip olduğu sözcükler, kendilerine delalet eden anlamları kapsadığından bundan dolayı söz sahibi telaffuzu iyileştirme isteğinden delalet ettiği anlamı düzeltmeye ihtiyaç duyduğunu vurgular. Bu durumun sözü güzelleştirdiğini çünkü anlamların sözlerin bedenleri olduğunu ve sözcüklerin kişinin kılığını yönettiğini, bu ikiliden de birisinin diğerine uyumlu olması gerektiğini söyler (Askerî, 1998, s. 69).

Ahmed ibn Fâris ise kelimelerin isimlendirilmesi ile alakalı olarak delalet ilmi üzerinde durmuştur. Kelimelere isimlerin nasıl verildiği iki farklı kelimenin sahip olduğu iki farklı ismi olmasının yanı sıra bir kelimenin birçok farklı anlama gelebileceği bununla birlikte birçok farklı kelimenin aynı anlama geldiğini belirtmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere kelimenin cinsi, kelimeler arasındaki ortak noktalar ve farklar delalet ilmi adı altında incelenen konulardır (Fâris , 1997, s. 59).

Ahmed ibn Faris'in öğrencisi olan ibn Cinnî ise; kelimelerin telaffuzlarının aynı olmasına rağmen, anlamlarının farklı olabileceğine değinmiş, sonrasında ise lafız-mana arasındaki ilişkiyi incelediği kelimelerin temelindeki benzer anlamları vurgulamıştır (Emîn, 2013, s. 5).

Yukarıda delalet ilmi ile alakalı açıklamalar, eski Arap alimlerinin açtığı ve şu ana kadar ulaşan; delalet ilminin temelini atılarak kavramsallaştırıldığı, alimlerin anlam konusunu detaylı bir şekilde inceledikleri, buna binaen; anlamların oluşumu, eş anlamlılık, eş seslilik ve anlamın tarih boyunca değişimini ele aldıkları dönemdir. Bu dönem delalet ilminin kurallarının belirlendiği ve sisteminin oluştuğu bir dönemdir. Aynı zamanda bu dönem modern dilbilimcilere de yol gösteren bir dönem olmuştur.

Modern Dönemde Delalet;

19. yy.'ın son zamanlarında modern dil kurallarına uyumlu olarak delalet kavramı tekrar gözden geçirilmiş ve buna göre düzenlenmiştir. Bu zamanda teknik ve bilimsel olarak bu ilmin alanı ve konuları hususunda belirli bir sonuca varmak için bir hızlanma olmuştur. Modern dönemde delaletin kapsadığı alan çok daha geniştir. Öyle ki; dil ile ilişkili tüm konulardan delaletle bir pay çıkartabiliriz. Bu sebepten delalet ilmi kavramlarla ve kelimelerle ilgilenen diğer dilbilimi dallarının kapsadığı alana göre daha geniş bir alanı kapsar (Mücahit, 1985, s.4-6).

19. yy'da batıda "semantik" ismi ile ele alınan delalet ilmi her ne kadar "semasiologie" ismiyle ilk olarak Alman dil bilimcisi K. Reisig tarafından kullanılmış olsa da esasen kelimenin terimselleştirilmesi bu kelime ilk olarak kullanıldıktan 70 yıl sonra M. Breal tarafından "semantique" kelimesi ile olmuştur (Aksan, 2021, s. 23). Bu kelimenin Yunancadan türediği, anlama ve anlamın uğradığı değişime atıfta bulunduğu bilinmektedir (Palmer, 2001, s. 1).

1870-1930 yılları arasını ele alınan semantiğin doğduğu ilk dönem; dilbilimin yeni bir alt yapısı olarak anlambilimin kurulduğu dönem sayılır. Anlam üzerinde durulan bu dönemi, bireysel araştırmaları ile ön planda olan Breal ve Paul, daha geri planda ise, Darmesteter, Nyrop (dönemin son zamanlarında) Camoy ve Stem gibi dilbilimciler temsil eder. Bu dönem metodolojik olarak incelendiğinde ise üç kısma ayrılabilir: İlk olarak; anlambilimin üzerinde durduğu konu, anlam değişimidir. İkinci olarak, anlam değişikliği kelimenin anlamının değişmesine indirgenir. Burada hedef kelimenin adlandırılması ya da dilbilgisel olmaktan ziyade ağırlıklı olarak anlambilimsel olmasıdır. Üçüncü olarak ise,

anlam kavramı psikoloji ile bağdaştırılmıştır. Yani sözlüksel anlamların psikoloji ile bağlantılı olduğu üzerinde durulmuştur (Geeraerts, 1999, s. 125). Buna binen anlam değişikliklerinin sebebinin psikolojik süreçler neticesinde olduğu öne sürülmüştür yani kişinin zihinsel değişimi sonrasında gelen hayata bakış açısı ve hayatın evrilmesiyle alakalı olduğu öne sürülür. Bu dönemin sonrasında oluşan yapısalcı anlambilimin kökeni ise, geleneksel olarak Tirier'e (1932) atfedilir. Trier'in bu konudaki incelemesi yapısalcı anlambilimin önde gelen çalışmalarından biri olsa da, bu yaklaşımın ilk teorik ve metodolojik açıklamasını Weisgerber (1927) yapmıştır, ki bu açıklamanın temelini F. de Saussure'den aldığı bilinir (Geeraerts, 1999, s. 126). F. de Saussure dile "dizge" anlayışını getirmiş ve "gösterge" kavramını ortaya atarak dilin sıfatları ve dili inceleme yöntemleri üzerine büyük katkılar sağlamıştır. Bahsedilen dilbilimcilere ek olarak Ullman, Greimass, Lyons gibi dilbilimcilerin bu alana önemli katkıları olmuştur (Aksan, 2021, s. 24).

1960'lı yılların ikinci yarısında ise; Katz ve Fodor tarafından ortaya atılan yeni yapısalcı, üretici sözcüksel-anlamsal tanımlama modeli, sözlüksel anlamda çalışmalar için bir referans noktası oluşturmuştur. Bu dönemde sözcüksel anlambilimden tümcesel anlabilime geçiş ağırlık kazanmıştır (Geeraerts, 1999, s. 128).

Bugün anlambilim çalışmaları, birçok dilbilimci tarafından dilbilim adı altında ele alınarak "dilbilimsel anlambilim" başlığı altında incelenir (Aksan, 2021, s. 24).

1. BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde delalet dilsel açıdan; Savtiyye (Sessel delalet) - Sarfiyye (Sarfi Delalet) - Mu'cemiyye (Sözlüksel/ Leksik Delalet) - Nahviyye (Dilbilgisel Delalet) - İctimaiyye (Sosyolojik Delalet) olarak beş kategoriye ayrılarak incelenmiştir. Sonraki bölümde ise bu beş madde Kur'an'ın Tâ-hâ Suresinden örneklendirileceği için lafzın manaya delaletinde bağlam ve Kur'an ilimleri başlığı altında bağlam konusunu ele alarak tarihsel ve toplumsal bağlama değinilir.

1.1. Delalet Türleri

Dilsel olarak delalet, alanına göre farklı kısımlara ayrılır. Beş kısma ayrılan delalet ilmi sırasıyla şu şekilde gelir;

- Sessel Delalet (الدلالة الصوتية)
- Sarfi Delalet (الدلالة الصرفية)
- Sözlüksel/ Leksik Delalet (الدلالة المعجمية)
- Dilbilgisel Delalet (الدلالة النحوية)
- Sosyolojik Delalet (الدلالة الاجتماعية)

1.1.1. Sessel Delalet (الدلالة الصوتية)

Sesbirimlerden yalnız bir tanesinin meydana gelebilmesi için konuşma aygıtında ses tellerinden başlayarak çeşitli hareketler gereklidir. Kaldı ki, tümceyi, okuyan ya da dinleyene yanlışsız, eksiksiz ulaşabilmesi için, sesbirim adını alan bu öğelerin dışında daha başka öğeler ve olaylar da vardır (Aksan, 2020, s. 12).

Arap dilbilimcileri, Arapça lafızların anlamları arasındaki ilişkiyi keşfetmiş, Arapça ifadelerde ses ile anlam arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu anlamda karşılaşılan temel iddialardan birisi de bazı kelimelerin seslerinin ve bu seslerin tonlamasının manaya delalet etmesidir. Hatta bazı dilbilimciler, kelimenin sesinin, harfinin, harekesinin ve hecesinin kastedilen manaya delaleti ile ilişkili olduğunu iddia etmiştir. Bu görüş ilk olarak Halîl b. Ahmet tarafından ortaya konulmuş ve öğrencisi Sibeveyh tarafından da geliştirilmiştir. İbn Cinnî ise bu teoriyi daha ileri taşıyarak olgunlaştırmıştır (Tuğ, 2019, s. 41).

Bu delalet türü tek bir harfin ifade değerinden kaynaklanmış ibn Cinnî bu konuyu birçok örnekle ele almıştır. Tıpkı (قضم- خضم) kelimelerinin arasındaki fark gibi.

قضم: Kuru olan yiyecekler için kullanılır. **خضم:** taze ya da yaş olan yiyeceklere kullanılır.

Araplar telaffuz etmede kolaylık olduğundan ötürü "الخاء" harfini "خضم" kelimesi için kullanmışlardır. Bu da yenilen yiyeceğin taze ya da yaş olduğuna delalet eder.

"القاف" harfinin ise söylenmesinin zorluğundan dolayı "قضم" kelimesinde kullanmışlardır. Bu da yenilenin kuru olduğuna delalet eder. "Böylece işitilen sesler somut olaylara uyarlanmış olur." (Cinnî, 1952, s. 159-160).

Yukarıda açıklanan sessel delaleti; "Onomotopoeia" kavramı altında da ele alınabilir. Nitekim bu kavram, ses yansıması olarak bilinir ve bahsedilen delalet türünün dallarından biridir. Bu da sembolik bir ses olarak lafız ve anlam arasındaki olası bir bağlantı ya da duyusal bir sezgi olduğu anlamına gelir. Bu olgunun, doğal seslerin harflere uyarlandığı pek çok kelime olduğu apaçık ortadadır. Bu kelimelerden bazıları "الصرير- القلقعة- العوامة- الحفيف- الخريز" gibi vb. kelimelerdir (Yusuf, 2016, s. 3-4).

Bu konu Türçe için de örneklendirilebilir. Örneğin; şırıltı kelimesi suyun çıkardığı şırıltı sesinden gelir. Ya da hırıltı kelimesi bir insanın ya da hayvanın hırlamasından türemiştir. Köpeğin havlaması, kedinin miyavlaması ya da yaprakların hışırtısı da bu kelimelere örnek olarak gösterilebilir.

1.1.1.1. Harflerin Sıfatları

Arapçada nasıl harflerin mahreçleri varsa her bir harfin, tınısı okunuşu gibi kendine has özelliklerini yansıtan birçok sıfatı vardır.

Muhammed Mekki sıfat kelimesini, harfin söylenmesi esnasında, sesin mahrecine kuvvetle dayanması veya dayanmaması, akması veya akmaması, gibi harflere has olan keyfiyet şeklinde tanımlamıştır (Mekki, 2012, s.44).

Arapçada harfler, sıfatları açısından pek çok gruba ayrılmıştır. Burada, bu sıfatlar içerisinden Tâ-hâ Suresi incelendiğinde karşılaşılan birkaç sıfat ele alınmıştır;

Hurûfu mehmûse (Gizli ve hafif sesli harfler), fonemik yapılanması ve mahrecine itimadı zayıf olmasından dolayı mahreçten nefesin akması suretiyle telaffuz edilen harflerdir. Mahreçteki zaaf sebebiyle bu sığata “hems” (gizli ve hafif ses, fısıltı) denmiştir. Hems sıfatlı harfler; " ه ، ك ، ف ، ص ، ش ، س ، خ ، ح ، ث ، ت " şeklinde sıralanan on harftir (‘Arabî, 2014, s.364).

Hurûfu şedîde (Sert harfler), mahreçte ses ve nefes akışının engellendiğı şiddet sıfatlı " ا ، ك ، ق ، ط ، د ، ج ، ت ، ب " harfleridir. Bu sekiz harften her biri söylenirken dudak şiddetle kapanır. Bu kapalılık, harfte ayrıca mevcut olan hems veya kalkale sıfatı gereğı süratle açılır. Harflerden beşi " ج ، د ، ط ، ب " kalkale harfidir. Diğeri üç harften hemzenin şiddet sıfatı " ا ، ی ، و " harflerinden birine ibdal ile hafifletilir. " ط " ve " ق " harflerinin şiddet sıfatı sebebiyle kapanan mahreçleri ise bu iki harfte ayrıca bulunan hems sıfatı ile açılır (‘Arabî, 2014, s.362).

Hurûfu rihve (Yumuşak harfler), telaffuz edilirken mahrece itimadın zayıflığı sebebiyle ses akışının engellenmediğı harflerdir. şiddet sıfatının zıddı olan rihve (gevşeklik, yumuşaklık), mahreçten akan ses veya nefesin duyulması halidir. Rihve sıfatlılar, Sîbeveyh ve ebû Berekât ibn Enbârî’ye göre " ه ، ف ، غ ، ط ، ض ، ص ، ش " harflerinden oluşan on üç harftir. Subhî es-Sâlih ise med harfleriyle " ا ، ی ، و " birlikte on altı olduğunu söylemiştir (‘Arabî, 2014, s.364).

Hurûfu kalkale, kalkale; mahrecin kuvvetli bir ses duyulacak şekildeki hareketi olarak tarif edilir. Bu " ب ، ق ، ط ، د ، ج " harflerine ait bir sıfattır. Her biri ayrıca şiddet sıfatına da sahiptir. Vakıftan dolayı sakin oldukları zaman veya kelime içinde mahreçlerinin ilk olarak şiddetle kapanıp ardından kuvvetli bir titreşimle açılması suretiyle telaffuz edilir (‘Arabî, 2014, s.363).

1.1.1.2. Harflerin Kelimede Dizimi ve Dizimde Uyumunu

Harfler tek başlarına bir anlam ifade etmezlerken, kelime içinde kullanıldıklarında, yani birçok harfi bir araya getirildiğinde pek çok anlamlı kelime oluşturulabilir. Araplar kelimede ses insicamına, kelimenin okunuş kolaylığına ve mûsiki uyumuna önem vermişlerdir. Bu sebeple harfleri yan yana getirirken birçok şeye dikkat etmişlerdir.

Örneğın; " ط " ve " ز " harfleri ile, " ض ، س " harflerini; " ج " harfi ile " ص ، غ " harflerini; " ح " harfi ile " ه " harfini bir arada kullanmamaya özen göstermişlerdir. Aynı şekilde harflerin bir kelime içerisinde tertibi konusunda " ه " harfini " ع " harfinden önce, " خ "

harfini "و" harfinden önce, "ن" harfini "ر" harfinden önce, "ل" harfini "ش" harfinden önce kullanmamışlardır (Tuğ, 2019, s. 24).

Arapların kelime içerisinde harfleri bir araya getirirken birçok Arap dilbilimci tarafından dile getirilen belirleyici üç etken vardır. Bunlar; telaffuz kolaylığı, dile hafif ve kulağa hoş gelmesidir (Düreyd, 1897, s. 46).

Bu nedenle Arapçada aynı mahrece sahip olan iki harfin bir araya gelmesine pek sık rastlanmaz. Örneğin, iki boğaz harfi ya da iki dudak harfi yan yana kullanılmaz.

İbn Düreyd kitabı Cemheretu'l-Luğa'nın mukaddimesinde Arapların kelimeyi oluşturan harf ve sesleri bir araya getirirken gözettikleri inceliklere dair birçok örnek vermiştir (Düreyd, 1897, s. 46).

Bu örneklerden yola çıkıldığında; rubai ve humasi kelimelerin -dile hafif gelmesi için- izlak sıfatına sahip harflerden "ف ب م ل" oluşmasına özen göstermişlerdir. Rubai kelimelerde ısmat sıfatını taşıyan harfleri akıcı olmadıkları gerekçesiyle pek fazla tercih etmemişlerdir. Sadece "س" harfinin kullanıldığı birkaç örnek bunun istisnası kabul edilebilir ancak buna dair örnekler de çok azdır. Örneğin "مسجد" kelimesi rubai binada "س" harfi ile oluşturulan bir kelimedir. "س" harfi diğer hemsî harflere göre daha akıcı olmasının yanında mûsiki tonlamaya sahip olduğu için bu binada gelmiştir.

Bazı harfler, hafiflik ve akıcılık gibi birtakım özelliklerinden dolayı fazla kullanılmış, bu özellikleri olmayanlar da daha az tercih edilmiştir. Bu bağlamda Arapların en çok kullandığı harflerin "و-ي" ve "ء" olduğu, dile ağır gelmesi sebebiyle en az kullandığı harflerin de "م-ر-ل-ن-غ-ع-خ-ش-ث-ذ-ظ" olduğu belirtilmektedir (Düreyd, 1897, s. 50).

Yine Arapların, kelimedeki telaffuz kolaylığı sağlamak amacıyla bir harfin yerine mahreç ve sıfatça ona yakın başka bir harfi getirirken dayandıkları nokta harfin akıcılığı ve hafifliği olmuştur. Genellikle mahreçleri birbirine yakın harflerin değişiminden uzak durmuşlardır. Bu durum ilâl, ibdâl ve idğâm gibi birçok sahada kendini göstermiştir.

İbn Düreyd, Arapların aynı mahreç bölgesinden çıkan harfleri bir arada kullanmaktan çekindiklerini, bazen iki kelime arasında bazen de zait harfler arasında bu kuralı gözettiklerini belirtmiştir (Düreyd, 1897, s. 50).

1.1.1.3. Harflerin Sahip Olduğu Anlamlar

Arap dilbilimcileri, birbirinden farklı kelimelerde kullanılan aynı harflerin ortak bir anlam çerçevesinde oluştuğunu düşünürler. Örneğin "غ" harfinde kayıp ve gizlilik anlamı vardır. Bu harfin ortak kullanıldığı, " غاب- غار- غاص- غمض- غمر- غرب غرز- غرس- غرق- " gibi kelimelerin bu ortak anlam çerçevesinde olduğu gözlemlenmektedir. "غاب" kelimesi "gözden kaybolma" anlamındayken "غار" kelimesiyse "görünmez hale gelme" manasındadır. Aynı şekilde "غلق" " kilitlemek, örtmek kapatmak" anlamındayken "غفر" kelimesiyse "affetme, silme, kapatma" manalarını taşımaktadır (Tuğ, 2019, s. 31).

-نفث نهض - نتق - نما - نشأ - نجم - نزع - نيز - نبت " ن" harfinin ortak olarak kullandığı " نفخ" gibi pek çok kelime de genellikle açık olma ve ortaya çıkma anlamları vardır.

Kopma ve ayrılma anlamına sahip "ق" harfinin kullanıldığı " قطع- طرقت- شق - قرع رقم" kelimelerin de bu ortak anlam çevresinde şekillendiği görülmektedir (Tuğ, 2019, s. 31).

Belirtildiği üzere Arapçada sesin anlama delalet ettiği pek çok misal vardır. Bu hal Arap dilinin sanatsal tarafını çok güzel bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan, bu hal, her harfin bir anlam içerdiğini veya aynı harfin olduğu tüm kelimelerin aynı anlamı taşıdığı anlamına gelmez.

1.1.2. Sarfi Delalet (الدلالة الصرفية)

Kelimenin sahip olduğu yapıyı ve biçimi inceleyen delalet türüdür. Örneğin; İbn Cinnī, "aynu'l-kelime" nin (kelimenin orta harfi) şiddetinden bahsederken bu delalet türünü vurgulamıştır. "قطع" kelimesinde olduğu gibi, kelimenin ortasındaki harf, anlamın önemine ve gücüne vurgulamada kullanılır.

Bu delalet türünden bahsedilirken Dr. İbrahim Enis'in şu cümlesi örnek gösterilir; "Onu sözlerini doğrulama çünkü o bir yalancıdır." "لا تصدقه فهو كذاب" Burada "كاذب" yerine kelimenin orta harfindeki şeddeden ötürü delalet yönünden ifadenin daha şiddetli vurgulanacağı "كذاب" kelimesi tercih edilmiştir (Yusuf, 2016, s. 4).

Bir kelime normalde üç harfli bir köke sahipken belli kalıplara girerek birçok türemiş anlama sahip olabilir. Sarf ilminde birçok bâb ve her bâb'ın farklı anlamları vardır. Bir kelimenin kökü birçok kalıba girebilir ve bu şekilde çeşitli anlamlar türemiş olur. Bu

kalıplaşmış kelimeler ise lafzın manasını tespit etmede büyük bir kolaylık sağlar. Örneğin; dilbilimci Sibeveyhi, "خاف-خرج-دخل" (girdi-çıktı-korktu) bu fiillerde fail konumunda olanların, bir başkası tarafından eyleme uğradığını bildirmek istendiğinde "أدخله-أخرجه-" (onu koydu, onu çıkardı, onu korkuttu) şeklinde fiili "إفعال" kalıbıyla ifade edilebileceğini vurgulamıştır (Arvasi, 2020, s. 38). Yani kelime farklı bir kalıba girerek, türemiş farklı bir anlama sahip olabiliyor.

1.1.3. Sözlüksel/Leksik Delalet (الدلالة المعجمية)

Müfred anlam olarak da bilinen, tek kelime ile ifade edilen kelimelerin, karşılıkları olan anlam; sözlük ilminin konusunu oluşturur (Mucan, 2019. s.28).

Bu açıdan sözlüksel anlamdan bahsedilirken kelimenin, lugavi manası, ıstılahi yani terim manası, gerçek ve mecaz manası tekil ve çoğula ilişkin manaların tamamı hedeflenir (Aydın, 2018, s. 59-60).

"عين" kelimesi örnek olarak vererek olunursa; "göz", "kişinin kendisi" ve "pınar/kaynak" gibi manalar bu kelimenin muhtemel olan sözlük anlamlarıdır (Fîyûmî, 1369, s. 440). İlk anlam kelimenin esas anlamı sayılırken, görüldüğü üzere bu kelime ile eş sesli kelimeler vardır. Yani bir kelime birden çok anlam taşıyordur.

İbn Cinnî kelimenin üç tür delaleti olduğunu söyleyerek, ilkinin lafzî delalet olduğunu ifade eder. Örneğin "قام" kelimesi, lafız bakımından kalkma fiiline, yapısı/binası itibariyle kalkma fiilinin zamanına ve anlamı itibariyle de failine delalet etmektedir. Yine buna benzer olarak "الضرب" kelimesi vurmaya, "قطع" kelimesi kesmeye ve "قتل" ise öldürmeye delalet etmektedir. Sözlüksel delalet, çıkarımsal bir özelliğe sahip olmadığı ve toplumsal uzlaşmaya dayandığı için onun bu delalet türünün ilk sırada ve delalet türleri arasında en güçlü konumda olmasını sağlamıştır. Söz konusu olan bütün anlamlar kelimenin kendisinden, kök harflerinden zihni bir çaba sarfetmeden ve zorunlu olarak anlaşılır (Cinnî, 1952, s. 102-103).

Delalet açısından incelenecek olunursa, delaletin bu türü kelimenin kullanılması ile alakalı bir delalet türüdür. Kelimenin delaletini hedef alır. Kelimenin kullanım alanlarının hepsi ve tüm kelimedenden türeyen kelimelerin incelenmesi gerekir. Örneğin, lafzın söylenirken ne anlama delalet ettiği gibi. Öyle ki, eğer kelime sözlüksel açıdan pek çok anlama delalet ediyorsa, kelime hangi delaletlerin talep edildiğini siyak belirler. Delalet için modern dilbilimi; "Esas, merkezi ya da birincil anlam bazen de tasviri, bilişsel ya da kavramsal anlam olarak nitelendirilir. Bu anlam dilbilimin en önemli faktörüdür." der.

Bahsedilen delalet, bağlam için uygun lafzı seçer. Delaletin bazı özellikleri, uygun olan bu lafzı, siyak için en uygun lafız yapar (Yusuf, 2016, s. 5).

Kısaca, üzerinde durulan delalet, kelimenin sözlük anlamına dayanan delalet türüdür (Yusuf, 2016, s. 10). Bahsedilen delalet türü her ne kadar kelimenin sözlük anlamına dayansa da kelimeye yüzeysel bir bakış atmaktan ziyade kelimeyi en ince ayrıntısına kadar inceler. Kelimenin genellikle üç harften oluşan en temel haline yani kök haline bakar. Bu kökten türeyen yeni kelimelere bakarak anlam benzerliklerini inceler ve anlamları karşılaştırır. Kelimeyi tarihsel açıdan inceler ve kullanıldıkları tarihlerde sahip oldukları anlamlar, zaman içerisinde anlamların değişime uğraması, farklı toplumlarda sahip olduğu çeşitli anlamlar ve bu anlamların birbirleriyle karşılaştırılması bahsedilen delalet türü için önemlidir.

1.1.4. Dilbilgisel Delalet (الدلالة النحوية)

Dilbilgisel delalet, kelimelerin ait olduğu dilin terkihi (düzeni-kuralları) aracılığıyla birbirleriyle ilişkisine dayanan delalet türüdür. Örneğin; Arapça dilbilgisinin dallarından bir dal olan sarf gibi; hiçbir konuşmanın mesajı sarf olmadan konuşan kişiden alıcıya ulaşmada nihai başarı elde edemediğinden, Sibeveyh bu durumu "ulaşılmaz yalan" olarak nitelendirir. Yani Arapçada sarf ilmi olmadan söylemek istenilenin tam manasıyla anlaşılmayacağı ve bu şekilde kastedilen anlama ulaşılmayacağı vurgulanır. Durum dilbilgisel olarak incelendiğinde ise; yani, kelimelerin cümle içindeki terkihi açısından Arapça bir cümlede, cümlenin başının geri kalan kısımlarla çelişmesinin muhtemel bir sebebi de cümlenin nahivsel açıdan düzgün olmamasıdır (Yusuf, 2016, s. 5-6).

Dilbilgisel delalet, dilsel birimlerin cümleye dâhil edilmeleri ile birlikte, konumlarının ve terkipteki başka birimlerle olan ilişkilerinden ortaya çıkan sözdizimsel anlamdır. İspat-nefiy, haber-inşa, tekid, temenni-tereccî, emir-nehiy, istifham, dua, şart, medh ve zem gibi cümle çeşitlerinin ifade ettiği anlamlar; fâiliyet, mefûliyet ve hâl gibi nahiv konularına ilişkin anlamlar; edatların, sıfat ve izafet gibi terkiplerin sahip olduğu anlamlar, işlevsel anlamın sözdizimsel düzeyde sahip olduğu anlamlardır (Mucan, 2019, s.26-27).

İrabı "lafızların açıklaması " olarak tanımlayan ibn Cinnî bu sözü daha açık ve anlaşılır olması için örneklendirmiştir.

- أكرم سعيد أباه

- شكر سعيدا أبوه

Yukarıdaki iki cümle duyulduğunda birisinin nasp birisinin ref oluşundan hangisinin meful ve hangisinin fail olduğu açık bir şekilde anlaşılır. Öyle ki bu cümlelerde az da olsa bir karışıklık olsa babanın kim olduğu anlaşılmaz (Cinnî, 1952, s. 36).

Fiil ile fail arasındaki delalet failsel delalet, fail ile meful arasındaki delalet mefulsel delalet, tevkit harfine yani (إن)'ye dayanan, hal ile alakalı delalet tevkitsel delalet denir. Bu delalet türüne Arap dil alimleri de çok önem verir ve bu türün yerini dilsel önem açısından ön saflarda belirlerler (Yusuf, 2016, s. 6).

Özetle bu delalet türü bir kelimenin cümlede geçen diğer kelimelerle olan bağlantısını açıklayan delalet türüdür (Yusuf, 2016, s. 10).

1.1.5. Sosyolojik Delalet (الدلالة الاجتماعية)

Topluma, sosyolog gözüyle bakıldığında dil, yine en başta başvurulması gereken bir mercidir. Dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, birbirleriyle anlaşabilmeleri buna binaen de bir toplumu inşa etmeleri mümkün olmayacağından, dilin önemi sosyolojik açıdan da çoktur. Zirâ dil; bir topluluğu topluma dönüştürür (Aksan, 2020, s. 13). Bir toplumu millet yapan bağların en güçlüsü dildir. Kişileri milletine, vatanına, tarihine sıkı sıkıya bağlar. Kuşaktan kuşağa aktararak gelen dil, bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir (Aksan, 2020, s. 13).

Sosyolojik delalet ise; çevresel faktörlerden dolayı oluşan dilsel farklılıklara dayanan delalet türüdür. Örneğin; şaşırma dehşete düşme kınama ya da korkma ifadeleri gibi... Bu ifadeler her toplumda farklı şekilde ifade edilirken bunun yanı sıra bir kelime Ürdün toplumunda bir anlam ifade ederken Mısır ya da başka bir ülkenin toplumunda farklı bir anlam ifade edebilir. Dilbilimcilerin birçoğu delaletin bu türünü göz önünde bulundurmuştur (Yusuf, 2016, s. 7).

Kelime toplumun aynasıdır. Bu sebeple toplumun değişmesi kelimenin değişmesine ve zamanla farklı anlamlar barındırmasına sebep olur. Yani zamanın değişimine göre kelime de değişim gösterir.

Bir kelimeyi tam manasıyla anlamak için o kelimenin kullanıldığı toplumun yapısını ve kültürünü sosyolojik açıdan bilmek gerekir. Tefsir ilminde de olduğu gibi bir kelimenin manasını anlamak, neye delalet ettiğini daha iyi görebilmek için toplumun sosyolojik yapısına, o dönemde bu kelimenin hangi anlamda kullanıldığına bakmak faydalı olacaktır.

Kur'an, indiği dönemdeki kelimeleri olduğu gibi kullanmış, kelimelere yeni anlamlar katmış ya da Allah daha önce hiç duyulmamış kelimelere Kur'an'da yer vermiştir.

Tezde sosyolojik delaleti Tâ-hâ suresinde ele alınırken surede geçen cahiliye toplumuna ait kelimeleri gözden geçirip; bu kelimelerin o dönemde ne anlama geldikleri, dönemin şiirleri ve cahiliye toplumunun özellikleri hakkında fikir sahibi olunması hedeflenmiştir.

Örneğin, Nahl suresinin 47. Ayetinde geçen "tehavvuf" kelimesinin anlamını Hz. Ömer minberden sorduğunda, Hüzeyl kabilesinden biri onun anlamını "azar azar noksanlaştırmak" olarak ifade edildiğine dair bir şiir okumuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer, cahiliye devrinin şiirlerinin önemine vurguda bulunmuş, "Onda Kitabınızın tefsiri vardır" diyerek insanların dikkatini bu yöne çekmiştir (Taberi, 2000, s. 214).

1.2. Lafzın Manaya Delaletinde Bağlam ve Kur'an İlimleri

Dildeki lafız-mana arasındaki delalet ilişkisi konusu İslâm coğrafyasında farklı cevaplar bulmuş bir konudur. Lafız mana arasındaki ilişkiyi, dilin kendisi ile düşünce arasındaki bir ilişki olarak inceleyen Batı dilbilimi ise bu sorunu nihai olarak bütünlük anlayışı içerisinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşım daha önceki çalışmalarda esas alınan "manayı" tek tek lafızlarda arayan anlayışın yerine, dilin tüm birimlerinin birbiriyle ilişkili nitelikte olduğu anlayışını ikame etmeye çalışmıştır. Bu anlayış çerçevesinde "mana" sadece sözcüklerde değil, dilin tüm birimlerinin bütünlüğü ve dilin sistemi içerisinde aranmaya başlanmıştır (Gökkır, 2009, s. 338).

Kur'an'ı anlama ve yorumlama konusunda ise bağlamın belirlenmesi ve anlamın belirlenen bağlama göre ortaya konulması çok önemlidir. Zira bağlama gereken önem verilmezse çoğu zaman gerçek anlamdan uzaklaşılabilirdi. Özellikle yirmi üç

yıl gibi uzun bir sürede olayların akışına göre tenzil olan vahyin iniş sürecindeki oluşumunu, bağlamından ayrı bir şekilde anlamaya çalışmak, eksik ve yanlış anlamalara yol açabilmektedir. Dolayısıyla Allah'ın emir ve yasaklarını, kullarından isteklerinin neler olduğunu bilebilmek ve daha iyi anlayabilmek için, Kur'an'ın diliyle birlikte bağlamını da bilmek gerekmektedir (Karakuş, 2020, s. 94).

Bu duruma göre kelimeleri incelerken ve kelimelerin kökenlerine inerken daha objektif inceleyebilmek ve kelimenin köküne baktığımızda esas anlamını ve kullanılırken hangi anlamda kullanıldığını, bu ikisinin sahip olduğu ortak ve farklı alanları keşfetmek adına lafzın manaya delaletini ele alacağız. Bağlam; metin içi ve metin dışı olmak üzere iki kısma ayrılır. Eğer konu ya da kelime metin içinde anlaşılmıyorsa metin dışı bağlama bakılır bu da tarihsel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2.1. Tarihsel Bağlam

Lafzın anlamına ulaşmaya çalışıldığında metin harici bilgiler vahyin indiği tarihsel zaman hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu tarihsel verileri Kur'an ilimlerinden olan; Mekki-Medeni, Nasih-Mensuh, Esbab-ı Nüzul ilimleri sağlamaktadır. Tefsir usulünün en önemli konuları arasında Kur'an ilimlerinden surelerin Mekki ve Medenî oluşları bulunmaktadır. Surelerin Mekke'de ya da Medine'de inmesi genel olarak birbirinden farklı tarihsel bağlamları olduğunu ve farklı dönemlerde nazil olduklarını göstererek lafzın anlamı hakkında fikir sahibi olmaya katkıda bulunur (Gökkır, 2009, s.338).

Lafzın manasını anlamaya çalışılırken söylenilen sözün tarihsel şartları içermesi açısından, metin dışı bilgiler önem arz eder. Lafzın hangi zamanda, hangi mekânda ve hangi durum üzerine söylendiği lafzın manasını anlama konusunda önemli bir ipucudur. Kelimenin tarihsel kökenini incelemek daha iyi ve sağlıklı bir anlam elde etmek amacıyla oldukça mühimdir.

Tarihsel bağlamın önemine dair olarak kaynaklarda bahsedilen bir örnek konuyu daha anlaşılır hale getirir;

Şura Suresi 19. Ayet;

وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“(Böyle iken) sen o yaptığın işi yaptın (adam öldürdün). Sen nankörlerdensin.” Ayette geçen bu ifadeleri bağlam olmadan anlamak zordur. Çünkü Firavun'un Hz. Mûsâ'ya yaptığı “sen kâfirlerdensin (nankörlerdensin)” ithamını doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için ayetin bağlamına bakılması gerekmektedir. Arap dilinde “küfür” kelimesi; örtmek, inkâr etmek ve nankörlük gibi anlamlara gelmektedir (Manzûr, 1993,C.5, s.148) . Bu anlamlar ile birlikte, bağlama bakıldığında ayetin kısmı " وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ " “Sen kâfirlerdensin” olarak değil de “Sen nankörlerdensin” olarak anlaşılması daha muhtemel ve uygundur. Çünkü bu sözü Firavun, kendisine tebliğ etmek için sarayına gelen Hz. Mûsâ'ya daha önce bir Kıpti'yi öldürmesini hatırlatarak Hz. Mûsâ'nın nankör olduğunu ifade etmektedir (Mucan, 2019, s.30).

1.2.2. Toplumsal Bağlam

Dil, toplumsal bir kavram olarak belli bir kültüre binaen var olması, bu kültürün özelliklerini içinde bulundurması ve dili konuşan toplumun sosyal şartlarından etkilenmesi gibi nedenler ve dil ile var olan sözün bir zaman ve mekâna binaen gerçekleşmesi, belirli bir topluma hitap etmesi ele alındığında; dilsel ifadelerin etrafını çevreleyen toplumsal bağlamdan ayrı düşünülmesi mümkün değildir (Gezer, 2015, s. 24).

Lafızların ait oldukları toplumların kültürel bağlamları ile birlikte değerlendirilmesi dilin olmazsa olmazı olarak öngörülmektedir. Zira bir dilin lafızları tek başlarına kendilerini ifade etmekten ziyade, toplumsal bir sistem içerisinde kastedileni tam anlamıyla ifade ederler. Yani lafız mana arasındaki bağlantı, metnin kendi içindeki sistemle birlikte şekillenmesinin yanı sıra kültürel ve toplumsal bağlam içerisinde de oluşmaktadır. Öyle ki dil, onu konuşan fertlerin ya da salt metinlerin değil, ait olduğu toplumun ve kültürün bir parçasıdır. Bu nedenle mana tek tek lafızlarda aranmaktan ziyade içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal yapı dahilinde aranmalıdır (Gökkır, 2009, s. 340).

Arap edebiyatında, şiirler toplumsal bağlam yönünden katkı sağlayan önde gelen kaynaklardan sayılır. Şiir, o toplumun yaşam tarzını, yapısını, kültürünü ve geleneklerini yansıtır. Bir toplumun sosyolojik yapısına hâkim olmak, lafzın anlamını elde etme açısından büyük bir kapı aralar. Diğer yandan Kur'an da bu anlamda bize büyük bir örneklik sunar ve indirildiği dönem hakkında bilgiler verir. Yine Kur'an'da bir kelimenin anlamını elde etmek için toplumun sosyolojik yapısına hâkim olunması gerekir.

Örneğin bir ünlem cümlesi olarak kullanılan “يا سلام” ifadesi sözlüksel ve gramatik olarak tahlil edildiğinde “يا” nida (seslenme) harflerinden birine “سلام” kelimesi ise

Allah'ın isimlerinden birine karşılık gelir. Nida edatının işlevsel/gramatik anlamı, selam kelimesinin ise sözlüksel anlamı bir arada kullanıldığında, "يا سلام" ifadesiyle Allah'a seslenilmiş olunur. Fakat bu ifade söylenme şekline ve hatta ses tonuna göre sosyal ortamda birbirinden farklı anlamları ifade etmek için de kullanılmaktadır. Söz gelimi bu ifade şaşkınlık, etkilenme, kızgınlık ve sevinç anlarının hepsinde söylenebilmektedir. Bunlardan hangisinin kastedildiği, sözün söylendiği dil dışı/durum bağlamına müracaat edilerek anlaşılabilir (Mucan, 2019, s.29-30).

Tezin bu bölümünde, delalet ilmi dilsel açıdan beş kısma ayrılarak genel hatlarıyla incelenmiştir. Gelecek bölümde delalet İlmini örneklendirmek açısından Tâ-hâ Suresi inceleneceği için tefsir çalışmalarında, kelimenin anlaşılması açısından önemli bir yere sahip olan bağlam ilmi ele alınmış ve örneklendirilerek genel hatlarıyla açıklanmıştır.

2. İKİNCİ BÖLÜM

Tezin bu bölümünde, ilk bölümde ele alınan anlambilim yani dilsel açıdan delaletin bölümleri, örneklendirmek ve daha iyi anlaşılması amacıyla Tâ-hâ Suresinde incelemiştir. Tâ-hâ suresi delalet türlerini örneklendirmek açısından zengin bir sure ve çeşitli delalet türlerini içinde barındırdığı için tercih edilmiştir.

2.1. Delalet İlminin Tâ-hâ Suresinde İncelenmesi

Bu çalışmada;

- el-Keşşâf – Zemahşerî
- Safvetü't-Tefâsîr - Muhammed Ali Sabûnî
- Muhtasar ibn Kesîr Tefsiri - Ebu Fîda İsmâîl İbn Kesîr
- Tefsîri Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb – Fahuruddîn er-Râzî

Tefsirleri olmak üzere dört farklı tefsirden Tâ-hâ Suresi incelenerek dilsel açıdan delalet konusunun üzerinde durulmuş ve delalet türleri örneklendirilmiştir.

2.1.1. Sessel Delalet

Tezin ilk bölümünde de bahsedildiği üzere, sözcüklere genel olarak bakıldığında sözcüklerin genellikle sesbirim adı verilen farklı seslerin bir araya gelmesiyle oluştuğu görülür (Aksan, 2020, s. 21). Tezde, bu başlık altında sesin sözcük üzerindeki etkisi Tâ-hâ suresindeki ayetler üzerinde incelenmiştir.

2.1.1.1. هَش

Tâ-hâ Suresi 18. Ayet:

قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاهْتُؤُ بِهَا عَلَى عَنَمِي وَلِي فِيهَا مَارِبٌ أُخْرَى (١٨)

Dedi ki: “O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var.”

هش:

"وَأَهْشَّ بِهَا عَلَى غَنَمِي" "Onunla davarlarıma yaprak silkelerim" ifadesi "O asam ile yaprakları düşün, onları koyunları yesin diye ağacın dallarına, yapraklarına vururum" demektir (Râzî , 1993, C.15, s.461).

Açıklamada ayette geçen "هشَّ" kelimesi üzerinde durulmuştur. Bu kelimenin sözlük anlamı ağaçtan yaprağı silkelemektir. (Fâris, 1979, cilt 2, s. 538) Bu da kelime okunurken oluşan ses tınısının; yaprağın silkelenirken çıkarttığı hışırdamasını andıran bir ses tınısına delalet ettiğini gösterir.

2.1.1.2. و لأصلبن ve فلاقطعن

Tâ-hâ Suresi 71. Ayet:

قَالَ امْنُتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَى لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَا قَطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ أَيْنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى (٧١)

“Firavun şöyle çıkıştı: Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi? Anlaşıyor ki o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ama ahdim olsun ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu anlayacaksınız!”

فلاقطعن :

(Teker teker kestireyim) ifadesi fe-le-aktaanne (keseyim) şeklinde,

لأصلبن:

(Bir bir astırayım) ifadesi de ve-le-aslubenne (asayım) şeklinde tahfif ile okunmuştur (Zemahşerî, 2018, C.4, s.332).

Kelimenin anlamı teker teker kesmek anlamında olduğu için, bahsi geçen iki kelime tahfif ile yani hafifletilerek okunmuştur. Bu okunuşundan dolayı mana, hepsini bir anda değil de teker teker kesmeye delalet eder.

2.1.1.3. يبسا

Tâ-hâ Suresi 77. Ayet:

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْزُبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرْكًا وَلَا تَحْشَى (٧٧)

“Mûsâ’ya şöyle vahyetmiştik: Kullarımı geceleyin yola çıkar, yetişecekler diye korku ve endişe duymaksızın onlara denizde kupkuru bir yol aç.”

Yolun kuru olduğu vurgulanarak, kuru anlamındaki "يبسا" kelimesi, "يابسا" ve "يَبَسَا" olarak da okunmuştur. Bu kelimeyi "يابسا" olarak okuyan "yol" anlamında okumuş olur. Bu fiilin bâ'nın nasp olmasıyla “yebesen” şeklinde okunuşuna gelince, “yebes” ve “yâbis” kelimeleri aynı manada olur ve "kupkuru yol" anlamına gelir. "ب" harfinin sukûn ile yani cezm ile okunması ise, bu kelimenin harekeli şeklinin anlamının hafifletilmesi içindir. Bu duruma göre anlam, "O yolda, su bulunmasını geç ne bir ıslaklık ne de cıvık çamur vardır." şeklinde olur (Râzî, 1993, cilt 16, s.6).

Burada “ب” harfinin sukun ile okunması neticesinde iki dudağın birleşerek fonetik olarak da tam bir kuruluğa delalet etmesi ile aşırı kuruluğa dikkat çekmek için “ب” harfi sukun ile okunmuştur, "ب" harfi ayrıca kalkale harflerinden olduğu için bir şeyin şiddetli oluşuna delalet eder bu da yine kuruluğun şiddetli olduğu anlamına gelir.

2.1.1.4. قبضة

Tâ-hâ Suresi 96. Ayet:

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّاتُ لِي نَفْسِي (٩٦)

“Ben onların görmediklerini gördüm, bu yüzden elçinin izinden bir avuç avuçladım ve onu attım. Nefsim beni böyle yapmaya itti” diye cevap verdi.”

قبضت قبضة:

Bu ifade "ص" harfi ile "فَقَبَضْتُ قَبْضَةً" şeklinde de okunmuştur ki "ض" ile okunduğunda bütün bir el ile avuçlamak, Sâd ile okunduğunda ise parmak uçları ile almak anlamına gelir. Aynı farklılık "الخضم" ve "القضم" kelimelerinde de söz konusudur; "الخضم" bütün ağız ile almak, "القضم" ise sadece diş ucu ile küçük bir parça almak demektir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.352).

Bu durumda, harfler değiştiğinde oluşan ses farklılıklarının mana üzerindeki etkisine delalet etmektedir.

2.1.1.5. همس

Tâ-hâ Suresi 108. Ayet:

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا (١٠٨)

“O gün herkes çağırıcıya uyar; ondan kaçıp kurtulma imkânı yoktur. Rahmân’ın heybetinden sesler kısılmıştır; artık çok hafif sesler dışında bir şey işitemezsin.”

همس:

Gizli ses / fısıltı demektir; hurûfu mehmûse de buradan gelir. Bu ifadenin “Devenin yürürken çıkardığı ayak sesleri” anlamındaki “همس الإبل” ifadesinden gelmekte olup “Ancak onların mahşere doğru yürürken ayak seslerini duyarsın.” anlamında olduğu da söylenmiştir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.366).

Bu kelimedeki “س” harfi okunuşu ve sıfatı itibariyle fısıltıyı sessizliği ve gizemi anımsatmasından ötürü fısıltıya ve sessizliğe delalet etmektedir. Ayrıca harfin sıfatının manayı etkilediğini de açık bir şekilde görülür.

2.1.1.6. وسوسة

Tâ-hâ Suresi 120. Ayet:

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى (١٢٠)

“Derken, şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı: “Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümlürlüğün yolunu göstereyim mi?”

وسوسة:

Şeytanın vesvesesi, aynı evladını kaybeden annenin velvelesi, tavuk gıdıklaması, kurt uluması gibi çeşitli sesler gibi yansıma bir sestir ve “çınla”, “ses çıkardı” fiilleri ile aynı hükme sahiptir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.376).

Araplarda bu kelime وَسْوَسَة المُرْسَم (Bersam'ın vesvesesi) olarak kullanılır.

Aynı şekilde bu kelimedeki “س” harfi sessizliğe, fısıltıya vb. delalet ettiği için kelime de fısıltının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.376).

Şeytan insana gizliden fısıldadığı, yine س harfi de fısıltıya ve gizli olana delalet ettiği için vesvese kelimesi şeytanın fısıltısına delalet etmiştir.

2.1.1.7. ضَنك

Tâ-hâ Suresi 124. Ayet:

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى (١٢٤)

“Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz.”

ضَنك:

Sözlükte dar olmak anlamına gelen bu kelime sıfat olarak kullanılan bir mastardır. Bu kelime "فَعْلًا" vezninde "dankâ" şeklinde de okunmuştur. Bu kelimenin anlamı ise birçok manaya gelebilir, kelimenin aslının dilde darlık ve meşakkat anlamına geldiğini söyleyen ebu İshak buna ek olarak -Allah en iyisini bilir- bu zor hayatın cehennemde olduğunu bildirir. Ayrıca tefsirlerde bu zor hayatın "cehennem, kabir azabı ve haram kazanç" olduğu da geçmektedir (Manzûr, 1993, cilt 9, s.67).

Dinde; kanaat, teslimiyet, Allah’a ve O’nun rızık vermesine tevekkül vardır. Dindar kişi Allah’ın ikram ettiği rızıktan kolaylıkla infak eder ve Allah Teâlâ’nın “Ona hoş bir hayat yaşatırız” (Nahl 16/97) ayetinde bahsettiği gibi rahat bir hayat sürer. Dindar olmayan kişi ise hırsına yenik düşer, bu hırsı ile sürekli dünya malını biriktirmeyi hedef edinir; cimrilik ona mûsâllat olur ve infak etmez, bu şekilde dar, sıkıntılı bir yaşam sürer, karanlık bir hale bürünür. Sûfîlerin bazılarının da dedikleri gibi “Allah’ı zikretmekten vaz geçen hiç kimse yoktur ki vakti daralmasın, rızkı bulanmasın.” (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.382).

Bu kelime, okunuş itibari ve harflerin çıkış yeri ile de sıkıntı ve darlığa delalet eder. Kelimenin telaffuzu zordur. Ayrıca "ض" harfi dilin harfe göre farklı kısımlarının damağa yapışması sonucu sesin dil ile damak arasında hapsolunduğu harflerden olduğu için darlığa ve sıkıntıya delalet eder. Bunun yanı sıra "ض" harfi hurûfu mechûre’den yani fonemik yapılanması tam olup son noktaya kadar mahrecine itimat eden ve nefesin kendisiyle birlikte akması engellenen harflerdendir. Harfin, mahrecinden kuvvetle ve ses halinde (cehri) çıkması sebebiyle bu sıfatla anılan harflerden olduğu için lafzın sıkıntıya delalet etmesinin yanı sıra bu sıkıntının büyüklüğüne de delalet eder.

2.1.2. Sarfi Delalet

Arapçada kelime yapısını incelemekten kastedilen ilim; sarf ilmidir. Sarf kelimesi, luğavi olarak bir şeyi döndürme, değiştirme ve dönüştürme anlamını taşır (Manzûr, 1993, cilt 4, s.2434).

Arapçanın temel ilimlerinden olan sarf ilmi, kelimenin yapısında oluşan değişimleri Arapçanın kendi sistemine göre geliştirdiği kurallara göre açıklamayı amaçlayan bir ilimdir. Kelimenin kendinden olan ve kendinden olmayan harfleri bulup bunların nerede nasıl ve neden geldiğini açıklamayı hedefler. Bahsedilen kurallar ışığında kelimenin yapısındaki değişimlere yoğunlaşmakla birlikte bu değişimlerle meydana gelen anlam değişimlerini de ele alır (Ülgen. 2016 s.103-105).

2.1.2.1. تنزيلا ve أنزلنا:

Tâ-hâ Suresi 2.,3. ve 4. ayet:

مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ (۲)

إِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ (۳)

تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَىٰ (۴)

“Biz Kur’an’ı sana mutsuz olasın diye indirmedik.” (2)

“Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik.” (3)

“O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah katından peyderpey gönderilmiştir.” (4)

تنزيلا ve أنزلنا:

Burda ayetin mütekellim sıygasından gaip sıygasına geçmesinde birçok amaç ve fayda vardır. Bunlardan biri, kelimada çeşitlilik âdeti, bunun söze kattığı zenginlik ve güzelliştir. Diğer faydaları ise, tüm bu sıfatların sadece gaip lafzı ile sayılacak olmasıdır. Diğer bir fayda ise, burada “indirdik.” kelimesi ile fiil ilk olarak, herkesin itaat ettiği Yüce Allah’a izafe edilme hedefiyle fiilin azameti ortaya konulmuş; sonrasında fiilin masdarı gelerek yücelik ve azamet sıfatlarının tek sahibi yani Allah’a döndürülerek fiildeki fehâmet ikiye katlanmıştır. " أنزلنا " (indirdik) lafzının Cebrail Aleyhisselâm’ın ve onunla birlikte inen diğer meleklerin sözlerinin aktarımı olması da olasıdır (Zemahşeri, 2018, cilt 4, s.266).

Ayette kelimenin siyga değişimiyle de oluşan anlam değişikliklerine ve çeşitliliklerine yine aynı zamanda zamir değişmesi ile zaminin kendi anlamının dışında başka anlamlara da gelebileceği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Burada "نا" zamininin “biz” anlamında kullanılırken ululuk ve yücelik sıfatlarına da delalet edebileceğinden bahsedilmiştir.

2.1.2.2. أخفی

Tâ-hâ Suresi 7. Ayet:

وَأَنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٨﴾

“Sen sözü ister açığa vur (ister gizle), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.”

أخفی:

Bu kelime mübalağa yani abartmaya işaret eden ism-i tafdil siygasıdır. Bu olguya ilgili şöyle bir çıkarımda bulunulur; Allah eşyayı üç kısma bölmüştür.

- Cehr: gizli olmayan yani açık olanlar (Fâris, 1979, cilt 1, s.487).
- Sır: açık olmayan yani gizli olanlar (Fâris, 1979, cilt 3, s.67).
- Ahfâ: gizlinin gizlisi yani en gizli olanlar (Fâris, 1979, cilt 2, s.202).

Buna binaen, açık olan (cehr) kelimesi ile hedeflenilenin, alenen ifade edilen o söz, her ne kadar içinden geçenin bir kısmını ifade etmiş olsa da mutlaka aklından geçenler hatta bazı alimlere göre de kişinin hiç dile getirmeyip aklından geçirdiği şey olması muhtemeldir. Aynı şekilde “sır” ve “ahfâ”dan hedeflenilenin söz türünden olmaması mümkündür. Bu görüşün açıklığı daha nettir. Burada bahsedilene göre Allah sanki kimsenin bilmediği sırrı ve ondan da daha gizli olanı bildiğini belirtmiş açık olanı ise hayli hayli bileceğini ifade etmiştir. Bundan amacı, mükellefi ister gizli olsun ister açık olsun tüm kötü işten alıkoyup, açık ve gizli her türlü yönlendirmektir. Bu açıklamaya göre “sır” ve “ahfâ” ifadelerini kendisinde mükafat ve azap bulunan şey anlamına getirmek gerekir. Sır, insanın yapmayı gönülden istediği şeyler; “ahfâ” da daha kişiye harekete geçirme derecesine ulaşmamış şeylerdir (Râzî, 1993, cilt 15, s.428-429).

Ayette birbirine yakın iki kelime kullanılmış bu vesileyle mübalağa ifade eden ismi tafdil siygası ele alınmıştır. Ayetin açıklamasında ise anlamları birbirine yakın olan bu iki kelimeye bir kelime daha eklenmiş ve kelimelerin anlamları, anlamın şiddetine göre sıralanmıştır. Ayette önce daha hafif anlamlı kelime kullanılıp sonrasında ise ismi tafdil siygası kullanılarak anlamın şiddetine vurgu yapılmıştır.

2.1.2.3. الحسنى

Tâ-hâ Suresi 8. Ayet:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى (٨٠)

“Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; en güzel isimler O’na aittir.”

الحسنى:

الحسنى kelimesi, müennes bir kelimedir ve müzekkeri “أحسن” dir. İlâhî isimlerin bu sıfatla nitelenmesinin amacı, "esmâ" (isimler) kelimesinin müennes hükmünde olmasıdır. Bunun bir benzeri الجماعة الحسنى (güzel topluluk) ifadesinde ve مَآرِبَ أُخْرَى (Başka meziyetler... [Tâ-hâ 20/18] من آيَاتِنَا الْكُبْرَى (En büyük âyetlerimizden... [Tâ-hâ 20/23]) ifadelerinde söz konusudur (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.266).

Bu ayette müzekker kalıpta gelebilecek bir kelimenin müennes kalıpta geldiği görülür ve ayetin açıklaması ‘esmâ’ kelimesinin müennes hükmünde bir kelime olduğundan dolayı sıfatının da müennes geldiğine işaret eder. Bu konunun lafzın delalet ettiği manayı elde etme konusundaki katkısı ise sıfatın mevsufunu bulmanın cümlelerin delalet ettiği manayı bulmada önemli konuma sahip olmasıdır.

2.1.2.4. طوى

Tâ-hâ Suresi 12. Ayet:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (١٢)

“İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ’dasın.”

طوى:

Kelime, yer ve mekân anlamında gelerek damme ve kesre ile munsarîf ve gayr-i munsarîf olarak kabul edilir. Başka bir görüşe göre ise bu kelime aynı “sinen” kelimesindeki gibi “çifte / iki kez” manasına gelir. Yani “vki kez seslenildi.” ya da “vadi peş peşe iki kez kutsal kılındı.” anlamındadır (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.276).

Kelime "ط" harfinin dammesi ve kesresi ile, munsarîf ve gayr-i munsarîf olarak, "طوى ve طوى" şeklinde okunmuştur. Bu kelime vadinin ismi olduğu için tenvin ile okunabilir. Kelimenin tenvinsiz okunması ise da aynı "عمر" kelimesinin "عمر" kelimesinden “udul” etmesi gibi, bu kelime de "طوى" kelimesinden “udul” ettiği için kelime gayr-i munsarîf sayılmıştır. Bu kelime için yapılan açıklamaların yanı sıra bahsedilen mübarek beldenin (toprak parçasının) ismi olması da muhtemeldir (Râzî, 1993, cilt 15, s.445).

Bir kelime farklı kalıplarda birçok anlam ifade edebilir. Bunun yanı sıra içinde olduğu kalıptan, kelimenin çekiminden, munsarîf veya gayr-i munsarîf oluşundan, kelimenin köküne ulaşıp anlamı hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu ayette açıklaması yapılan kelimenin de okunma şekillerinden, munsarîf veya gayr-i munsarîf olarak okunabileceğini ve iki farklı okunuş şekliyle ulaşılabilecek anlamlar görülmüştür.

2.1.2.5. أخفي

Tâ-hâ Suresi 15. Ayet:

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ (١٥)

“Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşine koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu (kendimden) gizleyeceğim.”

Ebû'l-Feth el-Mevsîlî ayette geçen bu ifadenin “Ben onu az kalsın açıklayacaktım” anlamında olduğunu belirtir. Burada anlatılanın özü şudur; “Onu açıklamam yakındır.” Çünkü “أفعل” kalıbı bazen, nefy ve olumsuzluk (yani fiilin kök anlamını giderme) anlamını ifade eder. Örneğin “Kitaptaki anlaşmazlığı giderdim” anlamında “أعجمت الكتاب وأشككته” ve “Falanın şikayetini giderdim” anlamında, “أشكيتته” demen gibidir (Râzî, 1993, cilt 15, s.453).

Gizlemek, örtmek anlamına gelen “خفي” kelimesinden türeyen “أخفى” kelimesi ”أفعل” vezninden geldiği için, vezin kelimeye olumsuzluk anlamı katmıştır. Kelimenin veznini, veznin özelliklerini ve kelimeye kattığı anlamlar bilindiğinde lafzın manasına ulaşmak çok daha kolay bir hal alır.

2.1.2.6. السؤل

Tâ-hâ Suresi 36. Ayet:

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى ﴿٣٦﴾

" Allah şöyle buyurdu: Ey Mûsâ! Dileğin kabul edildi."

السؤل:

"السؤل" istek dilek anlamında olup meful anlamında "فعل" veznindedir. Tıpkı "خبز" (ekmek) kelimesinin "مخبوز" (ekmek olarak pişirilmiş) anlamında ve "أكل" kelimesinin "مأكول" (yiyecek) anlamında kullanılması gibi (Zemahşerî, 2018, cilt 14, s.294).

Misbâh Munîr kitabında "سأل" fiilinin anlamı istemek ve "مسؤول" kelimesinin anlamı ise istenilen şey olarak geçer (Fîyûmî, 1369, cilt 1, s.297).

Ayetin açıklamasında görüldüğü üzere "فعل" kalıbı kelimeye ism'i meful anlamı katar ve "سأل" lafzı bu kalıba girdiğinde ismi meful manasını elde eder ve "مسؤول" lafzı ile aynı manaya gelerek "istenilen şey" anlamını taşır.

2.1.2.7. فتونا

Tâ-hâ Suresi 40. Ayet:

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ﴿٤٠﴾

“Hani kız kardeşin onlara gidip de ‘Ona bakabilecek birini size göstereyim mi?’ diyordu. Nihayet gözü gönlü şen olsun ve kederlenmesin diye seni annene kavuşturduk. Ve birisini öldürmüştün de seni tasadan kurtarmış, ardından da seni ciddi sınavlardan geçirmiştik. Bu sebeple yıllarca Medyen halkının arasında kaldın, sonra mukadder olduğu üzere buraya geldin, ey Mûsâ!”

فتونا:

Türlü türlü ifadesi tıpkı geçişli ” كفورا ve شكورا , صبوراً “ mastarları gibi “ فـعـول “ babında mastar da olabilir, “فتن”ve ya “فتنة” kelimesinin çoğulu da olabilir; böylelikle, “بـدره ve هـجرة” kelimelerinden “بـدور ve هـجوز” kelimelerinin ortaya çıkmasından olduğu gibi, sonuna gelen müenneslik ة’sı düşmüş olur. Mana, “Seni birçok fitneyle denedik.” şeklindedir. Bu fitneleri, Saîd b. Cübeyr ibn Abbas’a sorduğunda verdiği cevap; bunun anlamının “Seni peş peşe gelen sıkıntıdan kurtardık.” olduğunu Mûsâ (a.s.)’ın erkek çocukların katledildiği bir senede dünyaya geldiğinden ve bunun fitne olduğundan bahsetmiştir. Annesinin onu denize atarak sakladığından, bu bahsedilenin de fitne olduğundan; Firavun onu öldürmek için niyetlendiğinden bunun da bir fitne olduğundan; Bir Mısırlıyı öldürdüğünden ve kendisini işçi olarak on yıl kiraladığından, bunun da bir fitne olduğundan; yolunu karanlık bir gecede kaybettiğinden ve koyunlarının etrafa saçıldığından bunun da bir fitne olduğundan bahsetmiştir!” (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.300).

Açıklamada “فتون” kelimesi üzerinde durulmuş kelimenin alabileceği vezne ve köküne bakılarak ifade edebileceği anlam çeşitleri incelenmiştir. Kelimenin "فعول" vezninden mastar olabileceği bu şekilde mastar olursa anlamının “türlü türlü” şeklinde olacağından veya kelimenin “فتنة” kelimesinin çoğulu kalıbında gelmiş olabileceğinden ve eğer bu şekildeyse anlamının “fitne” olacağından bahsedilmiştir. Görüldüğü üzere bir kelime birçok açıdan incelenebilir ve birçok anlamı olabilir kelimenin sağlıklı bir şekilde incelenmesi ve gerçek anlamlara ulaşmak için sarf bilgisi önemli bir yer arz etmektedir.

2.1.2.8. أخرجنا

Tâ-hâ Suresi 53.Ayet:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى (٥٣)

“Yeryüzünü sizin için bir beşik yapan, onda size yollar açan ve gökten su indiren O’dur. Onunla her çeşitten çift çift bitkiler çıkardık.”

أخرجنا:

“Çıkarmışsındır.” ifadesinde gaip siygadan mütekellim siygaya geçilmiş ve mütekellim siygasının “emrine itaat edilen kişi” yani "biz!" anlamı veren hali kullanılmıştır. Bunun amacı, öncesinde bahsedildiği üzere, ifadeye zenginlik kazandırma sanatını uygulamak ve Allah Teâlâ’nın, çeşitli varlıkların kendisine itaat ettiği, çeşitli

bütün cinslerin itaat eğlediği kudret olduğunu, her şeyin onun iradesinde olacağını onun iradesinden hiçbir şeyin kaçamayacağı bildirilmektir ki şu ayetlerde de iltifat sanatı söz konusudur:

- “O’dur gökten su indiren... ki biz her şeyin bitkisini onunla çıkardık.” (En‘âm 6/99)
- “Görmez misin ki Allah gökten suyu indirmekte; onunla farklı farklı renklerde meyveler çıkartmaktayız?” (Fâtır 35/27)
- “Gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren kim? -Ki [tek bir ağacını bile yetiştiremeyeceğiniz] onun sayesinde pek çok güzel bahçeler yetiştirmişizdir.- (Allah’la beraber başka bir ilah mı?!”) (Neml 27/60)

Aynı şekilde bu ifadede “Bu tür bir şeyi sadece biz yapabiliriz ve bu, bizden başka hiç kimsenin gücü dâhilinde değildir.” şeklinde bir ihtisas manası da bulunur (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.314).

Ayet açıklamasında gaib siygadan mütekellim siygasına geçişten bahsedilir. Allah'u Teâlâ'dan ayetin başında kendisinden gaib siyga ile bahsederken yani "هو" olarak, ayetin ilerlemesi ile gaib siygadan mütekellim siygaya yani "نحن" zamirine geçiş yapılmış ve bu şekilde geçiş yapmanın Arap belâğatinde güzel bir söz sanatı olduğundan, bu söz sanatının ise Allah'ın kudretine ve yüceliğine vurgu yaptığından bahsedilmiştir. Ayetin açıklamasında benzer ayetler örnek getirilerek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

2.1.2.9. موعد

Tâ-hâ Suresi 58. Ayet:

فَلَنُؤْتِيَنَّكَ بِسِحْرِ مِثْلِهِ فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى (٥٨)

“Biz de sana benzeri bir sihirle mutlaka karşılık vereceğiz. Şimdi sen, aramızda - senin de bizim de caymayacağımız- uygun bir yerde bir buluşma zamanı belirle.”

Ayetteki “فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى” “Şimdi sen seninle bizim aramızda bir buluşma mekanı ve zamanı belirle ki, ikimizin de vazgeçmeyeceği düz(geniş) bir yer olsun...” ifadesinden bahsedecek olursak; buradaki “موعد” kelimesi mastar olabileceği gibi, ismi mekan da olabilir.

Bu tıpkı "ان جهنم لموعدهم اجمعين" (Hicr 43) "" "Kuşkusuz cehennem, o sana uyanların tamamının *buluşma yeri* olacaktır." "موعدكم" ayetinde geçen kelime gibidir. Bunun "ان" "موعدهم الصبح" (Hud 81) "Onlar için belirlenen zaman, sabah vaktidir." ayetinde geçen "موعدهم" kelimesi gibi ismi zaman olması olasıdır. Bu ayetteyse kelimedeki mim (م) master mimidir yani "bizimle aranda vazgeçmeyeceğimiz bir vaatte(sözde) bulun" anlamındadır. Çünkü cayma yani vazgeçme fiili ancak vaat (söz verme) kelimesinin masterı için uygun olur. Fakat ismi zaman ve ismi mekân olan mevid kelimesinin "cayma" ile nitelenmesi doğru olmaz.

Yukarıdaki ayette geçen "مكان" kelimesi "اجعل" fiilinin ikinci nesnesi olduğundan mansub olmuştur. Buradaki bilgilere göre kelamın takdiri "اجعل مكان مؤعد لا نخلفه مكانا سوى" "Caymayacağımız o randevu yerini, dümdüz bir yer kıl(seç)" şeklindedir (Râzî, 1993, cilt 15, s.438).

Açıklamada, ayette geçen "موعد" kelimesi üzerinde durulmuş, kelimenin içinde bulunduğu kalıba bakılarak iki farklı anlama sahip olabileceğinden, içinde bulunduğu kalıba binaen; ism-i mekan/zaman ya da master anlamında gelebilmesinin muhtemel olduğundan bahsedilmiştir. Fakat cümle diziliş uyumuna ve anlam uyumuna bakılarak kelimenin master manasında olmasının daha uygun olduğu ve ism-i mekan/zaman anlamının cümleye ve cümle terkibine uymadığı sonucuna varılmıştır.

2.1.2.10. تَلَقَّفَ

Tâ-hâ Suresi 69. Ayet:

وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاجِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاجِرُ حَيْثُ أَتَى (٦٩)

"Sağ elindeki at da onların yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı sihirbaz hilesinden ibaret. Sihirbaz ise amacı ne olursa olsun başarıya ulaşamaz."

Yutar kelimesi: "Sen bunu attığında, onlar yaptıklarını yutar" manasına gelir. Bu kelime cezm ve şedde ile "تَلَقَّفَ" şeklinde de okunur. Yani, "تَلَقَّفَهَا" "onları yutar" anlamına gelir. İbn Amir ise, hal cümlesi olmak üzere, "ف" nın dammesi ve şedde ile "تَلَقَّفَ" şeklinde okumuştur. Yani "sen onu, onlarınkileri yuttukları halde atıver" anlamına gelir. Veya bir istinkaf cümlesi olarak ref ile "تَلَقَّفَ" olarak okunabilir. Hafs (Asım'ın ravisi) bu kelimeyi ʾ(lam)'in sükûnu ile ve şeddesiz olarak okumuştur buna göre cümle, "O, ağzıyla hızlı bir şekilde onları yutsun" anlamına gelir. "لقف" ve "تَلَقَّفَ", aynı anlamdadırlar (Râzî, 1993, cilt 15, s.460).

Ayetin açıklamasında kelimenin girebileceği muhtemel kalıplar üzerinde durulmuş, bu kalıplar içindeyken alabileceği farklı anlamlar sunulmuş ve kelimenin farklı kalıplardaki değişimine dikkat çekilmiştir. Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere kelime sarf ilmine çeşitli kalıplarda gelebilir ve sarf ilmine bakarak bir kelimenin sahip olabileceği birçok vezin ve kalıp görülür bu şekilde bir kelimedenden türeyen birçok kelime ve anlam elde edilmiş olur.

2.1.2.11. حَمَلْنَا

Tâ-hâ Suresi 87. Ayet:

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا، وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أُوزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

“Şöyle cevap verdiler: “Sana verdiğimiz söze bilerek ve isteyerek aykırı davranmış değiliz; fakat şu kavmin (Mısır halkının) ziynet eşyalarından bir kısmını yüklenmiştik, onları (haram diye ateşe) attık; çünkü Sâmirî de aynı şekilde atmıştı.”

حَمَلْنَا:

"Ama o (Mısır'daki) kavmin ziynet eşyalarından birtakım ağırlıklar yüklenmiştik" demişlerdir. Hamza, ebû Amr, Kisâî, ve ebu Bekir'in rivayetine göre Asim, "حامي" kelimesinin mastarından şedde olmadan "حَمَلًا": ibn Kesîr, Hafs, Nâfi, ve ibn Âmir kelimeyi şeddeli şekilde "حَمَلْنَا" olarak okumuşlardır. Şeddesiz okunuşun anlamı, "Biz beraberimizde, Kıptilerden emanet olarak aldığımız o şeyi taşıdık" şeklinde olur. Ama şeddeli olarak okunuşa gelince, bu konudaki açıklamalar şu şekildedir:

- a) Onları bunu yapmaya Hz. Mûsâ, sevk etti. Yani o kişilere o ziynetleri emanet alıp götürmelerini emretti. Yani, bunu onlara vacip kıldı, gerekli gördü.
- b) Biz, Allah'ın emrettiği yere onu götürüp teslim edene kadar, onun kefil olmakla görevlendirdik.
- c) Onları buna yönlendiren Allah'tır. Yani, "Allah, bu konuda ona ganimet hükmü vererek, bunu onlara verdi" anlamına gelir (Râzî, 1993, cilt 16, s.23-24).

Ayetteki "حمل" kelimesinin hem "فعل" vezninde kullanıldığında gelebileceği anlam hem de şeddeli olarak "فَعْل" vezninde kullanıldığında gelebileceği anlam vurgulanmış ve bu iki anlamı karşılaştırılmıştır. Öyle ki; "فعل" vezni bir şeyi yapmak anlamına gelirken "فَعْل" vezniyse bir şeyini birisi tarafından yapılması ya da yaptırmak anlamına gelir.

2.1.2.12. الضفة ve الغرفة

Tâ-hâ Suresi 96. Ayet:

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي (٩٦)

“Ben onların görmediklerini gördüm, bu yüzden elçinin izinden bir avuç avuçladım ve onu attım. Nefsim beni böyle yapmaya itti” diye cevap verdi.”

Hasan el-Basrî aynı "الغرفة" ve "الضفة" (avuçlanan şey) kelimelerinde olduğu gibi avuçlanan şeyin ismi olarak, ق harfinin dammesiyle "قبضة" olarak okumuştur. Bu kelimenin böyle okunmasına gelince, bu mastar olarak "قبض" nın, binâ-i merre ifade eden mastarıdır (Râzî, 1993, cilt 16, s.36.).

Arapçada binâ-i merre ifade eden mastar kalıbı; bir şeyin kaç kere olduğunu bildiren mastar kalıbıdır. Açıklamada kelimenin binâ-i merre mastar kalıbında geldiğinden bahsedilir. Bu durumda, kalıpta gelen kelimenin anlamı avuçlanan şeyin bir avuç olduğuna delalet eder.

2.1.2.13. موعد

Tâ-hâ Suresi 97. Ayet:

قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا (٩٧)

(Mûsâ) şöyle dedi: “Haydi git! Artık hayatın boyunca sana düşen ‘Bana dokunmak yok!’ demekten ibarettir. Ve bil ki asla kaçıp kurtulamayacağın bir hesap günü de seni beklemektedir. Şimdi şu tapıp durmakta olduğun tanrıya bir bak; biz onu iyice yakacağız, sonra da küllerini denize savuracağız!”

Sâmirî'nin ahiretteki halinin izahı da Hz. Mûsâ (a.s)'ın ona söylediği şu sözdür:

"Sana senin için şüphesiz asla vazgeçilmeyecek olan bir randevu (ceza günü) de var" Buradaki "موعد" kelimesidir "وعد" manasındadır, yani, "Bu dünyada çektiğin azap... bir de sana ahirette cehennem azabı sözü var. Öyleyse sen, dünya ve ahirette kaybedenlerden olacaksın. Buysa, çok açık bir husran, bir zarar-ziyandır. Medinedeki ve Kûfedeki kurra bunu, lâmin fethası ile "لَنْ تُخْلَفَ" şeklinde okumuşlardır. Bu, "O söz, asla vazgeçilmeyecek olan bir sözdür, yani bu başına mutlaka Allah tarafından gelecek ve o seni bulacak" anlamına gelir. ibn Kesîr, Hasan el-Basrî ve ebû Amr ise bu

fiili, lâ'm'in kesresi ile "لن تخلف" olarak okumuşlardır. Yani, "Sen onu mutlaka elde edeceksin, onu kendinden def etmeyecek, ondan kurtulamayacaksın" anlamına gelir. Ebu Ubeyd bu fiili lâ'm'ın fethası ile, okumayı tercih etmiştir. Buna göre Allah sanki, "Bu, kesinlikle vazgeçilmeyecek hakiki bir vaaddir" demiştir. İbn Mes'ûd (r.a)'un bu fiili, nûn ile, لن تخلفه (asla vazgeçmeyeceğimiz bir vaad...) olarak okuduğu söylenmiştir (Râzî, 1993, cilt 16, s.39).

Burada “تخلفه” kelimesi ele alınıp aynul fiil yani “ل” harfi fetha ile ve kesra ile okunarak kelimenin gelebileceği iki farklı anlam sunulmuştur. Fetha ile okunduğunda o vaadin Allah tarafından kişinin başına getirileceğinden bahsedilirken, kesra ile okunduğunda kişinin cezayı kendisi bulacağından bahsedilir.

2.1.2.14. علو

Tâ-hâ Suresi 114. Ayet:

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾

"Gerçekliğinde şüphe bulunmayan, her şeye hükümler olan Allah yüceler yücesidir. Sana vahyi tamamlanmadan Kur'an'ı okumada aceleci davranma ve 'Rabbim! İlmimi arttır'de."

Hak Teâlâ, Kur'an'ın şanını yüceltince, bunun peşinden kendisini yüceltmış ve mahlukatının da, kendisini yüceltip tebci etmeleri gerektiğine dikkat çekmek için, "فَتَعَالَى " "الله الملك الحق " "Tek ve gerçek melik olan Allah, çok yücedir" diye buyurmuştur. Allah, kendisini (gerçek hükümdar) "hakk melik" diye vasfetmiştir. Çünkü Allah'ın mülkü nihayete ermez, değişmez, başkasından elde edilmemiştir, Allah'dan başkası o mülke layık da değildir. İşte bu sebepten dolayı, bu şekilde nitelemiştir kendisini... Teala "علو" (yücelik) "تفاعل" babının mastarıdır (Râzî, 1993, cilt 16, s.55).

Allah Kur'an'da kendisini yüceltirken "عالي" fiilini "تفاعل" babının kalıbının mastarında "علو" olarak kullanmıştır.

2.1.2.15. لزَام

Tâ-hâ Suresi 129. Ayet:

لَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى (١٢٩)

"Eğer rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz ve belirlenmiş bir vade olmasaydı, hemen yakalarına yapışılırdı."

لزام:

"لزام" kelimesi ya "لازم" kelimesinin mastarı olup sıfat olarak kullanılmıştır ya da "مفعول" anlamındaki "فعال" vezninde olup "ملزم" anlamındadır; tıpkı "لزام حصم" (amansız bela, ayrılmaz dert) dedikleri gibi, sıkıca bağlı, ayrılmaz durumda olduğu için sanki yapışma 'aleti' imiş gibi ifade edilmiştir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.386).

Açıklamada, kelimenin içinde olduğu kalıba bakılarak; mastar olup gelerek sıfat olarak kullanılmasının veya ism-i alet kalıbında gelerek yapışma aleti olarak kullanılmasının muhtemel olduğundan bahsedilmiştir.

2.1.3. Sözlüksel/ Leksik Delalet

Tez bu bölümde kelimenin sözlük anlamı üzerinde durarak incelenen Tâ-hâ Suresi tefsirlerinde, sözlük anlamları üzerinde durulan kelimeleri ele alarak delaletin bu türünü örneklemiştir.

2.1.3.1. أخفى ve سر

Tâ-hâ Suresi 7. Ayet:

وَأَنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى (٧)

"Sen sözü ister açığa vur (ister gizle), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir."

"سر" içinden kendi kendine söylenilen şey, "أخفى" ise, olacak fakat henüz olmamış olandır. Yahut "سر" başkasına gizli bir şekilde söylenen; "أخفى" ise kişinin kendi içinde gizlediğidir. "أخفى" geçmiş zaman siygasındadır. Yani Allah kullarının sırrını bilir kendi sırrını ise gizlemiştir. (Yazır, cilt 5, s.419).

"سر" ve "أخفى" kelimelerine doğrudan bakıldığında iki kelimenin de esas olarak "gizli, gizlenen şey, saklı" anlamlarına geldiği görülür. Fakat sözlük anlamı derinden

incelendiğinde her kelimenin kendine has bir manası olduğu anlaşılır. Her ne kadar anlamları benzer olan iki kelime olsa da, ikisi de kendi içinde kendine has anlama sahip iki ayrı kelimedir. "سر" kelimesinin anlamı, başkası ile gizlice paylaşmak ona gizli olanı söylemek iken; "أخفى" kelimesi kimseyle paylaşmadan kendi içinde gizlemek anlamına gelir.

2.1.3.2. الإناس

Tâ-hâ Suresi 10. Ayet:

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَىٰ النَّارِ هُدًى (١٠)

"Hani o bir ateş görmüş ve ailesine şöyle demişti: “Siz bekleyin, (şu uzakta) bir ateş bulunduğunu fark ettim, belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum."

إناس (el-Înâs) kelimesi şüphe barındırmayan apaçık görme manasına gelir," العين (göz bebeği) ifadesi de bu kelimedenden gelir, öyle ki o, varlıkların kendisi ile apaçık görüldüğü şey demektir. Açıkta, zahir olan varlıklara ins, gizli olan varlıklara da cin denir. Burada, kişinin ünsiyet kurduğu şeyleri görmesi manasında olduğu da söylenmiştir. Mûsâ (a.s) ateşi apaçık ve net olarak gördüğü için burada kesinlik ifade eden "إن" edatı ile başlayan bir cümle kullanmıştır, bu şekilde çoluk çocuğunun gönlünü rahatlatmak istemiştir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.272).

Bir kökten birçok kelime türer. Burada da yine aynı şekilde, bir şeyin görünür olması anlamına gelen (Fâris, 1979, cilt 1, s.145) "إناس" kelimesinden türeyen kelimeler ayetin açıklamasında sunulur ve bu kelime ile aynı kökten türeyen kelimelerin gözle görülen, kesinlik olan şeyler olduğunu anlamakla birlikte Arapçada çok sık vurgu ve kesinlik için kullanılan "أن" edatının da bu kelimeye delalet ettiği anlaşılır.

2.1.3.3. طوى

Tâ-hâ Suresi 12. Ayet:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى (١٢)

"İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın."

طوى:

1) İkrime ve İbn Zeyd'in düşüncesine göre bu kelime bahsedilen vadinin özel ismidir.

2) Bu durum aynı, "مثنى" (iki kere, ikişerli) kelimesinde olduğu gibi "iki defa" anlamına gelir. Yani vadiyi "iki kez öv" anlamındadır. Ya da "Mûsâ (a.s.)'a iki kez seslenildi" manasındadır. Nitekim Arapçada "ناديته طوى" "Ona iki kez seslendim" denilir.

3) Tuva kelimesi "tayyen" (kat etmek) demektir. İbn Abbas (r.a.) şöyle söyler: "Mûsâ (a.s.) bahsedilen vadiye geceleyin uğrayıp orayı tayyetti, yani kat etti." Buna göre anlam "sen kat edip, yolunu geçip sonuna vardığın mukaddes bir vadidesin" şeklinde olur. Bu görüşü benimseyenler "طوى" ifadesinin, fiille aynı lafızda olmayan bir meful-ü mutlak olduğuna dair görüş öne sürmüşlerdir. Buna göre Allah sanki "طويته طوى" demiş olur. Bu tıpkı "هدى- يهدي- هدى" denilmesi gibidir, Allah en iyi bilendir. (Râzî, 1993, cilt 15, s.445-446)

Ayetin açıklamasında ayette geçen "طوى" kelimesi üzerinde durulmuştur. Kelimenin gerek sözlük anlamı gerek içinde olduğu kalıp nedeniyle birçok farklı anlama gelebileceğini vurgulanmış; ilk olarak özel isim olabileceği üzerinde durulurken, ikinci olarak, şekil itibari ile ikil yani müsenna bir kelime olabileceği üçüncü olarak da kelimenin kökenine inerek sözlük anlamını yani "katetmek" manasını alabileceği zikredilir.

2.1.3.4. هش

Tâ-hâ Suresi 18. Ayet:

قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاهْتَشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى (١٨)

Dedi ki: "O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var."

هش:

"Onunla davarlarıma yaprak silkelerim" ifadesi... Bu, "O asam ile, ve yaprakları düşsün, onları koyunları yesin diye ağacın dallarına, yapraklarına vururum" demektir. Dilciler şöyle demişlerdir: Arapçada "هش على غنمي" denilir; "هششت الرجل" (Adama sopayla vurdum) denilir. Bu izahı Saleb yapmıştır. İkrime bu kelimeyi noktasız olarak "س" ile "أهس" (menetmek, sürmek) şeklinde okumuştur. "هس" koyunları ayrılmaktan men etmek manasındadır (Râzî, 1993, cilt 15, s.461).

Ayetin açıklamasında "هش" kelimesi üzerinde durulmuştur. Bu kelimenin sözlük anlamı ağaçtan yaprağı silkelemektir. (Fâris, 1979, cilt 2, s.538) bunun yanı sıra "gevrek, bozulabilir, her an kırılabilir" olan şeylere ise "هش" denilir bu sebeple Araplar kelimeyi yufkayı kırmak, ekmeği ufalamak anlamında da kullanır. Aynı zamanda kelimedeki "ش" harfi noktasız olarak okunduğunda sözlük anlamının çok farklı bir boyuta taşınmış olduğu görülür.

2.1.3.5. حية

Tâ-hâ Suresi 20. Ayet:

فَأَلْقِيهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى (٢٠)

"Hemen attı. Bir de ne görsün, o akıp giden bir yılan oluvermiş!"

Allah bu ayette "حية" bu konuyla alakalı başka bir ayette ise "ثعبان" ve "جان" kelimelerini kullanmıştır. "حية" kelimesi hem küçük hem de büyük hem müzekker hem müennes yılan için kullanılan bir cins isimdir. "ثعبان" ve "جان" kelimeleri ise zıt anlamlar ifade eder. Nitekim "ثعبان" kelimesi büyük yılanlar da kullanılır "جان" kelimesiyse küçük yılanlar için kullanılır.

Bu durum iki şekilde açıklanabilir:

1) O, yılan olduğu anda hızlı ve küçük bir yılan oldu. Sonra şişmanladı ve büyük bir yılan oldu. Bunun üzerine "جان" kelimesiyle oluşan yılanın ilk hali kastedilmiş, "ثعبان" kelimesi ile de onun en son ulaştığı hal kastedilmiştir.

2) Onun büyüklüğü "ثعبان" (ejderha) gibiydi ama küçük ve ince bir yılan suratlı gibiydi. Bunun delili Allah'ın "Onu çevik bir yılan gibi hareket eder görünce arkasına dönüp kaçtı ve geri dönmedi." (Neml 10) ayetidir. (Râzî, 1993, cilt 15, s.465)

Yılan kelimesinin üzerinde durulduğu açıklamada Arapça'nın ne kadar zengin bir dil olduğu vurgulanır sadece bir yılan için pek çok kelimenin kullanıldığı küçük yılan, büyük yılan için farklı kelimeler kullanılarak hem dile çeşitlilik katmak hem de anlatılmak istenilen şeyin net ve anlaşılır olmasına sebep olduğu görülür.

2.1.3.6. السيرة

Tâ-hâ Suresi 21. Ayet:

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى (٢١)

"Allah, 'Tut onu ve korkma, biz onu hemen eski haline döndüreceğiz' buyurdu."

:السيرة

"السيرة" (şekil) kelimesi, تَظْهِيرُ "الركبة" kelimesinin "الركوب" kelimesinden gelmesi gibi, "السير" kelimesinden gelir. "سار فلان سيرة حسنة" (Falanca güzel bir şekilde seyretti/ilerledi.) denilir. Daha sonra bu kelimenin anlamı genişlemiş ve yol, gidişat anlamında kullanılır olmuş; "سِرَاثُ الْأَوَّلِينَ" (öncekilerin gidişatı) ifadesi de sık kullanılan bir tabirdir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.286)

"سيرة" kelimesi "şekil" anlamında kullanılırken, ayetin açıklamasında kelimenin zamanla anlamın genişleyerek şekil, yol, üslup, gidilen yol, hatta hayat tarzı anlamlarını almaya başladığından bahsedilir.

وزير 2.1.3.7.

Tâ-hâ Suresi 29. Ayet:

وَأَجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾

"Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. "

"وزير" kelimesi "وِزْر" (yük) kelimesinin kökünden gelir. Vezir, hükümdarın yerine onun sorumluluklarını, yükünü yüklenen kişidir veya bu kelime "وزر" (sığınak) kökünden gelir, çünkü kral onun düşünceleri ile ve ona danıştığında onun görüşleri ile kendini korur, işlerine onun görüşü ile devam eder ya da "yardımlaşma" anlamına gelen "مُؤَاوِزَة" kelimesinin kökünden gelir. el-Asmâî şöyle söylemiştir: "Kıyasa göre bu kelime "أَزِيرًا" kalıbında olmalıdır, lakin buradaki hemze vâv harfine dönüşmüştür, bunun sebebi "فَعِيل" vezni "مَفَاعِل" vezni manasına gelmesidir. Mesela "نديم ve صديق, خليل, قعيد, جليس, عشير" kelimeleri böyledir. Benzerlerinde hemze vav harfine dönüştüğü gibi, bu da dönüşmüştür. Bir kelimenin benzerine hamledilmesi pek de nadir bir durum değildir. İşte "يُؤَاوِز" ve "مُؤَاوِزَة" kelimeleri "وزير" kelimesinin benzeridir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.293)

Açıklamada görüldüğü üzere kelimenin kökü kelime anlamını elde etmek için kullanılan en önemli araçlardan biridir. Ayetin açıklamasında kelimenin üç farklı kökten gelebileceği öne sürülmüş, bu köklere bakılarak alabileceği manalar üzerinde durulmuştur.

2.1.3.8. أزر

Tâ-hâ Suresi 31. Ayet

أَشَدُّ بِهِ أَزْرِي (٣١)

"Onunla gücümü pekiştir. "

"أزر" (ezr) kuvvet demektir. 'أزره' onu kuvvetlendirdi' manasındadır." "Onu kuvvetlendirdi ve o kalınlaştırdı" mealindeki ayette de bu manada kullanılmıştır. Şair şöyle der:

أَلَيْسَ أَبُوْنَا هَاشِمٌ شَدَّ أَزْرَهُ وَأَوْصَىٰ بَنِيهِ بِالطَّعَانِ وَبِالضَّرْبِ

"Babamız Haşim değil miydi gücü her zaman hazır olan?

Oğullarına kılıç ve mızrakla dövüşmeyi sürekli tavsiye etmiyor muydu?" (Sâbûnî, 2012, cilt 4, s.13).

Ayette bahsi geçen "أزر" kelimesi, güç ve kuvvete delalet eder. (Fâris, 1979, cilt 1, s.102) Ayetin açıklaması kelimenin delalet ettiği manayı şiir ile pekiştirmiştir.

2.1.3.9. عين

Tâ-hâ Suresi 39. Ayetler:

أَن أَفْذِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْذِفِهِ فِي الْبَيْمِ فَلْيُلْقِهِ الْبَيْمُ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّكَ وَالْقَيْثُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي (٣٩)

"Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütülüp yetiştirilesin."

Hak Teâlâ'nın "وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي" "Gözümün önünde yetiştirilmen için" cümlesiyle söylenmek istenilen hakkında Keffal şunu söylemiştir: "irademe göre" yani "gözüm önünde görülsün diye" anlamındadır. Bunun mecazi anlamı şudur: bir kimse onun gözü önünde başka birisinin işini yaparsa, o işi onun istediği ve arzu ettiği şekilde yapar. Böylece o kimsenin istediği şey arzu ettiği gibi yerine gelir . Burada da böyledir.

Bu mecazın mahiyetine dair iki görüş vardır:

1) Buradaki “göz” (عين) kelimesinden “bilme” kastedilmiştir yani “Bilgimiz dahilinde olarak” demektir. Bir şeyi bilen kişi, tıpkı ona bakıp gözetken kişi gibi onu çeşitli afetlerden korur. İşte bu açıdan bilmekle görmek arasındaki bağlantıdan dolayı göz (görme) kelimesi bilme anlamında kullanılmıştır.

2) Buradaki "عين" kelimesi ile; gözle bakıp gözetme, kollama anlamı kastedilmiştir. Çünkü bir şeye bakıp gözetken onu zarar verici olan şeylere karşı koruyup kollar. Buna göre ayette bahsedilen "عين" “göz” kelimesi bakıp gözetmenin aracı (vasıtası) gibidir. İşte bu sebepten mecazi olarak sebep-sonuç anlamında kullanılmıştır. Bu tıpkı “Hiç şüphesiz ben sizinle beraberim iştir ve görürüm” (Tâ-hâ/46) ayetinde olduğu gibidir. Araplarda da bir kişi birisine korunması ve güvende olması için dua ettiğinde “Allah’ın gözü üzerinde olsun.” der.

Kâdî şöyle der: "و لتصنع على عيني" “Gözümün önünde yetiştirilmen için” ayetinden kastedilen anlamın, Allah’ın koruması ve emin kılması olduğunu gösterir. Bu aynı “Hani kız kardeşin gidip şöyle diyordu: ona bakacak bir kimse için size yol göstereyim mi? Böylece seni tekrar annene verdik ki gözü aydın olsun ve tasalanmasın.” (Tâ-hâ/40) ayetinde anlatıldığı gibidir. Böylece bu ayet Allah’ın Hz. Mûsâ’yı hıfz-u emanına alışının bir tefsiri (izahı) gibi olmuş olur. (Râzî, 1993, cilt 15, s.508-509)

Üzerinde durulan göz kelimesi görmeye yarayan bir organdır. Göz kelimesi görmeyi sağlayan organa delalet etse bile taşıdığı anlam ya da yüklendiği görev ile birçok farklı anlama da delalet edebilir. Örneğin; açıklamada, bilmek kelimesine delalet ettiğinden çünkü gören kişinin bileceğinden bahsedilir. Yine aynı şekilde bakmak gözetmek anlamlarına delalet ettiğinden bahsedilir bu da gözün eylemlerindendir.

2.1.3.10. لا تنيا

Tâ-hâ Suresi 42. Ayet:

إِذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾

" Sen ve kardeşin mucizelerimle gidin; beni anmakta gevşeklik göstermeyin."

لا تنيا: Gevşeklik yapmayın. "الوني" zaaf ve gevşeklik manasındadır. ‘Accâc şöyle der:

فَمَا وَنَى مُحَمَّدٌ أَنْ غَفَرَ لَهُ إِلَّا لَهُ مَا مَضَىٰ وَمَا غَبَرَ

Allah Muhammed'in geçmiş günahlarını bağışlamasından itibaren o bir gevşeklik göstermedi (Asmâî, 1995, s.69).

Ayette bahsi geçen "وني" kelimesi "zayıflık ve yorgunluk" anlamına gelir (Fâris, 1979, cilt 6, s.146). Açıklamada kelimenin anlamı üzerinde durulur ve bu anlamı pekiştirmek amaçlı kelimeyi barındıran bir şiir zikredilir.

2.1.3.11. خشية ve تذكرة

Tâ-hâ Suresi 44. Ayet:

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّئِنَّا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَحْشَى (٤٤)

"Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer."

تذكرة:

Öğüt alma; haram ve yasak olandan dönme.

خشية:

Korkmak, Allah’a itaat ve taati elde etmektir. (Kesîr, 1988, cilt 3, s.508)

Ayette önce "ذكر" kelimesi kullanılmıştır ki bu kelime hatırlatmak anlamına gelir. (Fîyûmi,1369, cilt 1, s.208) kişinin yanlış olanı hatırlayıp öğüt alıp yanlıştan dönmesi ile birlikte siret eden Allah korkusu ile birlikte korku anlamına gelen (Fâris, 1979, cilt 2, s.184) "خشية" kelimesi zikredilmiştir.

2.1.3.12. فرط

Tâ-hâ suresi 45. Ayet:

قَالَا رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى (٤٥)

"Ey rabbimiz!" dediler, 'Doğrusu onun bize karşı ileri gitmesinden veya daha da azmasından endişe ediyoruz.'"

فرط:

فرط kelimesi: öne geçti, ileri atıldı demektir. Nitekim "الفارط" su kuyusunun başına gelenlerin önüne geçen, en önde gelen demektir. "فرس فرط" "diğerlerini geçen, öncü at" demektir. Yani "Bize hemen bir ceza vermesinden, bizi cezaya çarptırmasından endişe ediyoruz." demektedirler. "يفرط" (ileri gideceğinden) kelimesi "yufrata" olarak da okunmuştur ki bu da, "kişinin kendisini başka birisinin acele ettirmesi" manasındaki "أفرطه" kavramından gelir. Bu duruma göre, onlar herhangi bir sebebin örneğin şeytanın ya da kendi zorbalığının, Rablik iddiasının, kibrinin, liderlik sevdasının veya Allah'ın

haklarında “Kavminin ileri gelenleri dedi ki” (Âraf 7/60), “Ve kavminin ileri gelenleri dedi ki” (Müminûn 23/33) Mısır’ın ileri gelen iki ayette de bahsedildiği gibi inatçı Kıptîlerinin Firavun’u kendilerini anında cezalandırmaya itmelerinden korkmuşlardır. Yine bu kelime “aşırı eziyet etme” anlamında “yefruta” olarak da okunmuştur ki bu şekilde mana “Bizi anında cezalandırarak ilâhi mesajı iletme vazifemize engel olmasından veya hemen cezalandırmasa bile bize ceza verme hususunda sınırı aşmasından korkarız.” şeklindedir. Bu sözü, Firavun’un önceden yaptığı azgınlık ve kötülüklerini haberdar olduklarından dolayı söylemişlerdir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.306)

"فرط" kelimesi sözlük anlamı olarak öne geçmek ileri atılmak anlamlarına gelir. (Fâris, 1979, cilt 4, s.490) Açıklamada görüldüğü üzere bu kelimeden birçok kelime türemiş ve bu kelimeler anlamsal olarak; önde olmak, ileride olmak, mecazen daha ileriye gitmek (yani haddini aşmak), acele etmek, aşırılık anlamlarını alabildiği görülmüştür. Harekette ileri gitmeyi acele etmek, sergilenen davranışta ileri gitmeyi aşırılık olarak nitelendirebilir. Buradan da şu çıkartılır; kökü "فرط" olan bir kelimenin manası herhangi bir işte önde olmak, ileri gitmek ya da herhangi bir şeyin fazlası, ifrat gibi manalara delalet edebilir.

2.1.3.13. النهى

Tâ-hâ Suresi 54. Ayet:

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى (٥٤)

"Kendiniz yiyin, hayvanlarınızı da otlatın. Kuşkusuz bunlarda akıl sahiplerinin çıkaracağı dersler vardır."

النهي:

Batıl ve kötü şeylere uymaktan sakındıran akıl. (Yazır, cilt 5, s.424)

2.1.3.14. سوى

Tâ-hâ Suresi 58. Ayet:

فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسُحْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى (٥٨)

"Mûsâ, 'Buluşma zamanınız şenlik günü ve ahalinin toplanacağı kuşluk vakti olsun' dedi."

سوى:

Ayette geçen “سوى” kelimesini Âsım, ibn Âmir ve Hamza "س" harfinin dammesi ile okurken diğerleri "س" harfinin kesresi ile “sivâ” olarak okumuşlardır. Her iki okuyuş da aynı anlam ifade eden iki farklı kullanıştır. Bu aynı, “طوى- طوى” kelimesi gibidir. Yine bu kelime, tenvinli ve tenvinsiz iki şekilde de okunmuştur.

Alimler, bu kelimenin ne anlama geldiği konusunda şu açıklamaları yapmışlardır:

1) Ebu Ali, "Bu, kelime her iki tarafa da eşit masafe uzaklığı olan bir yer anlamındadır" demiştir. Mücâhidin sözünden kasıt da bu anlama gelir. Katade'ye gelince o bu kelimeye, "adil olarak" anlamını vermiştir.

2) İbn Zeyd'e göre bu kelime, vadi üzerindeki yüksek ve alçak yerler, görüşümüze engel olmayacak seviyede, olabildiğince düz vadi anlamındadır. Kelime ilk açıklamaya göre, mesafenin; ikinci açıklamaya göre o bahsedilen yerin sıfatı olmuş olur, öyle ki, onların amaçları orada olacak olayların herkes tarafından kolaylıkla görülebileceği, tepe ve çukur bulunmayan, dümdüz bir yer bulmaktır.

3) Kendisine sizin de, bizim de eşit şekilde râzı olacağımız bir yer anlamındadır.

Kelbî, "Bu, şu anda bulunduğumuz yerden başka bir yer, anlamındadır" der (Râzî, 1993, cilt 15, s.538).

"سوى" kelimesi sözlük olarak; aynı olmak, eşit olmak, düz olmak anlamlarına gelir (Fâris, 1979, cilt 3, s.112). Ayetin açıklamasında da görüldüğü üzere kelimenin sözlük anlamından yola çıkarak delalet edebileceği manalara değinilmiştir. Ayetin açıklamasında geçen ve kelimenin delalet ettiği manaların hepsinin ortak bir noktası vardır. Bo ottrak nokta, bahsedilen kelimelerin hepsinin; herkesin eşit olduğu, yüksekliğin çok olmadığı aynı seviyeden görülebileceği ve herkesin razı olduğu yer manalarına delalet eder.

2.1.3.15. فيسحتكم

Tâ-hâ Suresi 61. Ayet:

قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيَسْحَتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى (٦١)

"Mûsâ onlara şöyle dedi: 'Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa ağır bir ceza ile kökünüzü kazır; iftira eden mutlaka perişan olur.'"

فيسحتكم:

Kökünüzü kazır, sizi yok eder. Bunun aslı saçı dibinden tıraş etmek manasındadır. Ferazdak şöyle der:

وَعَصَ زَمَانُ يَا ابْنَ مَرْوَانَ لَمْ يَدَعْ مِنْ الْمَالِ إِلَّا مَسْحَتَ أَوْ مَجْلَفَ

Ey Mervan'ın oğlu! Zaman bize acımasız davrandı,

Mallarımızdan bize hiçbir şey kalmadı

Daha sonraki zamanlar bu kelime, yok etme anlamında kullanıldı. "السحت" haram mal demektir. Çünkü haram kazanılan mal insanı helak eder ve yıkar. (Sâbûnî, 2012, cilt 4, s.25)

Kelimenin esasen "saçı dibinden tıraş etmek" anlamına geldiğinden daha sonra anlamın genişlediğinden bahsedilmiştir. Görüldüğü üzere kelimenin sözlük anlamı üzerinden anlamı genişleyen kelimeler kelimenin sözlük anlamına sadık kalmış ve bir şeyin kökünden kazınması, yok olması, helak olması gibi anlamlara delalet etmiştir.

2.1.3.16. صفا ve أجمع

Tâ-hâ Suresi 64. Ayet:

فَاجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّوْا صَفًا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى (٦٤)

" O halde siz de bütün hilelerinizi birleştirin ve saf düzeninde gelin. Bugün üstün gelen kendini kurtarmıştır."

صفا ve أجمع:

a) Ferrâ der ki: "أجمع" fiili, bir şeyi muhkem yapıp bir şeye niyet etmek, çabalamak ve kastetmek manasındadır. Öyle ki Arapça'da, "أجمعت على الخروج" "çıkma için çabaladım" denilir. Bu kelimenin kullanılması da tıpkı "أزمع" fiilinin kullanımına benzer.

b) Bu kelime, toplamak manasına gelir. Bu konudaki sözümüz, Allah'ın " فَاجْمِعُوا كَيْدَكُمْ " (Yunus, 71) ayetinin açıklamasında geçer. Zeccâc, "Hepimizin çabası bir olsun, tek bir el gibi olsun... Anlaşınız, ortak noktada buluşunuz, anlaşmazlığa düşmeyiniz, sonra da saf halinde geliniz..." anlamındadır, demiştir. Aynı şekilde Zeccâc ve ebu Ubeyde "ثُمَّ اتُّوْا صَفًا" kavramıyla alakalı olarak şu açıklamaları yapmışlardır:

a) "الصف" kelimesi toplanılan yer anlamındadır. Bu duruma göre anlam, "Bayram ve namazlarınız için toplandığınız o yere geliniz" şeklinde olur ki bu da, "namazgâhlarınızdan birisine mesela camilere geliniz" anlamındadır. Ya da "صف" kelimesinin kendisi namaza durulan o yerin adıdır. Bu şekilde onlar, adı saff olan yere gelmekle emrolunmuşlardır.

b) Bu ifadenin mastar olması durumunda anlam, "işiniz daha mükemmel, siz de daha güçlü gözükmeniz için, saf olarak, saf halinde, sıra sıra birlikte geliniz" gibi olur. Bu, müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. ” وقد أفلح اليوم من استعنى ” Onun: “Bu gün kazanan eninde sonunda umduğuna erer” ifadesi ise, itiraz içeren bir cümledir. Yani, "Kazanan kişiler, baskın çıkanlar kurtulur" anlamındadır. Bu şekilde onlar, ortaya koyacakları ve sayesinde galip gelecekleri sihir ile bunu yapabileceklerine inanıyorlardı (Râzî, 1993, cilt 15, s.554).

Kök anlamı itibariyle "toplamak, birleşmek, bir araya getirmek" anlamına gelip "جمع" kelimesinden türeyen "أجمع" kelimesinin açıklamaya göre iki anlama gelmesi muhtemeldir. Sözlük anlamının kullanılmasının yanı sıra Arapların kullanımına göre de anlam kazanmış ve "azmetmek, kastetmek" manalarına gelmesi de mümkün hale gelmiştir.

Açıklamada geçen diğer kelime ise "صف" kelimesidir. Bu kelime sözlük anlamı olarak kullanıldığında "saf halinde, saf olarak, sıra sıra" anlamlarına gelir.

2.1.3.17. هوى

Tâ-hâ Suresi 81. Ayet:

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلَّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ (٨١)

"Size rızık olarak verdiğimiz iyi ve temiz şeylerden yiyin ama bunda ölçüyü aşmayın, yoksa gazabıma uğrarsınız; kim gazabıma uğrarsa artık uçuruma yuvarlanmış demektir."

هوى:

"هاوية" Hâviye cehennem çukuru anlamındandır. Bir kişi yüksekten aşağı düştüğünde "هوى" denilir (Sâbûnî, 2012, cilt 4, s.36).

Cehennem Allah'a karşı gelerek alaşağı olan insanların yeridir. Bu sebeple kök olarak yukarıdan aşağı düşen anlamına gelen 'هوى' kelimesinden türer(Fâris, 1979, cilt 6, s.15) .

2.1.3.18. آسفا

Tâ-hâ Suresi 86. Ayet:

فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَجْلَ عَلَيْكُمُ غَضَبُ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي (٨٦)

"Bunun üzerine Mûsâ öfkeli halde ve hayıflanarak kavmine döndü. Şöyle dedi: 'Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Peki size bu süre çok mu uzun geldi, yoksa rabbinizin gazabına uğramak istediniz de onun için mi bana verdiğiniz sözden döndünüz!'"

آسفا:

Alimler, ayette geçen " آسفا " kelimesi hususunda şu izahları yapmışlardır:

1) Bu kelime, aşırı öfkelenme anlamındadır. Bu durumda, ayette bir tekrardan söz edilmez. Çünkü " غضبان " kelimesi, gazabın yani öfkenin aslını, " آسفا " kelimesi ise, onun en uç noktasını teşkil eder.

2) Alimlerin çoğu, bunun, “çılgılık atma, mahzun olma”, anlamlarına geldiğini söylemişlerdir. Öyle ki, Arapçada, bir kişi mahzun olduğunda ” آسف – يأسف – أسفا – آسف ” denilir (Râzî, 1993, cilt 14, s.20).

“آسف” kelimesi şiddetli öfke anlamındadır ya da kendinden sonra kavminin yaptıklarına üzülp endişe etmesidir. (Fîyûmî, 1369, cilt 1, s.15) (Kesîr, 1988, cilt 3, s.526)

Ayetin açıklamasında aynı kelimenin sözlük anlamı olarak birbirine zıt iki farklı anlam alabildiği görülür.

Bir anlamda üzgün olmayı ve pişmanlığı ifade ederken diğer anlamda öfkenin en şiddetli haline delalet eder.

2.1.3.19. أوزارا

Tâ-hâ Suresi 87. Ayet:

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

"Şöyle cevap verdiler: 'Sana verdiğimiz söze bilerek ve isteyerek aykırı davranmış değiliz; fakat şu kavmin (Mısır halkının) ziynet eşyalarından bir kısmını yüklenmiştik, onları (haram diye ateşe) attık; çünkü Sâmirî de aynı şekilde atmıştı.'"

أوزارا:

Ağırlıklar anlamındadır. (Fâris, 1979, cilt 6, s.108) Günah insana ağırlık verdiği için ona da "وزر" denmiştir. (Sâbûnî, 2012, cilt 4, s.36)

2.1.3.20. خطب

Tâ-hâ suresi 95. Ayet:

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾

"Mûsâ sordu: 'Peki senin zorun neydi ey Sâmirî?'"

Hiz. Mûsâ (a.s), Hârûn (a.s)'la konuştuktan sonra ve onun bu konudaki özrünü görünce yönünü Sâmirî'ye çevirdi. Sâmirî'nin, Hârûn (a.s)'la beraber orada olması, bundan dolayı da Hiz. Mûsâ (a.s) Hârûn (a.s) ile konuştuktan sonra Sâmirî'yle konuşmaya başlamasından bahsedilebileceği gibi, Sâmirî'nin uzakta olması, bu olaydan sonra gelmiş olması; ya da, onunla konuşmak için Hiz. Mûsâ (a.s)'ın onun yanına gitmiş ve "فما خطبك يا سامري" "Senin zorun neydi Sâmirî?" demesi olasıdır. "خطب" bir kimse bir şey talep ettiği ve istediğinde kullanılan "خطب الأمر" (hatabe'l-emre) ifadesindeki fiilin masdarıdır. Buna göre, bir şey yapan kimseye "ما خطبك" denildiğinde anlamı "sıkıntın ne, isteğin ne?" olup, burada amaç, o kimsenin yaptığı şeyi kınamak yadırgamak ve onun yaptığıının büyük bir hata olduğunu ifade etmektir (Râzî, 1993, cilt 16, s.35).

"خطب" kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında nişanlanmak, evlenme isteği anlamlarını barındırır (Fâris, 1979, cilt 2, s.198). Ayette ise açıklamaya göre, kelime bu anlamdan yola çıkarak "talep, amaç, bir işi yapmadaki istek" anlamında kullanılmıştır.

2.1.3.21. لنحرقتنه ve مساس

Tâ-hâ Suresi 97. Ayet:

قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ
عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾

" (Mûsâ) şöyle dedi: 'Haydi git! Artık hayatın boyunca sana düşen 'Bana dokunmak yok!' demekten ibarettir. Ve bil ki asla kaçıp kurtulamayacağın bir hesap günü de seni beklemektedir. Şimdi şu tapıp durmakta olduğun tanrına bir bak; biz onu iyice yakacağız, sonra da küllerini denize savuracağız!'"

"لنحرقتنه" ifadesi "le-tuharrikannehû ve le-nahrukannehû" olarak iki şekilde de okunmuştur. İbn Mesûd kıraatinde "le-nezbehannehû" (onu keseceğiz) şeklindedir. "Le-nuharrikannehû" ve "le-tuharrikannehû" okuyuşlarında kelime "إحراق" kökünden gelir. Ebû Ali el-Fârisî ise "لنحرقتنه" şeklindeki okuyuşuyla alakalı olarak, "حرق" kelimesinin "Eğre/törpü ile törpüledi." anlamındaki "حرق" kelime kökünden mübalağa kalıbında türetilmiş olmasının olası olduğunu (yani 'onu un ufak edeceğiz' manasında olduğunu) ifade etmiştir. Öyle ki üçüncü okuyuş, yani Hazret-i Ali'nin (لنحرقتنه) okuyuşu, tam tamına buna uygundur. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.356)

Ayetin açıklamasında görüldüğü gibi kelime pek çok farklı kalıpta okunur ve bu kalıplara bağlı kelime kökleri değişiklik gösterir, bu değişikliğe binaen anlamları da değişiklik gösterir. Kelimenin kökü 'إحراق' kelimesinden geldiğinde 'yakmak' anlamını taşıırken 'حرق' kelimesi 'törpülemek' anlamını taşır.

مساس:

"Haydi (defol) git. Çünkü senin hayatın boyunca nasibin, "Benimle temas etmeyin" demendir" ifadesi ile beyan edilmiştir. Bu ifade ile ilgili şu izahlar yapılmıştır:

1) Burada bu kelimeyle alakalı, "Ben dokunmam ve dokunulmam" anlamı hedeflenmiştir. Tefsirciler demişlerdir ki: bir kişi ona dokunduğunda, hem dokunan kişi hem de dokunulan kişi ateşleniyordu. Bu sebepten bir kişi ona dokunmaya çalıştığında o, kendisinin yanacağından yani ateşleneceğinden korkuyor ve "dokunma" diye bağıriyordu.

2) Bu sözlerle söylenen, onun hiç kimseye karışmaması, hiç kimsenin de ona karışmaması, herkesten uzak kalmasıdır. Mukatil şunu söylemiştir: "Mûsâ (a.s) onu İsrailoğullarının olduğu yerden çıkartmış ve sürmüş, ona şunu söylemiştir, "Sen ve ailen buradan defolup gidin". "Bir kişi kovulduğunda, başkalarına "La misâs" (bana dokunmayın) demez tam aksine ona, bu şekilde söylenilir. "Bu karşı çıkma zayıftır. Çünkü kovulursa ve tek başına bırakılırsa, ona "Nasılsın?" diye sorulduğunda: "Lâ misâs" yani, "ne biri bana dokunsun, ne de ben birine..." diyebilir. Bu duruma göre bu, "Ey Sâmiri ben seni kovulmuş kişilerden sayıyorum. Çünkü sen, başka bir kişiyi kendi halinden haberdar etmek istediğinde ancak "lâ Misas" diyeceksin" demektir. Bu açıklama, sözün (cümlelerin) ayetle uygunluğuna, ilk yapılan açıklamaya göre daha iyi ve daha yakındır.

3) Bu konuyla alakalı ebu Müslim şöyle demiştir: "Bu kelimenin anlamının, kadınların döl tutmaması olması da mümkündür. Bunun üzerine bu, Allah'ın ona, neslini kurutması ile bir cezası olmuş olur. Böylelikle onun, onu sevecek ve sayacak hiçbir çocuğu olmamıştır. Çünkü Allah Teâlâ onu, "Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür" (Kehf, 46) diye bahsettiği bu dünya süslerinden ona nasip etmemiştir. Bu kelime, "fecâri" babında, "مس" kökünden, "لا مساس" şeklinde kadına mahsus kılınan özel isim olarak da okunmuştur. (Râzî, 1993, cilt 16, s.39)

Arapça'nın öne çıkan özelliklerinden birisi de bir kelimenin birçok anlama gelmesi ve bu anlamlar her ne kadar birbirinden bağımsız olsa da dolaylı olarak bir bağlantısının bulunmasıdır. Tıpkı yukarıdaki ayetin açıklamasında olduğu gibi 'مساس' kelimesinin 'dokunma' anlamına delalet ettiğinden, aynı kelimenin bahsedilen kaynağa göre farklı bir anlam olarak da 'kadınların döl tutmaması' na delalet ettiğinden bahsedilir.

2.1.3.22. يتخافتون

Tâ-hâ Suresi 103. Ayet:

يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا (١٠٣)

يتخافتون:

"Gizli konuşmak" demektir. Nitekim Arapçada, "خفت- يخف ve خافت- مخافتة" (gizli konuştu, fısıldaştı) denilir. "تخافت", gizlice, yavaşça konuşmak, sır vermek manasındadır. Bu, Hak Teâlâ'nın, "و لا تسمع الا همسا" "Artık (orada) bir fısıltıdan başka bir şey işitmezsin" (Tâ-hâ, 108) ayetinin bir benzeridir. Çünkü insanların ya gönülleri dehşet ve korkuyla kaplı

olduğundan ya da bu korku sebebinden son derece zayıf düşmüş olup, kendilerinde sesli bir şekilde konuşacak mecalleri olmadığı için insanlar işte böyle fısıltı ile, konuşmuşlardır. (Râzî, 1993, cilt 16, s.44)

"خفت" kelimesi sözlükte konuşmadaki sır yani gizlilik anlamında gelir. (Fâris, 1979, cilt 2, s.202) Açıklamada kelimenin "همس" kelimesi ile yani "fısıldaşmak" ile aynı anlamı taşıdığından bahsedilir.

2.1.3.23. ينسف

Tâ-hâ Suresi 105. Ayet:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا (١٠٥)

" Sana dağları soruyorlar. De ki: Rabbim onları un ufak edip savuracak."

” ينسف ” Onları saçıp savuracak, yani onları kum gibi yapacak, daha sonra onların üzerlerine rüzgâr estirecek ve aynı [buğday vs.] yiyeceklerin öğütüldüğü gibi insanları öğütecek, un ufak edecektir. “Onu dümdüz edecek” yani yeryüzünün merkezini, yerleşim yerini düzleyecek (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.364).

"نسف" kelimesi bir şekilde esintinin çıkması anlamına gelir. Bu esinti rüzgâr ya da başka bir şeydir (Fâris, 1979, cilt 5, s.160). Ayette ise bu kelime şiddetli bir rüzgârın esmesi anlamında kullanılmıştır.

2.1.3.24. عوج ve الأمت

Tâ-hâ Suresi 107. Ayet:

لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا (١٠٧)

" Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün."

عوج:

“Dilbilimciler ivec ve avec kelimelerinin birbirinden farklı olduğunu, kesreli olan kelimenin (ivec) soyut şeylerdeki eğrilikler için, fethalı kelimenin (avec) ise somut şeylerdeki yamukluklar için ifade edildiğini söylemişlerdir; yeryüzü de somut bir şeydir. Öyleyse, yeryüzündeki eğrilikten söz edilirken ivec kullanılması uygunluğu ise; bu kelimenin tercih edilmesinde, yeryüzünün dümdüz, engebesiz olarak ifade edilmesi bakımından oldukça güzel ve etkileyici bulunmakta, onda küçücük bir eğrilik dahi

bulunmadığını belirtilmesindendir. Hatta, bir toprak parçasını dümdüz edecek, hiçbir gözün ve gözü çok iyi gören çiftçinin dahi hiçbir eğrilik görülmeyene dek dümdüz yapacak olsan ve keskin gözlü çiftçilerle birlikte herkes o arazide en ufak bir eğrilik olmadığı, dümdüz olduğu fikri konusunda anlaşmaya varmış olsa, daha sonrasında da bu konuda bir mühendisin fikrine danışılrsa ve mühendisten o arazinin düzlüğünü geometrik ölçümler yardımıyla tespit etmesini istesen de, kesinlikle orada pek çok yerde gözün göremeyeceği, fakat geometrik ölçümlerle, mühendislik hesaplamalarıyla belirlenen eğrilikler tespit edilecektir.

İşte, Allah duyu organları ile bilinemeyecek kadar ince ve küçük olan, ancak ölçüm yapabilen bir mühendisin görebileceği bu eğriliklerin bile yeryüzünde olmayacağını bildirmektedir. Hiç bulunmayacağı ifade edilen bu eğrilik duyu organlarıyla değil de sadece ölçüm aletleriyle tespit edilebilen bir eğrilik olduğu için de somut değil, soyut şeyler sınıfında değerlendirilmiş ve kesre ile olan 'ivec (eğrilik) kelimesi ile belirtilmiştir. (Zemahşeri, 2018, cilt 4, s.364)

Ayetin açıklamasında aynı kökten gelen hatta aynı harflere sahip olup hareketin farklılığı ile kelimenin anlamının temel anlam aynı olmak kaydıyla farklı anlamlara delalet ettiğini görülür.

الأمت:

Hafif çıkıntı demektir. Nitekim;

مد حبله حتى ما فيه أمت

(İpi hiçbir çıkıntı kalmayacak şekilde gerdi.) denilir.

"أمت" kelimesinin anlamı; bir yeri kalın yaparken diğer yeri inceltmektir (Fâris, 1979, cilt 1, s.137). Kelime açıklamadan da anlaşıldığı üzere eğrilik, çıkıntı, bozukluk anlamlarına gelir.

2.1.3.25. العاني

Tâ-hâ Suresi 111. Ayet:

وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾

"Diri ve her şeyin varlığı kendine bağlı olan Allah'ın huzurunda yüzler (başlar) hicapla eğilmiştir; zulmü yüklenmiş olan ise hüsrana uğramıştır."

”عاني“: dilciler “esir” anlamına gelen "العاني" kelimesini "العنو" “zelil olmak” lafzından türetmişlerdir. Nitekim Arapçada bir kimse esir olduğunda "عنا – يعنو- عناء" denilir (Râzî, 1993, cilt 16, s.52).

Ayetin açıklamasında bir kelime türeyerek farklı bir anlama sahip olmakla birlikte yine de kök anlamını çağrıştırdığı görülür. "Zelil olmak" anlamına gelen "العنو" kelimesinden yine zelillğe delalet eden esirlik yani "العاني" kelimesi türemiştir.

2.1.3.26. هضم ve ظلم

Tâ-hâ suresi 112. Ayet:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا (١١٢)

"Mümin olarak dünya ve âhîret için yararlı iyi işler yapan kimseye gelince, o ne büsbütün, hatta ne de kısmen haksızlığa uğramaktan korkar."

هضم ve ظلم:

"ظلم", hak etmediği halde cezâ vermek ya da, itaatin karşılığını vermemektir. "هضم" kelimesi ise, verilen mükafatın eksiltilmesi anlamına gelir. "الهزيمة" kelimesi ise, "eksiltilmiş" manasındadır. Yine, "karnı sırtına yapışmış olan" manasındaki "هضم الكشح" tabiri ile, Allah'ın, "طلعها هضم" "... tomurcukları üst üste binmiş, birbirine yapışmış" ayeti (Şuara, 148) böyledir. "Yiyeceğim eridi, midem onu hazmetti" ifadesi de, bu kökten gelir. Ebu Muslim ise şunu demiştir: "ظلم" mükafatın azaltılması, "هضم" ise, mükafat hak edene, duyulması gereken saygı ve tazimi yerine getirmemektir.

Nitekim mükafat, hoş ve güzel olması ile birlikte, onunla beraber tazim ve saygı bulunduğu mükafat olabilir. Çünkü eksikleştirme, bazı zamanlar mükafatın kendisinde, bazı zamanlar da, mükafatla iç içe bulunması gerekli olan tazimde olabilir. Bu şekilde, Allah müminlerden bu iki durumu da nefyetmiş demektir. (Râzî, 1993, cilt 16, s.53)

Burada sözlük anlamı birbirine yakın olan nisbeten anlam olarak aralarında derece farkı olan iki kelimeden bahsedilmiştir. Kelimelerin gelebilecekleri anlamları ve aradaki derece farkına göre anlamlandırılmalarına şahit olmanın yanı sıra "هضم" kelimesi üzerinde durulmuş, bu kelimenin "bir şeyin eksilmesi, azalması, erimesi" anlamlarını taşıdığından bahsedilmiş bu kelime ve kelimenin delalet ettiği manaya bağlı kalarak türeyen kelimeler ele alınmıştır.

2.1.3.27. ضحو ve ظمى

Tâ-hâ Suresi 119. Ayet:

وَأَنْتَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى (۱۱۹)

"Yine burada susuzluk çekmezsin ve sıcaktan bunalmazsın."

ظمى:

Susamak, kişinin iç harareti. (Fîyûmî, 1369, cilt 2, s.386)

ضحو:

Güneşin yükselmesi ve sıcaklığının yakması, vücudun dışının harareti (Fîyûmî, 1369, cilt 2, s.358).

Ayette iç harareti yani susamak ve dış harareti yani sıcaktan terleyip bunalmak kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Bu iki kelime kullanılarak sıcaktan hiçbir şekilde etkilenilmeyeceği vurgulanmıştır.

2.1.3.28. يَخْصِف

Tâ-hâ Suresi 121. Ayet:

فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوَائِهِمَا وَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ (۱۲۱)

"Nihayet ikisi de o ağaçtan yediler. Bunun üzerine mahrem yerleri kendilerine göründü, üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar. Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı."

يَخْصِف:

Örtmeye başladılar ifadesi çokluk ve tekrar bildirmek üzere "yahsifâni" "يَخْصِفَانِ" şeklinde okunmuştur.

Bu fiil ayakkabıcının çarığı dikmesi/kaplaması anlamına gelen "نعل" kelimesi ile kullanılarak " خصف النعل " (arığı kapladı) cümlesi kalıplaşmış bir ifade olmuştur (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.378).

Açıklamada kalıplaşmış bir cümlede kullanılan kelimenin, bu anlam üzere cümle içinde kullanıldığı görülür.

2.1.3.29. لزَام

Tâ-hâ Suresi 129. Ayet:

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾

"Eğer rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz ve belirlenmiş bir vade olmasaydı, hemen yakalarına yapışılırdı."

لزَام:

Ad ve Semud kavimlerinde olduğu gibi daha dünyadayken hemen yakalarına yapışan Allah'ın azabıdır. (Yazır, cilt 5, s.437)

Kelime kök olarak "لزم" fiilinden gelir ve bir şeye ihtiyaç duyulması, bir şeyin gerekli olması anlamına gelir (Fîyûmî, 1369, cilt 2, s.552). Bu kökten türeyen "لزَام" kelimesi ise kafirler için gerekli olan azaba delalet eder (Fâris, 1979, cilt 5, s.245).

2.1.4. Dilbilgisel Delalet

Bu bölümde kelimenin cümledeki konumu üzerinde durulmuş ve bu konumun manayı elde etmedeki rolünü örneklendirmek amaçlanmıştır. Bu sebeple, incelenilen Tâ-hâ Suresi tefsirlerindeki nahivsel açıdan değerlendirilen kelimeler ve cümleler ele alınarak dilbilgisel delalet üzerinde durulmuştur.

2.1.4.1. تَذَكُّرَةٌ ve لَتَشَقَّى

Tâ-hâ Suresi 2.ve 3. ayet:

مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشَقَّى ﴿٢﴾

إِلَّا نَذْكُرَهُ لِمَنْ يَخْشَى ﴿٣﴾

"Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik. Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik."

“لتشقى” (perişan ol diye) ve “تذكرة” (öğüt olarak) ifadelerinden ikisi de indirme fiilinin illeti konumundadır. Ama ilkinin “lâm” harfî ile gelmesi gerekmiştir. Çünkü bu, gerekçelendirilmiş fiilin fâiline ait değildir. Bundan dolayı, meful olarak mansub olma şartlarını haiz değildir. İkincisinde ise; lâm harfî olmadan gelmesi olasıdır, zira onda ilkinde olmayan şartlar bir araya gelmiştir.

Burada "أَنْ تُحِيطَ أَعْمَالَكُمْ" (Amelleriniz hiç olur diye... [Hucurat 49/2]) ayetinde geçtiği gibi "مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى" (Kur'an'ı sana perişan olasın diye indirmedik.) denilmesi de uygun olurdu. Ama burada olan mansubluk, aynı "واختار موسى قومه" (Mûsâ kavminden seçti. [Araf 7/155]) ayetinde geçtiği gibi arızı bir mansubluktur. "تذكرة" (öğüt olarak) kelimesinin mansubluğu da aynı "ضربت زيداً" (Zeyd'e vurdum.) ifadesindeki mansubluk gibi (asli mansubluk)tur. Çünkü mefulun diğer tüm türleri için asıl ve kaide konumunda olan beş meful türünden biridir. Bu durumda "تذكرة" kelimesinin "لِتَشْقَى" kelimesinin mahallinden bedel olması mümkün değildir, çünkü ikisinin türü farklıdır. Ancak bu ifade "إِلا"nın ama anlamına geldiği munkatı olan istisna cinsinden bir istisnadır ve anlam şu şekilde olabilir: "Biz sana Kur'an'ı, tebliğin zorluklarını sırtlanasın, ileri gelen İslam düşmanlarıyla mücadele edip savaşasın ve nübüvvetin diğer zorluklarına katlanasın diye göndermedik; sana bu ağır ve yorucu şeyi sırf öğüt olarak indirdik." Bu açıklamaya göre "تذكرة" hal ve mefulün leh olabilir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.364).

Devam eden açıklamada ise "تذكرة" kelimesinin mansubluğundan ve asli mefulülüğünden bahsedilmiş, kelimenin aynı zamanda 'hal' veya 'mefulün leh' olabileceğinden bahsedilmiş bu durumda uğrayacağı anlam değişikliği aktarılmıştır.

2.1.4.2. يخشى ve تذكرة, تنزيلا

Tâ-hâ Suresi 4. Ayet:

تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى (٤)

"O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah katından peyderpey gönderilmiştir."

"تنزيلا" (peş peşe indirilmektedir) kelimesinin mansub olmasının birkaç ihtimali vardır;

1. "تذكرة" (öğüt olarak) kelimesi mefulün leh olarak değil de hal sayılabilir; nitekim bir şeyin kendi kendisinin sebebi olması söz konusu değildir, kendisi ile illetlendirilmez, öyleyse bu kelime "تنزيلا" den bedel olabilir.
2. Gizli bir "nuzzile" (peyderpey indirildi) fiili ya da enzelnâ (indirdik) fiili onu mansup yapabilir. Çünkü "Biz onu öğüt olması dışında bir şey için indirmedik." demek, "Biz onu öğüt olsun diye indirdik." demektir. Bu ifade övgü ve ihtisas ifadesi olduğu için mansub olması muhtemeldir.
3. "يخشى" (saygı duyan/korkan) fiilinin mefulü olarak mansub olması muhtemeldir. Bu duruma göre mana, "Allah onu, O'nun indirmesinden korkup saygı duyan kişilere öğüt

olarak indirdi.” olur ki bu anlam yeterince iyidir ve bu durumda ifadenin irabı da yeterince açıktır (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.365).

"تنزِيلًا" (peyderpey indirilmektedir) ifadesi hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak düşünülüp "تنزِيلٌ" şeklinde merfu da okunmuştur (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.366).

Alimler tarafından ise "تنزِيلًا" kelimesinin mansub olması konusunda birkaç açıklama yapılmıştır:

1. Bunun takdiri, "تنزِيلًا-نَزَلَ" şeklindedir. Bu durumda bu kelime, mahzuf fiilin meful-ü mutlağı olarak mansubdur.
2. Kelime ayette geçen "أَنزَلْنَاهُ" fiili ile mansubdur. Çünkü "بِز" "ما أَنزَلْنَاهُ إِلَّا تَذْكِرَةً وَتَنزِيلًا" "Biz onu sana sadece bir öğüt ve tenzil olarak indirdik" demektir.
3. Bu kelime "övgü ve ihtisas" dan dolayı mansubdur.
4. Bu kelime mefulün bih olarak, "يَخْشَى" fiili ile mansubdur, yani "Allah onu Allah'ın "tenzilinden" korkan kişiler için bir öğüt ve hatırlatma olarak indirdi" anlamındadır. Bu güzel bir anlam ve açık bir ifadedir. Yine bu kelime mahzuf bir mübtedanın haberi olmak üzere "O, inendir" anlamında merfu olarak da okunmuştur. (Râzî, 1993, cilt 5, s.421-422)

2.1.4.3. الرحمن

Tâ-hâ Suresi 5. Ayet:

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (٥)

"Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir."

"er-rahman" kelimesi "من خلق" (yaratan [TâHâ 20/4]) ifadesinin sıfatı olarak "er-Rahmâni" olarak mecrur bir şekilde de okunmuştur, ancak merfu olarak okumak daha uygundur. Çünkü bu kelime "O Rahmandır." anlamında olduğu düşünülüp, bir övgü ifadesi olarak merfu gelmiştir. Ya da mübteda olur ve başındaki elif lam ile "من خلق" (yaratan) kelimesine işaret eder.

"الرحمن" kelimesi "er-Rahmâni" şeklinde mecrur okunduğunda ya da övgü ifadesi olarak merfû okunduğunda, "على العرش استوى" (Arşa, yani mutlak hükümlerlik tahtına kurulmuştur) cümlesinin iraptaki mahalli; eğer "الرحمن" kelimesini mecrur okunursa, o zaman "الرحمن" cümlesi ancak hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olur; "على العرش استوى" cümlesinin hem hazfedilmiş bir

mübtedanın haberi olması ile birlikte mübtedanın iki haberi olması mümkündür (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.266).

Ayette geçen "الرحمان" kelimesi nahiv açısından birden fazla konuma sahip olabilir. "من خلق" nın sıfatı olarak geldiğinde mecrur olurken, damme olarak gelmesinin övgüye delalet ettiği için daha güzel olacağı ayetin açıklamasında vurgulanmıştır.

2.1.4.4. “إِذْ” Edatı

Tâ-hâ Suresi 9. ve 10. ayet:

وَهَلْ أَتَيْكَ حَدِيثٌ مُوسَىٰ (٩)

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى (١٠)

"Mûsâ ile ilgili bilgi sana erişti mi? Hani o bir ateş görmüş ve ailesine şöyle demişti: Siz bekleyin, (şu uzakta) bir ateş bulunduğunu fark ettim; belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum."

"إِذْ" (Hani) edatı, "حديث" edatının (haberin) zarfı olarak mansub gelmesi muhtemeldir, öyle ki bu vuku bulmuş bir durumdur. Ya da gizli bir "حين" (o zamanki) kelimesi ile mansub da olma ihtimali vardır ki bu durumda anlam "bir ateş gördüğünde şu şu oldu." olur. Ya da gizli bir "أذكر" (zikret) kelimesinin mefulü de olabilir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.270).

Burada "إِذْ" edatının mansub olma sebebi ve mansub olması için gerekli sebepler üzerinde durulmuş ve gizli bir "حين" ifadesiyle mansub olduğunda delalet edeceği mana ayetin açıklamasında bahsedilmiştir.

2.1.4.5. تِلْكَ

Tâ-hâ Suresi 17. Ayet:

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ (١٧)

"O sağ elinde olan nedir ey Mûsâ"

"ما تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ" (O sağ elinde olan nedir ey Mûsâ?) ifadesi, hâlin işaret manasıyla mansub olması açısından aynı, "و هذا بعلي شيخا" "Şu kocam da bir ihtiyarken..." (Hûd 11/72) ifadesi gibidir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.280).

Ayetin açıklamasında "تلك" den sonra gelen kelimenin; halin işaret manasıyla mansup olduğu belirtilmiş ve bu konumda gelen başka bir ayetle örneklendirerek kelime "hâl" konumunda anlamlandırılmıştır.

2.1.4.6. سيرتها

Tâ-hâ Suresi 21. Ayet:

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى (٢١)

"Allah, 'Tut onu ve korkma, biz onu hemen eski haline döndüreceğiz' buyurdu."

سيرتها:

Bu ifadenin zarf olarak mansub olması mümkündür. Bu durumda anlam, "Onu ilk haline, yani asa haline getireceğiz." şeklinde olur. Yine "سنعيدها" kelimesindeki "أعاد" fiilinin "ona döndü." anlamındaki "أعاده" kelimesinden menkul olması da mümkündür. Dolayısıyla, fiil iki meful almaktadır.

Bu konu ile alakalı başka güzel bir yorum da şöyledir: "سنعيدها" kelimesi, "سيرتها" kelimesine taalluk etmeyip ayrı bir ifadedir ve manası, "Bu, ilk yaratılışında asa olmuş, sonrasında yılanı dönüşmüş ve bu durumda asa olma hali ortadan kalkmış. Şimdi, bu yok oluşun ardından, onu tıpkı ilk yarattığımız gibi yeniden yaratacağız." şeklindedir. O zaman, "سيرتها" kelimesi "تسير سيرته الأولين" cümlesinde olduğu gibi gizli bir fiille mansub olur. Yani onu tekrar ilk halinde olduğu duruma getireceğiz; ona dayandığın, yaslandığın ve bildiğin türlü marifetlerinden faydalandığın ilk haline... (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.286)

Başka bir görüşteyse harf-i cerin hazfından dolayı mansub olduğundan, yani "الى سيرتها" takdirinde olduğundan bahsedilir. (Râzî, 1993, cilt 15, s.467)

Açıklamada "سيرتها" kelimesinin mansubluğu üzerinde durulmuş, cümlede gelebileceği çeşitli konumlar zikredilmiş, bu konumlara göre delalet edeceği manalardan bahsedilmiştir.

2.1.4.7. آية ve بيضاء

Tâ-hâ Suresi 22. ve 23. Ayet:

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوَاءٍ آيَةً أُخْرَى (٢٢)

لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى (٢٣)

“Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık yüzünden olmaksızın, bir başka mûcize olarak elin bembeyaz çıkacaktır. Böylece sana büyük mûcizelerimizden bir kısmını göstermiş olalım.”

Kaynaklara göre Hz. Mûsâ'nın esmer tenli olmasına rağmen eli, koynuna sokup koynundan çıkardığında bembeyaz, tıpkı güneşin göz alıcı ışığı gibi ışık saçarak halde olmuştur. “بيضاء” (bembeyaz) ve “آية” (mucize olarak) kelimelerinin her ikisi de haldir. “من غير سوء” (kusursuz olarak) ifadesindeki “من” harf-i cer ve “بيضاء” kelimesinin sılasıdır. Bu ifade aynı “ابيضت من غير سوء” (Kusursuz bir şekilde bembeyaz oldu.) ifadesi gibidir. “آية” kelimesinin mansub oluşuna dair başka bir açıklama daha vardır ki bu duruma göre kelime “işte”, “al” benzeri gibi gizli bir kelimeyle mansub olmuştur. Bu gizli kelimenin düşürülmüş olmasının sebebi sözün kendisine delalet etmesindendir. Bu düşürülmüş kelime “Sana gösterelim diye” ifadesiyle de alakalıdır. Yani anlam; ya "Asanın yılan halini alması ardından mucizeyi de al ki sana gösterdiğimiz bu iki mucize vesilesiyle mucizelerimizden büyük mucizelerimizi bazılarını göstermiş olalım" ya "sana en büyük iki mucizemizi, bunlarla göstermiş olalım." ya da "sana büyük ayetlerimizden bazılarını gösterelim diye böyle yaptık." şeklinde olur (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.289).

Ayet açıklamasında birçok kelimenin irabı üzerinde durulmuş, cümle içinde bulundukları konumlara göre elde ettikleri anlamlar ve cümledeki konumların anlamı elde etme açısından rolü vurgulanmıştır.

2.1.4.8. هارون ve وزیرا

Tâ-hâ Suresi 29. ve 30. Ayetler:

وَأَجْعَلْ لِّي زَوِيْرًا مِّنْ أَهْلِيْ (٢٩)

هَارُوْنَ أَخِيْ (٣٠)

"Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Hârûn'u."

”وزيرا” ve ”هارون” kelimeleri ”واجعل” ifadesinin iki mefulü olup, vezirlik konumuna verilen önemden dolayı ikinci meful ilkinin önüne geçirilmiştir. Ya da ”وزيرا لي” (bana vezir) ifadesi bu cümlenin iki mefulü, Harun kelimesi de vezirin atfı beyanı olabilir. ”أخي” (kardeşim) kelimesi her iki hal de de Harun’dan bedeldir. Fakat, bir başka atf-ı beyan olarak kabul edilmesi de güzel bir değerlendirmedir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.292).

Açıklamada, ayette geçen "وأجعل" fiilinin iki mefulü olduğu vurgulanmıştır. Ve bu iki meful arasında cümle düzeninde ilk gelen mefulün, diğer mefule göre öneminin daha üstün olduğu vurgulanmıştır.

2.1.4.9. فتناك فتونا ve فليلقه

Tâ-hâ Suresi 39. ve 40. Ayetler:

أَن أَفْذِيهِ فِي النَّابُوتِ فَأَفْذِيهِ فِي النَّيْمِ فَلْيُلْقِهِ النَّيْمُ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَيْثُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّمِّي
وَلِئَصْنَعِ عَلَى عَيْنِي ﴿٣٩﴾

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ
مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَى قَدَرٍ يَا مُوسَى ﴿٤٠﴾

"Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütölüp yetiştirilesin. Hani kız kardeşin onlara gidip de, ‘Ona bakabilecek birini size göstereyim mi?’ diyordu. Nihayet gözü gönlü şen olsun ve kederlenmesin diye seni annene kavuşturduk. Ve birisini öldürmüştün de seni tasadan kurtarmış, ardından da seni ciddi sınavlardan geçirmiştik. Bu sebeple yıllarca Medyen halkının arasında kaldın, sonra mukadder olduğu üzere buraya geldin, ey Mûsâ!".

فليلقه:

Ebu Hayyan "فليلقه" (onu atsin) kelimesinin haber anlamında emir olduğunu zikretmiştir. Ayrıca kelimenin vurgulu olmasından dolayı emir kipiyle geldiğinden, çünkü emir, fiillerin en kesini ve yapılması en gerekli olanı olduğundan bahsetmiştir. (Endulisi, 1999, cilt 7, s.331)

Cümlede fiil, fiilin vurgusunun kuvvetini belirtmek amacıyla emir kipiyle gelmiştir.

فتناك فتونا:

Bu ifade tıpkı “عقوف” ve “جلوس” kelimeleri gibi bir mastardır. Bu duruma göre anlam “seni hakikatten imtihan ettik” olur. Bu Arap nahivcilerin haber cümlelerini mefulü mutlak(mastar) ile vurgulama usullerine göredir ve tıpkı “و كلم الله موسى تكليما” Allah Mûsâ ile konuştu” (Nisa 164) ayetinde olduğu gibidir. (Râzî, 1993, cilt 15, s.510)

Burada meful, mefulun mutlak olarak yani mastar olarak gelmiştir ki cümlelerin anlamını güçlendirsın. Bu şekilde kelimenin meful olarak gelmesi ve bu mefulun türü; kelimenin delalet ettiği manayı etkiler.

2.1.4.10. خلقه

Tâ-hâ suresi 50. Ayet:

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (٥٠)

"Mûsâ, 'Bizim rabbimiz her şeye özüyle ve biçimiyle varlık veren, sonra da işin yolunu yordamını gösterendir' diye cevap verdi."

"أعطى خلقه" (yaratılışını) ifadesi "أعط" (verdi) fiilinin iki mefûlünden ilki olup "خلق" (O yarattıklarına muhtaç oldukları, dayanacakları her şeyi verdi.) anlamına gelir. Fiilin ikinci mefûlü de olabilir, ikinci mefulu olduğunda ise anlam "O, her şeye hangi fonksiyonla alakalıysa ona uygun olan şekli verdi." şeklinde olur. Örneğin göze görme fiiline göre uygun olan şekli, kulağa işitmeye uygun şekli ve buna benzer burun, el, ayak ve dil gibi uzuvların her birine ilgili oldukları fiile ve işleve uygun olacak şekilleri vermiş, bu durum hiç aksamamıştır. Ya da tüm canlılara yaratılış ve suret olarak ona benzeyen bir eş vermiş; erkeğe kadını, aygıra kısrağı, deveye dişi deveyi vermiş ve bütün bunların sadece hemcinsleri ile kendisine benzeyen eşleri ile çiftleşmesini sağlamıştır.

"خلق" (yaratılışını) kelimesi mudafın ya da mudafun ileyhin sıfatı olarak "خلق" (yarattığı) şeklinde olarak da okunmuştur ki böyle okunduğu zaman kelime "Allah, yarattığı hiçbir şeyi nimet ve ihsanından yoksun bırakmamıştır." manasında olur. "Sonrasındaysa ona doğru olan yolu gösterendir" yani verdiğiyle nasıl uyumlu olacağını, ondan nasıl istifade edeceğini ve Allah'a nasıl ulaşacağını da öğretmiştir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.310).

Hiz. Mûsâ'nın burada "Bizim Rabbimiz her şeyi yaratıp sonra da yol gösterendir" "ربنا الذي أعطى كل شيء خلقه ثم هدى" cümlesindeki "الذي" kelimesi, Araplarda maarife olan bir mefhumu malum bir cümle ile tavsif etmeyi ifade eder. Dolayısıyla bu cümlelerin mutlaka Firavun tarafından bilindiğine hükmedilmesi gerekir (Râzî, 1993, cilt 15, s.525).

Ayetin açıklamasında "خلق" kelimesi üzerinde durulmuştur. Bu kelimenin fiilin iki mefulundan birisi olduğu ve ilk mefulü olarak geldiğinde ya da ikinci mefulü olarak geldiğinde delalet ettiği manalara işaret edilmiştir. Ayrıca aynı kelimenin sıfat olarak gelebileceğinden ve bu şekilde geldiğinde delalet ettiği manadan bahsedilmiştir.

2.1.4.11. الذي جعل

Tâ-hâ Suresi 52. ve 53. Ayet:

قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى (٥٢)

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى (٥٣)

"Mûsâ, 'Onlar hakkındaki bilgi rabbimin katındaki bir kitaptadır; rabbim ne yanılır ne unuttur' dedi. Yeryüzünü sizin için bir beşik yapan, onda size yollar açan ve gökten su indiren O'dur. Onunla her çeşitten çift çift bitkiler çıkardık. "

الذي جعل:

"الذي جعل" (O ki kılmıştır) ifadesi "ربي" (Rabbim) kelimesinin sıfatı olarak yahut hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak merfudur. Veya övgü ifadesi olarak mansubdur ki bu cümlelerin anlamına daha uygundur. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.312)

Bu ifadenin düşen bir mübtedanın haberi olduğu kesindir. Çünkü bu ifade diğer iki açıklamaya hamledilecek olursa bunun Hz. Mûsâ (as.)'in sözü cümlesinden olması gerekir. Eğer bu şekilde olursa Allah'ın "İşte biz onunla, çeşitli nebatlardan çiftler çıkardık" ayetinden ötürü nazmı bozulmuş olur. (Râzî, 1993, cilt 15, s.532)

Ayetin açıklamasında "الذي جعل" ifadesinin cümledeki konumundan bahsedilmiştir. İraptaki yeri tartışılmış ve ihtimaller dışında mahzuf mübtedanın haberi olduğuna kanaat getirilmiştir. Çünkü bu şekilde lafzın delalet ettiği mana en uygun hale bürünmüş olur.

Elli üçüncü ayette ise Allah'ın büyüklüğüne dikkat çekmek için üçüncü şahıs kipinden birinci şahıs kipine dönüş vardır.

2.1.4.12. ضحى

Tâ-hâ Suresi 59. Ayet:

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى (٥٩)

"Mûsâ, 'Buluşma zamanınız şenlik günü ve ahalinin toplanacağı kuşluk vakti olsun' dedi."

Hasan Basrî'nin okuyuşuna göre "موعدكم" (vaadiniz) kelimesinin mübteda olup vakit manasında olması, "ضحى" (kuşluk vakti) kelimesinin de haber olması olmasıdır. Fakat "ضحى" (kuşluk vakti) kelimesinden marife anlamı (belirli bir kuşluk vakti anlamı)

kastedilmiştir. Çünkü bahsedilen kuşluk vakti, tam da o günün kuşluk vaktidir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.320).

Ayetin açıklamasına göre belirlenen kuşluk vaktinin "ال" takısı yani lâm-ı tarîf alması, o vaktin herhangi bir kuşluk vaktine değil tam da o günün kuşluk vaktine delalet ettiğini vurgular.

2.1.4.13. إن هذان لساحران

Tâ-hâ Suresi 63. Ayet:

قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى (٦٣)

"Şöyle diyorlardı: Bunlar sizi sihirleriyle yurdundan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!"

إن هذان لساحران:

Ebû Amr bu ifadeyi "إن هذين لساحران" şeklinde açıkça aslına uygun olarak okumuş, ibn Kesîr ve Hafs "إن هذان لساحران" şeklinde okumuşlardır ki bu durumda ifade tıpkı "رَدُّ" (Zeyd, muhakkak gidicidir.) ifadesine benzer. Aradaki lâm edatının olumsuzluk anlamında olmadığını, "إن" in yani oradaki vurgunun hafifletilmiş hali olduğunu göstermek için kullanılmış ayırt edici lâmdır. Übeyy bin. Kab bahsedilen bu ifadeyi "إن ذان إلا ساحران" olarak, İbn Mesûd fethalı "أن" ile ve lâm olmaksızın "أن هذان ساحران" olarak okumuştur ki bu durumda ifade "النحو" dan (sessizce konuşmadan) bedel olur (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.323).

Yaygın kıraatin yani "إن هذان لساحران" okuyuşunun, Belhâris bin Kab lehçesi olduğu söylenir. Bu lehçeyi kullanan kişiler, ikil olan kelimeleri tıpkı "عسى" ve "سعدى" kelimelerinde olduğu gibi son harfleri elif olan isimler gibi değerlendirirler, kelimenin mecrur ve mensub olduğu zamanlarda "ا" harfini "ya"ya dönüştürmezler. Bazı kişilere göre "إن" edatı "evet" manasındadır, "ساحران" (iki sihirbaz) kelimesi ise düşürülmüş (hazfedilmiş) bir mübtedanın haberi olarak gelir, lâm harfi ile ayrılmadan birlikte olarak cümle başına gelmiştir. İfadenin takdiri, "لهما ساحران" (Bu ikisi elbet iki sihirbazdır.) şeklindedir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.324).

Burada cümlelerin başına gelen "إن " edatının vurgu amaçlı geldiğinden ve sonrasında gelen kelimenin başına gelen "ل" harfinin ise başında vurgu olan cümlelerin anlamını hafifletmeye delalet edildiğinden bahsedilir. Buna ek olarak farklı okunuşların olduğu vurgulanır ve bu durumda kelimenin cümle içindeki konumu zikredilir. Ayrıca cümlelerin irabına farklı bakış açıları katan çeşitli yorumlar zikredilmiş ve bu şekilde cümlelerin delalet edeceği mana üzerinde durulmuştur.

2.1.4.14. يَخِيلُ ve إِذَا

Tâ-hâ Suresi 66. Ayet:

قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى (٦٦)

"O 'Hayır, siz atın' dedi. Bir de baktı ki, onların ipleri ve sopaları yaptıkları sihirden ötürü kendisine doğru akıp geliyor gibi görünüyor!"

إِذَا:

"إِذَا" edatının cümleye, aniden vuku bulma/mejdana gelme anlamı katan edat olduğu söylenmiştir. Fakat işin esası şöyledir bu edat zaman manasında kullanılan, kendisini nasb eden bir ifadeyi ve kendisine izafe edilecek bir cümleyi gerektiren edattır. Bazı durumlarda bu edatı özel olarak nasb eden unsur özel bir fiil olur ki bu da aniden vuku bulma anlamı katan fiildir. Bu cümle anca yeni başlayan bir cümle olabilir. Böylelikle, Allah'ın "فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ" (bir de baktı ki ipleri ve değnekleri...) cümlesinin anlamı, "Mûsâ aniden onların ip ve değneklerinin hareketlendiğini gördüğü zaman şaşırdı." olur. Bu bir temsil olup "Birden değneklerini ve iplerini görüp onlar ona hareket ediyorlarmış gibi geldi." manasındadır. "عِصْيُهُمْ" kelimesi 'usiyyuhum' olarak damme ile de okunmuştur ki esas olan budur; kesre ile okunması ise itba kuralı gereğidir. (Yanındaki harfin harekesine bağlı olarak o harfe uyum sağlamıştır.) Bu durumun benzeri "duliyyün-diliyyün ve kusiyyün- kisiyyün" kelimeleridir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.326).

Açıklamada "إِذَا" kelimesi üzerinde durulmuş ve normalde kendisini nasb eden bir ifade ve izafe olacağı bir cümle geldiğinde bu edatın anlamının zaman ifade ettiğinden ancak bazı durumlarda bu edatı nasb eden hususi fiiller olduğundan ve bu fiillerin edata "ansızın" anlamı kattığından bahsedilmiştir. Ayette de bu bahsedilen durum vuku bulmuştur.

يخيل:

‘Öyle geldi’ anlamındaki "يخيل" “ipler ve değnekler” in zamirine isnat edilerek “تَخِيلُ” şeklinde de okunmuştur. Bu durumda "أَنهَا تَسْعَى" (hareket ediyorlarmış) ifadesi, tıpkı "أعجبني زيد كرمه" (Zeyd, yani cömertliği hoşuma gitti.) ifadesi gibi, bedel-i işimal olarak bu zamirden bedel olmaktadır (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.326).

Fiil gaib ve müzekker bir zamire isnat edilerek okunurken, bu fiilin gaib ve müennes bir zamire isnad edilerek okunabileceğinden bu şekilde okunduğunda ise kendisinden sonra gelen "أَنهَا تَسْعَى" ifadesinin bedeli işimal olarak zamirden bedel olacağından bahsedilir.

2.1.4.15. كيد ساحر

Tâ-hâ Suresi 69. Ayet:

وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى (٦٩)

"Sağ elindeki at da onların yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı sihirbaz hilesinden ibaret. Sihirbaz ise amacı ne olursa olsun başarıya ulaşamaz."

”كيد ساحر” (sihirbaz numarası) ifadesi merfu okunduğu gibi mansub da okunabilir. Merfu okuyana göre ”ما” edatı ism-i mevsul, mansub okuyan kişiye göre ise anlam amele engel olan (kâffe) ما’sıdır. İfade "كيد سحر" sihrin (sihir numarası) olarak da okunmuştur ki böyle olunca “سحر” kelimesi, sihir sahibi ya da sihirli olan manasına gelir. Ya da sihre kapıldıkları için sanki kendileri bizzat sihirmiş gibi ifade edilmiştir. Veya sihir ifadesi numarayı açıklamaktadır, çünkü numara, sihirle yapılabileceği gibi başka şeyle de yapılabilir.

”ساحر” kelimesinin önce belirsiz, daha sonra belirli olarak kullanılmasının sebebi; belirsiz kullanıldığında, kendisine izafe edildiği kelimenin de belirsiz olmasıdır, yoksa bizzat kendisinin belirsiz olması değildir; tıpkı ‘Accâc’ın şu ifadesindeki gibi:

و في سعي دنيا طالما قد مدت

Dünya zaten yeterince uzadı

Dünyevî koşturma bitmez

Dolayısıyla, "ساحر" kelimesinin nekre kullanılmasından maksat, durumun nekreliliğini belirtmektir. Sanki “Yaptıkları, bir sihirbaz numarasıdır.” denilmiştir. Burada

da şiirdeki " سعي " kelimesi dünyadan dünyevi bir çabayı kastetmiştir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.330).

Açıklamada özellikle " كيد ساحر " (isim tamlaması) üzerinde durulmuş ve bu tamlamanın harekesinin değişmesi durumunda cümledeki diğer öğelerin de nasıl değişim göstereceğinden bahsedilmiştir. Aynı zamanda " ساحر " kelimesinin nekire ve marife gelme durumundan bahsedilmiş ve bu durumun da cümledeki konumuna göre vuku bulduğuna vurgu yapılmıştır.

2.1.4.16. في جذوع

Tâ-hâ Suresi 71. Ayet:

قَالَ أَمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَى لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي
جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى (٧١)

"Firavun şöyle çıkıştı: Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi? Anlaşıyor ki o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ama ahdim olsun ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu anlayacaksınız!"

في جذوع:

"في جذوع" ifadesinin yani harf-i cer ve mecrurunun iraptaki mahalli, hal olarak mansubluk olup "Onları çapraz olarak keseceğim!" manasındadır. Kesilen uzuvlar farklı ve çaprazlama olduğu için, hilaf kelimesi ile nitelenmişlerdir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.324)

Ayette geçen "في جذوع" ifadesinin iraptaki yerinin "hâl" olduğu zikredilmiştir. Cümledeki konumu Türkçede "durum zarfı" olarak adlandırılır ve delalet ettiği mana bu duruma göre şekil alır.

2.1.4.17. فطرنا

Tâ-hâ Suresi 72. Ayet:

قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (٧٢)

"Onlar şu cevabı verdiler: Bize gelen bunca apaçık kanıtlara ve bizi yaratana karşı asla seni tercih edemeyiz. Artık sen neye hükmedeceksen et; ama sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.

فطرنا:

“Bizi yaratana” ifadesi “bize gelene” matuftur ya da yemin ifadesidir. " تقضي هذه " ifadesi “tukdâ hâzihi’l-hayâtü’d-dünyâ” şeklinde de okunmuştur. Bilinen bir kıraatte "الحياة" kelimesi zarf olarak mansubdur, ancak bu zarf (diğer kıraatte) anlam genişlemesine uğrayarak, meful konumunda kullanılmıştır. Nitekim “صمت يوم الجمعة” (Cuma günü oruç tuttum.) ifadesi “صيم يوم الجمعة” (Cuma günü oruç tutuldu.) şeklinde de kullanılır. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.332)

Açıklamada, cümlelerin farklı şekillerde okunabileceğinden ve bu okunuşlara binaen cümledeki kelimelerin anlam genişlemesine uğrayabileceğinden bahsedilmiştir. Fiil ilk olarak faili belirli olarak okunmuş ve burada "الحياة" kelimesi zarf olarak nitelendirilmiştir. Fakat fiil faili meçhul bir şekilde okunduğunda bu kelimenin anlam genişlemesine uğradığından meful konumunda kullanıldığı zikredilir.

2.1.4.18. لا تخاف

Tâ-hâ Suresi 77. Ayet:

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرُبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى (٧٧)

"Mûsâ'ya şöyle vahyetmiştik: Kullarımı geceleyin yola çıkar, yetişecekler diye korku ve endişe duymaksızın onlara denizde kupkuru bir yol aç."

Ayetteki, "لا تخاف و لا تخشى" "Ulaşılmaktan korkmayıp, çekinme" ifadesi ile bahsedilen şey... Bu, "Sen, Firavun'un sana ulaşmasından korkma. Çünkü ben, onu oyalamak ve geriye bırakmak suretiyle, seninle onun arasındayım" anlamındadır.

Sibeveyh ayetteki "لا تخاف" fiilinin şu iki sebepten dolayı merfu olduğunu söyler:

1. Hal cümlesi olduğundan dolayı... Bu, "غير خائف و خائش" "Korkmaksızın endişe etmeksizin" denilmesi gibidir.
2. Yeni bir istinafi cümle girişi olarak yani, "sen, korkmazsın" anlamında olur. Bu, aynı zamanda Ferrâ'nin da görüşüdür. Ahfeş ve Zeccâc, bunun tıpkı, "واتقوا يوما لا تجزي نفس" (Bakara, 48) ayetinin, "لا تجزي فيه نفس" "... " takdirinde olması gibi "O gün korkma" anlamında geldiğini söylemişlerdir.

Bu kelime aynı şekilde (korkma) olarak okunmuştur. Bu okuyuşun iki şekilde açıklaması yapılır:

1. Bu, bir nehiydir.
2. Ebû Ali bunu, "Eğer o yolu tutarsan, korkma" anlamında olmak üzere, şartın cevabı olarak geldiğini düşünür (Râzî, 1993, cilt 16, s.6).

Açıklamada "لا تخاف" ifadesinin neden merfu olduğu üzerinde durulmuştur. İlk olarak bunun hal cümlesi olabileceği ve hal cümlesi olduğunda delalet ettiği mananın 'korkmaksızın' olacağı, aynı zamanda cümle başlangıcı olarak gelebileceği ve buna bağlı olarak muzari fiil manasında yani geniş zaman kalıbıyla 'korkmakzsın' olabileceğinden bahsedilmiştir.

Aynı zamanda ifadenin 'korkma' anlamına delalet edebileceğinden ve bu manaya delalet ettiğinde ise ya emir ya da şartın cevabı olarak gelebileceğinden bahsedilmiştir.

2.1.4.19. ما غشيهم

Tâ-hâ Suresi 78. Ayet:

فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ (٧٨)

"Derken Firavun askerleriyle onların peşine düştü, ama deniz onları amansızca sarıverdi."

ما غشيهم:

"Ne kapladıysa" ifadesi, özet ifade kullanma, az sözle çok şey anlatma anlamındaki özet konuşma sanatına bir örnektir. Yani sadece Allah'ın bileceği bir şey. Bu ifade "ما غشيهم" (Fakat denizde, onları ne kapladıysa kaplayıverdi birer birer!) olarak da okunmuştur. "تغشية" mastarı "تغطية" (kaplama, örtme) manasındadır. Böylelikle "غشيهم" fiilinin fâili ya Allah'tır ya Firavundur ya da "ما غشيهم" (onları ne kapladıysa) ifadesidir. "Onları doğru yola iletememişti." cümlesiye Firavun 'un "Ben size sadece doğru yolu gösteriyorum." (Ğâfir 40/29) gibi sözlerine karşılık olarak alay amacıyladır (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.338).

Öncelikle açıklamada, "ما" edat ism-i mevsul olarak kullanılarak sözün kısaltılmasından ve kısa sözle çok şey anlatılmasından bahsedilmiştir. Sonrasında ise "غشي" fiilin muhtemel failleri üzerinde durulmuş ve bu failler ile cümlenin delalet edebileceği anlamlar zikredilmiştir.

2.1.4.20. علما

Tâ-hâ Suresi 98. Ayet:

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا (٩٨)

"Sizin yegâne ilahınız o Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur. O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."

"وسع" kelimesi Mücahit ve Katâde'den "وسّع" şeklinde aktarılmış olup, şöyle açıklanabilir: Bu fiil bir tane meful almıştır o da; "كل شيء" (her şeyi) ifadesidir; "علما" (ilmiyle) kelimesi ise temyiz olduğu için mansub ise de mana olarak faildir yani "O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır." manasındadır, irab itibariyle bu durum ağır bir durum olduğu için, fiil iki meful alır hale getirilmiş ve gerek "كل شيء" gerekse "علما" kelimeleri meful olarak mansub olmuşlardır. Çünkü temyiz, anlam itibariyle faildir. Sözelimi "خاف زيد عمر" (Amr Zeyd'den korktu) ifadesini "خَوَّفْتُ زيدا عمرا" (Zeyd'i Amr ile korkuttum.) şeklinde ifade edebilir ve böylece (anlam itibariyle) fail olan unsur meful konumuna nakledilebilir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.356)

Ayette "علما" kelimesi üzerinde durulmuş kelimenin irap olarak temyiz olduğundan bahsedilmiştir. Ama kelime anlam olarak fail anlamı taşıdığı için bunun yanı sıra irap olarak ağır bir irabı olduğu için temyiz olan kelimenin meful sayıldığından ve fiilin iki mefullü geldiğinden bahsedilmiştir.

2.1.4.21. وساء، بنس، نعم

Tâ-hâ Suresi 101. Ayet:

خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا (١٠١)

"Ebedî olarak o yükün altında kalacaklardır. Kıyamet günü bu onlar için ne kötü bir yükür!"

"خالدین" Kelime manası hedef alınarak çoğul kullanılmıştır. Çünkü "من" (her kim) ifadesi mutlak olup tek bir yüz çeviren kimsenin dışında başkalarını da içerir. "أعرض" (yüz çevirdi) fiilinin ve devamında gelen ifadelerin tekil olmasının sebebiyse lafza hamledilmelerindendir.

Bunun benzeri "من يعصي الله ورسوله فإن له نار جهنم خالدین فيها" (Kim Allah ve Resulüne karşı gelirse, kuşku yok ki onun için cehennem ateşi vardır. Sonsuza kadar orada kalmak üzere. [Cin 72/23]) ayetidir. "فيه" (onda) ifadesi, "onu taşımada" ya da "o yükte" manasına

gelir. “وساء” (ne kötü) fiili “بئس” ile aynı hüküme gelir. Bu fiilin zamiri gizli olmalıdır, bu fiilin gizli zamirini ise “وزرا” (yük olarak) kelimesi açıklar.

Cümlede kınamaya konu olan şey düşürülmüştür, çünkü daha önceden bahsedilen; “وزر” yük/günah anlamlarına gelen kelime buna delalet eder; bu durumda cümlemin takdiri “سَاءَ حَمَلًا وَزَرَهُمْ” (Onların yükleri ne kötü bir yüküdür.) şeklinde olur.

Benzer şekilde “نعم العبد إنه أواب” (Ne güzel kuldu o!.. Sürekli Allah’a yönelirdi. [Sad 30/38, 44]) ayetinde de medhe konu olan Eyüp ismi düşürülmüştür.

Yine “وساءت مصيرا” (Ne kötü varacak yerdir. [Nisâ 4/97, 115]) ayetinde de yergi konusu olan “cehennem” kelimesi düşürülmüştür. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.358)

Açıklamada “وساء، بئس، نعم” gibi kalıplarda olan ve kınama ve övgü ifade eden kelimelerin faillerinin düşürüldüğünden bahsedilmiştir. Yani bu kalıpta kınama ve övgü kelimeleri kullanıldığında cümlede hazfedilmiş bir fail olması muhtemeldir ve cümle bu duruma göre anlamlandırılmıştır.

2.1.4.22. من

Tâ-hâ Suresi 109. Ayet;

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا (١٠٩)

"O gün -Rahmânın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaatin bir yararı olmaz."

من:

من (kimse) ifadesi merfu da olabilir, mansub da olabilir. Merfu olma ihtimali, şefaatten bedel olmasıyla olur; bu durumda bir muzaf takdir edilir ve cümle “لا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ” (şefaati şefaatten Rahman’ın izin verdiği kişinin şefaatin dışında fayda sağlamaz.) şeklinde olur. Mansub olma olasılığıysa meful olmasından ötürüdür. “أذن له” (izin verdiği) ve “رضي له” (razı olduğu) kelimelerindeki lâm harfi, “لأجله” manasına gelip, “Kendisi hakkında izin verip, söyleyeceği sözden razı olduğu şefaatchi” manasındadır. Bu lâm harfinin bir benzeri, “و قال الذين كفروا للذين آمنوا لو كان خيرا ما سبقونا إليه” Nankörce inkâr edenler, iman edenler hakkında: Bu, hayırlı bir iş olsaydı, onlar bunda bizi geçemezlerdi!” dediler. [Araf 46/11]) ayetindeki lâm harfidir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.366)

Ayetin açıklamasında "من" ifadesinin şefaatten bedel olarak merfu olabileceğinden yine aynı zamanda meful olarak mansub olabileceğinden bahsedilmiştir ve bu iki durumda anlamlarda oluşan farklılıklara değinilmiştir.

2.1.4.23. فلا يخاف

Tâ-hâ suresi 112. Ayet:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا (١١٢)

"Mümin olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yapan kimseye gelince, o ne büsbütün, hatta ne de kısmen haksızlığa uğramaktan korkar."

Cenâb-ı Hakk'ın, "فلا يخاف" "Korkmaz ifadesi, şartın cevabı mahallinde bulunduğu için, meczum konumundadır. Çünkü ifadenin takdiri, "فهو لا يخاف" işte o, korkmaz" şeklindedir. Bunun bir benzeri de, "و من عاد فينتقم الله منه" (Maide, 95) ve "و من يؤمن بربه فلا" (Cin, 13) ayetleridir. İbn Kesir, nehy kalıbında ve "korkmasın" anlamında okumuştur. Çünkü anlam, "korkmasın, emin olsun" demektir. Korkudan nehyetmek emin olmayı emretmek demektir (Râzî, 1993, cilt 16, s.53).

Açıklamada geçen ifadenin şartın cevabı olarak geldiği zikredilmiştir, bu ifadenin şartın cevabı olduğunun anlaşılmasına delalet eden en büyük işaret meczum olarak gelmesidir, cümlede bir şart varsa meczum olarak gelen ifade de şarta cevap olarak gelen ifadedir ve böylece cümlenin delalet ettiği anlama ulaşmak kolaylaşır.

2.1.4.24. طفق

Tâ-hâ Suresi 121. Ayet:

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوَائِهِمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ (١٢١)

"Nihayet ikisi de o ağaçtan yediler. Bunun üzerine mahrem yerleri kendilerine göründü, üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar. Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı."

طفق:

أُنشأ ” ve ”أخذ يفعل“، ”جعل يفعل“ (Şunu yapmaya başladı.) ifadesi tıpkı ”طفق يفعل كذا“ (Yapmaya koyuldu.) ifadeleri gibidir. Bu fiiller muzari fiili haber alma açısından ”كاد“ ile aynı hükmündedirler. Fakat bunlarla ”كاد“ arasında küçük bir fark vardır: bu fiiller bir

şeye ilk olarak başlama manasını verirler, “كاد” ise o şeye yaklaşma, neredeyse o işi yapmaya ramak kalma manasını verir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.378)

Ayette geçen "طفق" kelimesinin tıpkı "كاد" kelimesi gibi olup aynı hükmü taşıdığından yani mübtedayı merfu haberi ise mansub yaptığından ve anlam olarak da yakın anlama delalet ettiğinden bahsedilir.

2.1.4.25. بحمد ربك

Tâ-hâ Suresi 130. Ayet:

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ (۱۳۰)

"Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de rabbini övgüyle tesbih et; yine gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün iki ucunda da tesbih et ki hoşnutluğa erişesin."

“Rabbine hamd ederek” ifadesinin cümledeki konumu haldir, yani seni ona tesbihe layık gördüğü, Rabbin bu mevzuda sana yardım ettiği için ona hamd eder konumdadır. Tesbih kelimesi ile amaçlanan şey namazdır, ya da lafzın açık halinden anlaşılan şeydir. Ayette fiil önce, vakitlerden önce zikredilmiş; sonrasında ise önce vakitler zikredilmiştir, sanki şöyle denmektedir: Güneşin doğuşundan önce, yani fecir vakti ve batımından önce yani öğlen ve ikindi vakitleri -ki bu iki namazın vakti güneşin tepe noktasını geçişinden batışına kadar olan zamanda, yani gündüzün son yarısında yer alırlar- namaz kıl, gece vaktinin bir kısmını ve gündüzün uçlarını da özel olarak namaza ayır, çünkü zikrin en faziletlisi gece olandır. Öyle ki gece insan sükûnet bulur, akli ve kalbi Rabbi ile baş başa kalır. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.386)

Ayette geçen "بحمد ربك" ifadesinin iraptaki yerinin "hâl" olduğu zikredilmiştir. Cümledeki konumu Türkçede "durum zarfı" olarak adlandırılır ve delalet ettiği mana bu duruma göre şekil alır.

2.1.4.26. زهرة ve أزواجاً منهم

Tâ-hâ Suresi 131. Ayet:

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَابْقَىٰ (١٣١)

"Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır "

أزواجاً منهم:

"Kafirlerden bir grup" demektir. Bu ifadenin "به" deki " " zamirinden hal olarak mansub da olabileceğinden bahsedilmiştir; bu durumda fiil (onlardan) ifadesine bağlıdır. Sanki "içlerinden sadece bir grup olmak üzere bunlara yaşattığımız lükse gözün kaymasın" denmektedir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.390)

Açıklamada "أزواجاً منهم" ifadesini hal olabileceğinden ve bu durumda ifade edeceği manadan bahsedilmiştir.

زهرة:

"زهرة" (güzelliği) ifadesini mansub eden muhtemel dört şey vardır;

1. Bu ifade kınama ifadesidir ve hususen kınamayı mevzu eden ifade olarak mansup gelmiştir.
2. "متعنا" fiili "verdiğimiz" ve "tevdi ettiğimiz" manasına gelir ve "زهرة" (güzelliği) kelimesi de bunun ikinci mefulüdür.
3. Harf-i cer ile mecrur olan ifade (به) mahallinden bedeldir.
4. Bu kelime "زوي زهرة" (güzellik sahibi) olarak takdir edilir ve "أزواجاً" ifadesinin bedeli olarak mansubdur. "زهرة" kelimesinin, (zeherate şeklinde) harekeleyenlerin okuyuşuna göre anlamı ise bizzat "زهرة" nin mânasıdır, yani ziynet ve hoşluk demektir.

Benzer hareke farklılığı "cehra " ve " cehera" kelimelerinde de vardır, nitekim "أرنا الله جهرة" (Allah'ı bize alenen göster. [Nisâ 4/154]) olarak bir okuyuş da vardır. Ayrıca "زهرة" kelimesinin (parlak, süslü kişi anlamındaki) "زاهر" in çoğulu olması da muhtemeldir.

Bu durumda, üzerlerindeki kıyafetleri kaba, sert ve soluk renkli olan salihlerin ve müminlerin zıttına bu kafirler, sahip oldukları imkanlar dolayısıyla renkleri arı duru,

yüzleri parlak, kıyafetleri gösterişli olduğundan “bu dünyanın süslüleri” olarak sıfatlandırılmış olurlar. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.390)

Açıklamada "زهرة" kelimesi üzerinde durulmuş ve mansubluğu sebebiyle muhtemel olan irab halleri zikredilmiştir. Ayrıca kelimenin okunuş farklılıkları ve bu farklılıklar sebebiyle delalet edeceği manalar zikredilmiştir.

2.1.5. Sosyolojik Delalet

Tezde bu bölümde, sosyolojik delalet başlığı altında dil olgusu ile toplum olgusunun arasındaki ilişki ele almayı hedeflemiştir. Buna binaen Tâ-hâ Suresinde yer alan ve lafzın manasını elde etmede kullanılan toplumsal kavramlar incelenilir ve sunulur.

2.1.5.1. تشقى

Tâ-hâ Suresi 2.Ayet:

مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ﴿٢﴾

"Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik."

تشقى:

“Mümin olmadıklarından ötürü neredeyse kendini paralayacaksın!” (Şuarâ 26/3) ayetinde söylendiği üzere onlar inanmadıkları için çok fazla üzüntü duymaktan kendini yorasın diye (Kur'an'ı indirmedik). "شقى" kelimesi burada yorulma manasına da gelebilir ve burada bu manada da kullanılır.

Bu anlamda “أَشَقَّى مِنْ رَعِيدٍ مُّهِرٍ” (Tay terbiyecisinden daha perişan / yorgun) diye bir söz vardır. Ayette, anlam şu şekilde olur “Senin görevin, sadece tebliğde bulunmak ve hatırlatmaktır, sana bu kişileri iman ettirmek zorunda değilsin; sana düşen elçilik görevinde ve güzel öğüt vermede kusurlu olmamandır.” (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.262)

Ayet açıklamasında “شقى” kelimesi üzerinde durulmuştur. (Bu kelime sözlük anlamı olarak: sıkınıya, kolaylık ve mutluluğun zıttına delalet eder.) (Fâris, 1979, cilt 3,

s.202) Ayette kelime perişan olmak üzülmek bedbaht olmak anlamında kullanılmış ve Arapların söylediği bir deyimle mana pekiştirilmiştir. Mananın pekiştirilmesinin yanı sıra kullanılan bu deyim ve deyimde kelimenin hangi anlamda kullanıldığına bakılarak manaya ulaşılabilir.

2.1.5.2. على النار

Tâ-hâ Suresi 10. Ayet:

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَىٰ النَّارِ هُدًى (١٠)

"Hani o bir ateş görmüş ve ailesine şöyle demişti: Siz bekleyin, (şu uzakta) bir ateş bulunduğunu farkettim; belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum."

على النار:

"على النار" (litratür çevirisi "ateşin üzerinde") tabirinde (على) alâ'nın verdiği "üzerinde oluş / istilâ" anlamı, ateş etrafındaki insanların onun yakınına gelip üzerine doğru eğilmeleridir. Aynı şekilde Sîbeveyhi "مررت بزيد" (Zeyd'e uğradım.) ifadesindeki "ب" harf-i ceri hakkında, "Bu, Zeyd'e çok yakın olma, onunla aynı ortamı paylaşma manası verir." demiştir veya sıcak ateşten yararlanan kişiler onun çevresinde toplaşmış, ha ayakta ha oturur durumda etrafını sardıkları için bu harf kullanılmıştır. Şair Aşâ'nın aşağıdaki beytinde de bu kullanımın aynısı vardır:

"و بات على النار الندى و الملق."

"Kerem sahibi olan kişi ile Muhallak (adlı kişi) ateşin etrafında gecelediler." (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.272).

Ayettin açıklamasında, zamanın meşhur dilbilimcisi Sibeveyhi'nin "مررت بزيد" cümlesine olan yorumu ile cümleye farklı bir mana kattığını vurgulanılmıştır. Buna ek olarak zamanın meşhur şairi Aşâ'nın şiirini incelendiğinde "على" harf-i cerinin kendi anlamının (üzerinde) yanı sıra "etrafında, başında, dibinde" gibi anlamlara geldiği görülmüştür. Bu durumdan yola çıkarak da ayette geçen harf-i cerin anlamı hakkında bilgi sunulmuştur.

2.1.5.3. فَأَخْلَعُ نَعْلَيْكَ

Tâ-hâ Suresi 12. Ayet:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَأَخْلَعُ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى (١٢)

“İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ’dasın.

Bulunduğu yere saygı göstermek için pabuçlarını çıkartmakla emrolunmuştur. (Kesîr,1988, cilt 3, s.488)

Buradaki açıklamadan da anlaşılır ki Mûsâ (a.s)’ın yaşadığı zamanın kültürüne göre bir yere girildiğinde ayakkabı çıkarmak o yere duyulan saygıya delalet eder.

2.1.5.4. أَكَادُ أَخْفِيهَا

Tâ-hâ Suresi 15. Ayet:

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ (١٥)

“Onun vaktini herkesten gizlemiş olsam da, her bir kişinin yapıp ettiğinin karşılığını görmesi için kıyamet mutlaka gelecektir.”

Şüphe yok ki kıyamet mutlaka kopacaktır, kıyametten kurtuluş ve kaçış yoktur. Az kalsın ben onu kendimden saklıyordum onu size nasıl bildireyim?

Müberiid bu durumun Arapların adetlerinden bir adet olduğuna değinmiştir. Çünkü onlar bir şeyi çok fazla gizlediklerinde: "Onu kendimden bile sakladım" yani " Onu kimseye söylemedim" derler (Sâbûnî, 1986, cilt 4, s.18).

Burada Arapların günlük yaşamda kullandıkları bir deyim doğrudan Kur’an’da kullanılmıştır. Bu şekilde deyimın anlamını bilindiği sürece Kur’an ’da geçen cümlelerin anlamına ulaşılması da oldukça kolay olur.

2.1.5.5. هَشْ

Tâ-hâ Suresi 18. Ayet:

قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاهْتَسُّ بِهَا عَلَىٰ عَنَمِي وَلِي فِيهَا مَأْرِبٌ أُخْرَىٰ (١٨)

"Dedi ki: O benim âsâmdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var."

هش:

"هشّ الورق" (Yaprak silkelemek) ağaç yapraklarını düşürmek demektir, ayetteki anlamı "hayvanların başına onlardan dökülmesini sağlarım ki yesinler." şeklindedir.

Âd'ın oğlu Lokman Hekim'in şöyle dediği nakledilmiştir:

" أَكَلْتُ حَقًّا وَابْنُ لُبُونٍ وَجَزَعٌ، وَهَشَّةٌ نَخْبٌ وَسَيْلٌ دَفْعٌ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مِنْ غَيْرِ شَبْعٍ "

(Yetişkin olan develerin de annelerinden süt emen develerin de etini yedim. Nahib'de ağaçlardan düşen meyveleri yedim, oranın selinden faydalandım. Karnımı tam doyurmadan da Allah'a hamd ettim).

Nahib, Taif etrafında kiraz ağaçlarıyla dolu bir vadidir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.282)

Ayet açıklamasında "هش" kelimesi üzerinde durulmuştur ve kelimenin kullanıldığı anlam (silkelemek, silkelenerek yere düşürmek) o zamanda yaşayan meşhur bir bilginin sözüyle desteklenmiştir.

السوء 2.1.5.6.

Tâ-hâ Suresi 22. Ayet:

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ (٢٢)

"Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık yüzünden olmaksızın, bir başka mucize olarak elin bembeyaz çıkacaktır."

السوء:

السوء (kusur) kelimesi her şeyde çirkinlik adildir, nasıl ki avretten dolayı olarak "سوءة" kelimesi kullanılırsa, abraş hastalığı için de; "السوء" (kusur) kelimesi kullanılmıştır. Zebâ'nın (Arap kraliçesi) kocası (Himyer kralı) Cüzeyme abraş hastalığına yakalandığından dolayı ona alaca (el-Abraş) lakabı verilmiştir.

Bu hastalık Arapların en nefret ettikleri şeydir, adını duymaya bile tahammül edemezler. Bundan dolayı, ayette doğrudan söylenmemiş; dolaylı yoldan ifade edilmiştir. Dolaylı yoldan ifade edilmesi konusunda Kuran'ın edebi ifadelerinden ve kinayelerinden daha güzel, daha latif ve insanın içine daha çok işleyeni yoktur (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.288).

“سوء” kelimesi esasen “kötü olan- çirkin olan” anlamına gelir (Fâris, 1979, cilt 3, s.113). Fakat ayette bu kelime abraş hastalığına delalet etmektedir. Bu hastalık Arapların hiç sevmediği bir hastalık olduğu için ismini duymaya bile tahammülleri yoktu. Bu ayette toplumsal delaletin doğrudan etkisi ortaya çıkmıştır. Eğer toplumun yapısından ve bu toplumun hangi kelimeyi nerede kullandığı hakkında yeteri kadar bilgiye ulaşılmamış olsaydı kelime sözlük anlamıyla anlamlandırılmakla kalır, anlamlandırılması yetersiz olur ve bu incelik ıskalanmış olurdu.

2.1.5.7. فتناك فتونا

Tâ-hâ Suresi 40. Ayet:

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ (٤٠)

"Hani kız kardeşin onlara gidip de, ‘Ona bakabilecek birini size göstereyim mi?’ diyordu. Nihayet gözü gönlü şen olsun ve kederlenmesin diye seni annene kavuşturduk. Ve birisini öldürmüştün de seni tasadan kurtarmış, ardından da seni ciddi sınavlardan geçirmiştik. Bu sebeple yıllarca Medyen halkının arasında kaldın, sonra mukadder olduğu üzere buraya geldin, ey Mûsâ!"

فتنالك فتونا:

Bunun manası “seni tamamen kurtardık” demektir. Bu Arapların altınla gümüşü birbirinden ayırmak manasında söyledikleri "فَتَنَّاكَ الذَّهَبَ مِنَ الْفِضَّةِ" “Altını gümüşten ayırdım” deyiminden elde edilmiştir. Saîd ibn Cübeyr, ibn Abbâs (r.a.)’a bu ayette geçen "فتون" kelimesinin anlamı hakkında soru sorduğunda ibn Abbâs: “Ey ibn Cübeyr bunu cevaplamaya gündüz başlayalım” demiş, daha sonra sabah olduğunda ibn Abbâs Hz. Mûsâ hakkında geçen bu ayetleri en başından beri başlayarak okumuştur. Böylece Firavun kıssasını, Firavun’un İsrailoğullarını öldürüşünü, Hz. Mûsâ (a.s.)’ın (bebekken) denize atılmasını, Firavun onu sarayına alıp korumasını Hz. Mûsâ’nın annesinden başkasından süt emmeyi reddetmesini, Hz. Mûsâ’nın Firavun’un sakalını çekip yolmasını, ağzına kor ateş koymasını, bir Kıbtiyi öldürdükten sonra Medyen’e kaçması Medyen’de Şuayb (a.s.)’ın çobanı olması sonrasında da Mısır’a dönmesini, dönüş yolunda karanlık gecede yolunu kaybetmesi ve ateş sandığı bir ağaca ulaşmasını anlatıp, tüm bunları anlatmayı bitirdikten sonra “Ey İbn Cübeyr işte bunların hepsi birer fitne, sınamadır.” demiştir (Râzî, 1993, cilt 15, s.511).

"فتن" kelimesi sözlük anlamı olarak musibet ve imtihana delalet eder (Fâris, 1979, cilt 4, s.172).

"فتناك فتونا" cümlesi "seni birçok şeyle imtihan etik" anlamına gelebileceği gibi "فتناك" kelimesinin Araplarda kullanılan bir deyme nazaran "seni kurtardık, çekip aldık" anlamına gelebilmesi muhtemeldir. Buna binaen cümlenin anlamının "seni musibetlerden kurtardık" olması da muhtemeldir.

2.1.5.8. واصطنعتك لنفسی

Tâ-hâ Suresi 41. Ayet:

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (٤١)

"Ben seni kendim için seçtim"

Bu, "Ben seni kendim için seçtim" ayetiyle ifade edilen husustur. "اصطناع" bir sanat edinme ve yapma anlamında olup "صنع" mastarından "افتعال" vezni üzeredir. Arapçada "falanca falancayı yetiştirip büyüttü" anlamında "اصْطَنَعَ فُلَانٌ فُلَانًا" denir.

Kaffâl bu ifadenin aslının, Arapların birisine iyilik yapıp, kendisine yakın kıldığı zaman söylenen "اصْطَنَعَ فُلَانٌ فُلَانًا" deyiminden alındığını vurgular. Yine bu manada da Arapçada "هذا صَنِيعُ فُلَانٍ" "bu falancanın yaptığı şeydir" veya "هذا جَرِيحُ فُلَانٍ" "bu falancanın yaraladığı kimsedir" denilir. Buna binaen Allah'ın buyurduğu "kendim için" ifadesi, "seni işlerimde emrettiğimden başkasını yapmaman için görevlendiriyorum. Bu benim delilimi ortaya koymak, mesajımı tebliğ etmen ve tüm hareketlerinin başkası için değil sadece benim için olmasıdır" demektir. (Râzî, 1993, cilt 15, s.513)

"صنع" kelimesinin anlamı sözlükte bir şeyi yapmak olarak geçer. (Fâris, 1979, cilt 3, s.313) Tefsirde ise kelime Arapların kullanım alanına göre anlamlandırılmış ve Araplarda kullanılan deyme göre "kendim için seçtim, kendime yakın kıldım" anlamlarında kullanılmıştır.

2.1.5.9. بطريقكم المثلی

Tâ-hâ Suresi 63. Ayet:

قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ أَوْ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى (٦٣)

"Şöyle diyorlardı: Bunlar sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!"

Sihirbazlar kendi gittikleri yolu en uygun yol ve en üstün sünnet olarak nitelendirmişlerdir. Mü'minûn 23/53 ayette zikredildiğine göre "Her grup kendi elinde olandan yeterince memnundur!" bu sözlerle, en uygun yaşama sahip olanları yani İsrail oğullarını hedefledikleri de zikredilmiştir. Bu sözü Mûsâ (a.s.)'ın, "İsrail oğullarını benimle gönder." sözüne cevap olarak söylemişlerdir.

Yine, tarikat kelimesinin diğer insanlara örnek olan önderler ve eşraf için kullanıldığı da kaynaklarda geçmektedir; "هُم طَرِيقَةُ قَوْمِهِمْ" (Onlar, kavimlerinin yoludur.) denilir. Aynı şekilde bir kişi için de "O, kavminin yoludur." denilir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.324)

"طريق" kelimesinin sözlük anlamı "gidilen yol" dur. (Fîyûmî, 1369, cilt 2, s.321) Bu manada kişinin hem maddi olarak gittiği yol, hem de manevi olarak gittiği yol kullanılabilir. Aynı zamanda Araplarda kullanılan bir deyim ile pekiştirilerek bu kelimenin "bir grubun önderi ve eşrafı" anlamında kullanılabileceği de vurgulanmıştır.

2.1.5.10. صنعوا

Tâ-hâ Suresi 69. Ayet:

وَالَّذِي مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاجِرٍ وَلَا يَفْلَحُ السَّاجِرُ حَيْثُ أَتَى (٦٩)

"Sağ elindeki at da onların yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı sihirbaz hilesinden ibaret. Sihirbaz ise amacı ne olursa olsun başarıya ulaşamaz."

Buradaki, "صنعوا" lafzı, "uydurdular ve göz boyadılar" manasındadır. Araplar, yalan söz hakkında "كَلَامَ مَصْنُوعٍ وَ مَوْضُوعٍ" ifadesini kullanırlar (Râzî, 1993, cilt 15, s.560).

"صنع" kelimesinin anlamı sözlükte bir şeyi yapmak olarak geçer (Fâris, 1979, cilt 3, s.313). Ayetin açıklamasında ise kelime, "uydurdular ve göz boyadılar" anlamında Arapların kullanım alanına göre anlamlandırılmış ve bu anlam bir deyim ile desteklenmiştir.

2.1.5.11. كبركم

Tâ-hâ Suresi 71. Ayet:

قَالَ أَمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَى لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَا قَطْعَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا صَلْبَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّحْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ آيُنَا أَسَدُ عَذَابٍ وَابْقَى (٧١)

"Firavun şöyle çıkıştı: Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi? Anlaşıyor ki o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ama ahdim olsun ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu anlayacaksınız!"

كبيركم:

Firavun "büyüğünüz" kelimesiyle, Mûsâ(a.s.)'nın onların, sanatlarında en üst derecede olanı, en sihirbazı olduğunu kastetmiş veya "hocanız, mualliminiz" anlamında kullanmıştır.

Öyle ki Mekkeliler onlara Kur'an veya başka bir şey öğretmiş olan öğretmenlerine işaret ederek "Büyüğüm bana şunun şunu dedi.", "Büyüğüm şunu şunu emretti." derler. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.323)

Normalde "sizin büyüğünüz" denildiğinde doğrudan yaşça büyük olmak anlaşılırken Araplarda yaşça ve akılca büyük olan akıl danışılan kişilere bu şekilde hitap edildiği görülür.

2.1.5.12. اكرهتنا

Tâ-hâ Suresi 73. Ayet:

إِنَّا أَمْنَا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ (٧٣)

Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi bağışlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. Hayırlı ve sürekli olan Allah'tır."

Sonra onlar, "إِنَّا أَمْنَا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا" "Biz, günahlarımızı... bağışlaması için, Rabbimize iman ettik" dediler. Onların zaman bakımından işledikleri en yakın günah ve hataları sihir olduğu için de "وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ" "ve bizi yapmamız için zorladığın bu sihri affetmesi için..." dediler. Alimler bu zorlama hususunda, birkaç açıklama yapmışlardır:

1) O zamanda krallar raiyyelerinden bir kısmını seçip, sihir öğrenmeye zorluyorlardı. "Yaşlandığında, onlar bu işi güzel yapanların her zaman bulunması için onlara, genç öğretmenler gönderirlerdi. İşte budan dolayı onlar bu sözü, söylemişlerdi. Yani, "Biz, zorunlu olarak önce öğrenimde, sonra da öğretimde bulunduk..." anlamına gelir. Bu açıklamayı, İbn Abbâs yapmıştır.

2) Sihirbazların elebaşlarının 72 kişidir. Bunların ikisi Kibtilerden, geriye kalan yetmişiyse, İsrailoğullarındandı. Bunun üzerine onlar Firavun'a, "Mûsâ (a.s)'ı bize uyurken göster" dediler. Derken onu, gördüler ve asâsının onu beklediğini fark ettiler de bu olayın üzerine, "Bu kişi siharbaz değildir, çünkü, sihirbaz uyuduğunda sihri batıl hale gelir ve sona erer" dediler ama Firavun, ısrarla o sihirbazların Mûsâ (a.s.) ile karşılaşmaları için diretti.

3) Hasan Basrî: "Sihirbazlar, Hz. Mûsâ (a.s) ile karşılaşmak için şehirlerden toplaşıp gelmişlerdi. Böylece onlar, bu toplanma için gönüllü değillerdi, zorla toplanmışlardı ve sihirlerini de zorla izhâr etmişlerdi." der.

4) Amr ibn Ubeyd, "Kralın çağrısı, zorunluluk ifâde(el-ikrâh) eder " demiştir. Ama bu açıklama, zayıftır; çünkü, sultanın çağrısı korku içermezse, ikrâh olmaz (Râzî, 1993, c.15, s.567/568).

"كره" kelimesi sözlük anlamı olarak sevmemek, hoşlanmamak, nefret etmek anlamların taşır (Fîyûmî, 1369, s.532, cilt 2) "أكره" fiili ise sevdirmemek nefret ettirmek anlamlarını taşır. Ayetin açıklamasında ise yaptırılan eylemin zorunlu olarak ve sevdirilmeden yaptırıldığından bahsedilir ve bu duruma tarihten örnekler verilerek açıklanır.

2.1.5.13. هوى

Tâ-hâ Suresi 80. Ayet:

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلَّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ (٨١)

"Ey İsrâiloğulları! Böylece sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr'un sağ tarafında sizinle sözleştik; size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik."

هوى:

Helâk oldu anlamında olup kök anlamı, dağdan düştü ve helâk oldu şeklindedir.

Şair şöyle demiştir:

هوى من رأس مرقبة ففتت تحنها كبد

Gözetleme kulesinin tepesinden düştü Ciğeri ve [kaburgaları] dağılıverdi aşağıda!

Yine Araplar "هَوَتْ أُمَّهُ" (Anası düşüp-ölesice!) derler.

Ya da "سَقَطَ سُقُوطًا لَا نُهُوضُهُ بَعْدَهُ" (Öyle bir düştü ki, bir daha asla kalkamaz.) ifadesindeki gibidir. (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.314)

"هوى" kelimesi sözlük anlamı olarak; en yukarıdan en aşağıya düştü anlamındadır. (Fîyûmî, 1369, s.543, cilt 2) Ayetin açıklaması kelimeyi barındıran bir şiir ve Araparda kullanılan iki atasözü ile kelimenin anlamını pekiştirmiştir.

2.1.5.14. لن تخلفه

Tâ-hâ Suresi 97. Ayet:

قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا (٩٧)

"(Mûsâ) şöyle dedi: Haydi git! Artık hayatın boyunca sana düşen 'Bana dokunmak yok!' demekten ibarettir. Ve bil ki asla kaçıp kurtulamayacağın bir hesap günü de seni beklemektedir. Şimdi şu tapıp durmakta olduğun tanrına bir bak; biz onu iyice yakacağız, sonra da küllerini denize savuracağız!"

لن تخلفه:

"أخلف الموعدة" "len tuhlifehû" şeklinde de okunmuştur ki bu "لن تخلفه"

(Randevunun kaçmış olduğunu gördüm.) ifadesinden gelir.

‘Aşâ şöyle demiştir:

أَتَوَى وَقَصَرَ لَيْلَهُ لِيَرْوِدَا فَمَضَى وَأَخْلَفَ مِنْ قَتِيلَةٍ مَوْعِدًا

Bekledi... ihtiyacı olduğu için gecesini kısalttı

Gitti, sözünü tutmadı (sevgilisi) Kuteyle (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.354).

"أخلف" sözlük anlamı olarak "döndü caydı" anlamlarını taşır. Fîyûmî bu kelimeyi "أَخْلَفَ الرَّجُلُ وَعْدَهُ" "Adam sözünden döndü" olarak açıklar (Fîyûmî, 1369, s.178, cilt 1). açıklamada da geçtiği gibi kelime "موعد" kelimesi ile kullanılmıştır bu duruma ünlü şair Aşâ'nın şiiri de örneklik teşkil etmiş ve manayı elde etmede kolaylık sağlamıştır.

2.1.5.15. الزرق

Tâ-hâ Suresi 102. Ayet:

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا (١٠٢)

الزرق:

"الزرق" (gök gözlülük) kelimesi ile alakalı iki görüş vardır. Birincisine göre bu göz rengi Arapların en çok nefret ettikleri göz rengidir. Çünkü Rumlar Arapların düşmanıdır ve genelde mavi gözlü olurlar. Bu sebeple Araplar düşmanın sıfatlarını sayarken "kıızıl bıyıklı, siyah böğürlü, gök gözlü" demişlerdir. Diğer görüşe göre burada bahsedilen körlüktür, çünkü körelen, gözünün ışığı sönen kişinin göz bebeği göverir (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.362).

Bu ayetteki 'الزرق' kelimesi gök gözlülük anlamında kullanılmıştır ama burada Arapların tarihte mavi gözlü insanlardan nefret ettiklerini çünkü düşmanlarının bu renk göze sahip olduğu görülmüştür bu şekilde lafzın delalet ettiği mana hakkında da bu şekilde fikir sahibi olmak mümkündür.

2.1.5.16. الأمت

Tâ-hâ Suresi 107. Ayet:

لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا (١٠٧)

"Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün."

الأمت:

Hafif çıkıntı demektir;

مَدَّ حَبْلَهُ حَتَّى مَا فِيهِ أَمْتٌ

Nitekim Araplarda (ipi hiçbir çıkıntı kalmayacak şekilde gerdi.) denilir. (Râzî, 1993, cilt 16, s.49)

İbn Fâris Makâyis el-Luğa kitabında "عوج" ve "أمت" kelimelerinin aynı manaya geldiğini belirtir. Bunun yanı sıra "أمت" kelimesinin anlamının; bir yeri kalın yaparken diğer yeri incelmek anlamına geldiğini belirtir. (Fâris, 1979, cilt 1, s.137) Kelime açıklamadan da anlaşıldığı üzere eğrilik, çıkıntı, bozukluk anlamlarına gelir. Ayetteki

kelime olumsuzluk edatı ile kullanıldığı için mana "hiçbir çıkıntı olmaksızın /dümdüz" olarak anlaşılır. Ayetin açıklamasında kelimenin ayette kullanıldığı gibi benzer bir şekilde olumsuzluk edatı ile kullanılan bu kelimeyi bir şiir ile örneklendirerek anlamını pekiştirilmiştir.

2.1.5.17. عهد

Tâ-hâ Suresi 115. Ayet:

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا (١١٥)

"Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik"

Hak Teâlâ'nın "وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ" "Yemin olsun ki Biz, bundan önce Adem'e vahyetmiştik" cümlesindeki "عهد" kelimesi ile, Allah'ın bir emri veya bir yasağının ifade edildiğine bir şüphe yoktur. Öyle ki kralların tavsiye ve emirleri konusunda, "أَشَارَ الْمَلِكُ إِلَيْهِ" "denilir. Tefsirciler bu ayete, "Biz Adem (as)'e, o ağaçtan yememesini ve ona yaklaşmamasını vahyettik, tavsiye ettik, emrettik." anlamını vermişlerdir (Râzî, 1993, cilt 16, s.59).

"عهد" kelimesi iki anlama gelir; bunlardan ilki, söz/güvenilirlik iken diğer anlamı ise tavsiye de bulunma/vasiyet etme anlamıdır. (Fîyûmî, 1369, cilt 2, s.135) Kelimenin hangi anlama delalet ettiğini anlayabilmek ve doğru anlamı bulabilmek için tefsir açıklaması araplarda kullanılan bir söz ile pekiştirilmiştir.

2.1.5.18. خصف

Tâ-hâ Suresi 121. Ayet:

فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوَآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ (١٢١)

"Nihayet ikisi de o ağaçtan yediler. Bunun üzerine mahrem yerleri kendilerine göründü, üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar. Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı."

Fiil, tekrar ve teksir (tekrar tekrar ve çokça yapmayı göstermek için) "يَخْصِفَانِ" olarak da okunur ki bu, Arapların kullandığı "خصف النعل" "Ayakkabıyı sağlam olana kadar güzelce dikti" ifadesinden gelir. Bu da, "خَصَّاف"ın (ayakkabıyı diken kişinin), ayakkabıyı

yamaması, dikmesi demektir. Buna göre bu ifade, "O ikisi edeb yerlerine cennet yapraklarını örtünmek amacıyla yamadılar" anlamına gelir (Râzî, 1993, cilt 16, s.65).

Yine açıklamada lafzın manasının Araplarda kullanılan bir ifade ile elde edildiğini görülür.

2.1.5.19. اجْتَبِيه

Tâ-hâ Suresi 122. Ayet:

ثُمَّ اجْتَبَيْهِ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ (١٢٢)

"Sonra rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti".

اجْتَبِيه:

"Daha sonra Rabbi onu derleyip toparlayıp kendine getirdi" ifadesi; sonra tövbesinin peşinden onu kabul etti, kendine yaklaştırdı manasına gelir. Bu tabir "جبي إلي كذا" (Falan şey bana derlendi, ben de onu derledim.) ifadesinden gelmektedir. Benzeri "فاجتبيته" (Gelin süslenip bana sunuldu, ben de ona onun süslü haline baktım.) ifadesidir.

Yine "و إذا لم تأتئهم بآية قالوا لو لا اجتبيتها" (Bunlara bir ayet getirmediğin zaman, "Onu da düzüp kotaraydın ya!" derler. [A'râf 7/203]) ayetinde de bu tabir geçer, yani "Sana sunulsaydı da sen de onu derleseydin ya!" demişlerdir.

Kelimenin esas anlamı toplamaktır. Araplar "kaçıp giden (parlayan) at geri döndüğünde" anlamında olan "اجْتَبَيْتُ الْفَرَسَ نَفْسَهَا" ifadesini kullanırlar (Zemahşerî, 2018, cilt 4, s.380).

Ayetin açıklamasında esas anlamı toplamak olan kelimenin "sunmak, derleyip toplamak, geri dönmek" gibi birçok anlama gelebileceği Araplarda kullanılan deyimler örnek getirilerek sunulmuştur. Tezde bu şekilde toplumun kelimeyi nerelerde ve nasıl kullanıldığı hakkında bilgi sunulurken bir yandan da kelimenin ifade ettiği anlamı vurgulanır.

2.1.5.20. أَمْتَع

Tâ-hâ Suresi 131. Ayet:

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ (١٣١)

Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır."

Allah'ın "إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ" ifadesine gelinirse bu, "kendisiyle lezzetlendirdiğimiz şeye gözlerini dikme" manasındadır.

أمتع kelimesi, duyulan ve coşturan bir ses, idrak edilen, tadılan güzel bir manzara, koklanan güzel bir koku, evlilik ve giyim kuşam gibi şeylerle lezzetlendirmek, faydalandırmak manasındadır. Öyle ki Arapçada "أمتع إمتاعا و متعه تمتيعا" "Falancayı faydalandırdı" denilir (Râzî, 1993, cilt 16, s.80).

Ayetin açıklamasında da geçtiği üzere "متع" kelimesi kendisiyle faydalanılan her şey için kullanılır (Fîyûmî, 1369, cilt 2, s.562). Burada da kelimenin anlamı sunulmuş vesunulan anlamı pekiştirmek için toplumda kullanılan bir deyim ile örneklendirilmiştir.

Bu bölümde tez, dilsel açıdan beş kısma ayırdığı delalet türlerini; Tâ-hâ Suresinin tefsirlerini inceleyerek örneklendirmiştir.

Tâ-hâ Suresi; Sessel ve sözlüksel/leksik delalet örneklerinde diğer delalet türlerine nazaran çok zengin örneklere sahip olmasa da çeşitli örnekler teşkil eder. Diğer delalet türleri açısından ise Tâ-hâ suresi yeterince zengin bir sure olduğu tesbit edilmiştir ve dilsel açıdan delalet konusu bölüm içerisinde çeşitli örnekler ile açıklanmıştır.

SONUÇ

Delalet ilmi lafzın manaya her açıdan delaletini inceleyen ilim dalıdır. Batıda "semantik" ve Türkçede ise "anlambilim" kavramları delalet ilmini karşılayabilecek kavramlardır.

Bu araştırmadan anlaşıldığı üzere; Kur'an, delaletin her türünün rahatlıkla bulunabilip incelenebileceği zengin bir kaynaktır. Araştırmada delaletin konuları açısından zengin içeriğe sahip olduğu düşünülen Tâ-hâ suresi incelenmiş ve delalet türleri ile alakalı aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Sessel delaletin kelimenin içeriğine ve şekline uygun bir biçimde geldiği ve bu durumda genel olarak kelimenin anlamı üzerinde etki sahibi olduğu görülmüştür. Tâ-hâ suresinde yedi ayet üzerinde sessel delalet örneğine rastlanmış, bunların lafız-mana arasındaki ilişkide bir yere sahip olduğu, harflerin kendilerine ait sıfatları olduğu ve bu sıfatlar ile cümleye anlam ve vurgu kattığı görülmüştür. İncelenilen tefsirler arasında en az bu delalet türünün örneğine rastlanmıştır. Örneğin; "لَاقُطْنِ" kelimesindeki "ق", "ط" ve "ع" harfleri Arap dilinde anlamı güçlendiren ağır ve güçlü harflerden olduğu için bu harflerin bir araya gelmesi; kelimenin anlamı hususunda vurgulu bir güce ve ağırlığa delalet etmiştir. Yine aynı şekilde fısıltı harflerinden olan "س" harfinin içinde bulunduğu "وسوسة" ve "همس" kelimeleri incelenmiş bu iki kelimenin de sessizliğe fısıltıya ve gizliliğe delalet ettiği gözlemlenmiştir. Sessel delaletin Kur'an'a mucizevi bir fonetik anlam kazandırdığı görülmüştür. Öyle ki Kur'an'daki akustik güzelliği ve Kur'an'ın belağatının güzelliğini ortaya koymuştur.

Sarfî delalet, dilin temel yapılarından birini oluşturmakla birlikte kök harflerine sahip bir kelimeden; fiil, mastar, ismi fail, ismi meful gibi birçok farklı kelime türetilerek de gerçekleştirilebilir. Sarfî delaletin lafız-mana ilişkisini tespit etmede önemi bir rolü vardır. İncelenilen tefsirlerde, lafzın delalet ettiği manaya ulaşmak için sarfî delaletin kullanıldığı on beş kelimeye rastlanılmıştır. Bu kelimeler sarf ilmi açısından incelenmiş, içinde oldukları kalıba göre delalet ettikleri mana üzerinde durulmuştur. İncelenilen kelimelere örnek olarak "فَعَلَ" kalıbının kelimeye ism-i meful anlamı katması, "سَأَلَ" kelimesinin bu kalıba girdiğinde ismi meful manasına gelmesi ve "مَسْئُولٌ" lafzı ile aynı manaya gelerek "istenilen şey" anlamını taşıması verilebilir. Ya da "حَمَلَ" kelimesi "taşımak" anlamındayken orta harfî şeddeli bir şekilde "حَمَلٌ" olarak okunduğunda kelimenin anlamı "başkasına taşımak" olarak değişmektedir. Görüldüğü üzere kelimenin

içinde olduğu kalıp delalet ettiği manayı etkilemiştir. Bu durum ise lafzın delalet ettiği manayı tespitinde önemli bir yere sahiptir.

Bir kelimenin delalet ettiği manaya ulaşmak için kullanılan birincil kaynak sözlüklerdir. Sözlük ile bir kelimenin esas anlamına ulaşılabilirken aynı zamanda o kelimeden türeyen kelimelere, o kelimenin çoğul haline, kelimenin fiil haline ve belirli kalıplardaki birçok haline ulaşılabilirdi bilinmektedir. Delalet türleri arasında oldukça önemli bir yere sahip olan sözlüksel delalet, araştırmada en çok örneği bulunan delalet türü olmuştur. Çalışmada incelenilen tefsirlerde sözlüksel delalet türünden yirmi dokuz örneğe rastlanmıştır. Özellikle de bu delalet türünün müfessirler nezdinde özel bir yeri olduğu gözlemlenmiştir.

Arapçada kelimelerin cümlede bulundukları konuma göre anlam kazandığı ve taşıdığı anlamın tespit edilmesi açısından kelimelerin cümledeki konumlarının önemli olduğu bilinmektedir. İncelenilen tefsirlerde Tâ-Hâ suresinde yirmi yedi kelime üzerinde dilbilgisel delalet üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada incelenilen örneklerde bir kelimenin önce veya sonra gelmesinin Kur'an manası üzerindeki etkisi açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu kelimelere bakılarak, dilbilgisel delaletin lafzın delalet ettiği manayı anlama açısından çok önemli bir konuma sahip olduğu görülmüştür.

Araştırmada incelenilen tefsirlerde sosyolojik delalet açısından Kur'an'da toplumsal bulgulara sıkça rastlandığı görülmüş, buna binaen araştırmanın bu bölümünde toplumsal bulgu içeren kelimelerin dönemin şartlarına göre manalarına sosyolojik açıdan ulaşılması hedeflenen yirmi kelime incelenmiştir. Kur'an'da birçok toplumsal olaya değinilmekle birlikte toplumların sosyolojik yapılarının, kültürlerinin ve yaşayışlarının o dönem konuşulan dili anlayabilmek ve kelimelerin gerçek manalarına ulaşabilmek için önemli olduğu görülmüştür. Sonuç olarak kelimenin gerçek anlamına ulaşabilmek açısından kullanılabilecek beş farklı yöntem açıklanmış, kelimenin manasını elde etmede kelimeyi her açıdan ele almak hedeflenmiştir. Ardından incelenilen tefsirler üzerinden Tâ-hâ suresi özelinde örnekler verilmiş ve bu örnekler sırasıyla açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1994). Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe. *TÖMER Dil Dergisi*(16), 118-124.
- Aksan, D. (2020). *Her Yönüyle Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2021). *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ‘Arabî, A. H. (2014). Delâleti'l-Beniyye Sıfât el-Hurûf ‘alâ'l-Mâ'nâ. *el-Mecelleti'l-Urduniyye fî Dirâseti'l-'Arabiyye*.
- Arvasi, B. (2020). Sarf İlminde İf'al Babı ve Taşıdığı Anlamlar. *Genç Mütefekirler Dergisi*(1).
- ‘Askerî, H. (1998). *Sına'ateyn: Kitâbe ve Şiir*. Beyrût: Mektebutu'l-'Unsûriyye.
- Asmâî, A. (1995). *Dîvânu 'Accâc*. Beyrût: Dâru's Şarqu'l-'Arabî.
- Aydın, B. (2018). Arap Dilinde Lafız-Mana İlişkisi -İşlevsel Anlam- Cümle Anlamı İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, Isparta: Sosyal Bilimler Enstitüsü; Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı; Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Beğa, M. (1998). *Kitâb'ul-Vâdih fî Ulûmi'l-Kur-ân*. Dimeşk: Dâru'l-Kelem et-Tayyib, Dâru'l-'Ulûm el-Endulûsiyye.
- Cevherî, İ. (1990). *Şihâh* (Cilt 4). (A. A. İtâr, Dü.) Beyrût: Dâr'ul-'İlim el-Melâyîn.
- Cinnî. (1952). *Hasâis* (Cilt 1). Kahire: Dâr'ul-Kutub el'Mısırî.
- Cinnî. (1952). *Hasâis* (Cilt 3). (M. A. Neccar, Dü.) Kahire: Dâr'ul-Kutub el'Mısırî.
- Cürcânî, H. (1283). *Tâ'rîfât*. İstanbul: Mehmet Esat.
- Dâye, F. (1996). *İlmu'd-Delâletu'l-'Arabiyye en-Nazariyye ve't-Tatbîk*. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır.
- Düreyd, B. (1897). *Cemhere*. Beyrut: Dâru'l-'İlim.
- Emîn, İ. A. (2013). Araplarda Dilsel Delalet. *Cezîratu li'l-'Ulûm Terbeviyye ve İnsâniyye*, 10(2).
- Endulûsî. (1999). *Bahru'l Muhît fî Tefsîr*. Beyrût: Dâru'l Fikr.
- Ersöz, M. (2014). Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü; Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı; Doktora Tezi, Erzurum; Atatürk Üniversitesi.
- Fâris, A. (1979). *Mu'cemu Makâyisi'l-Luğa* (Cilt 1-2-3-4-5-6). Dâru'l-Fikr.
- Fâris, A. (1997). *Kitâbu's-Sahâbî fî'l-Fıkhî'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Mesâiluha ve Sunenu'l-'Arab fî Kelâmihâ*.

- Fîyûmî. (1369). *Misbâh Munîr* (Cilt 2). Beyrût: Mektebetu'l-İlmiyye.
- Geeraerts, D. (1999). Hundred Years of Lexical Semantics. 123-154.
- Gezer, S. (2015). *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine. *Türk Dili Dergisi*.
- Gökkır, N. (2009). Tefsir Usulünde Lafız-Mana İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi. *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (s. 333-344). içinde Ankara: Kur'an ve Tefsir Akademisi.
- Güven, Ş. (2013). Dil Anlam ve Çokanlamlılık. *Bilimname*(2).
- Karakuş, A. (2020). Kur'an Meallerinde Bağlama Riayet Etmenin Önemi. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*(1).
- Kesîr, F. (1988). *Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri* (Cilt 3). (A. Erkan, Çev.) İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Manzûr. (1993). *Lisânu'l-'Arab*. Beyrût: Dâru's-Sâdır.
- Mekkî, M. (2012). *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Muberrid, M. (1997). *Kitâb el-Kâmil fi'l-Luğati ve'l-Edebi* (Cilt 1). Kâhire: Dâru'l Fikri'l-'Arabiyye.
- Mucan, Y. (2018). Arap Dilinde Lafzi Karineler ve Anlama Yansıması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*. Bingöl; Bingöl Üniversitesi.
- Mücahit, A. (1985). *ed-Delâletu'l-Luğaviyye inde'l-'Arab*. Dâr ed-Diyâ'.
- Mücahit, A. (2006). Semantiğin Arap ve Batı Dünyasındaki Serüveni. (C. D. Çev., Dü.) *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(2).
- Nahvî, H. (1985). *Mağni el-Lebîb*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- Onan, B. (2012). Dil Eğitiminin Dil Bilimsel Temelleri: Ferdinand De Saussure'un Genel Dilbilim Kuramında Dil Eğitimiyle İlgili Bulgular. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(17).
- Özkan, M. (2015). Edebiyatta Dil Kullanımı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*(52).
- Palmer, F. (2001). *Semantics Second Edition*. Cambridge University Press.
- Râzî, F. (1993). *Tefsîri Kebîr Mefâtihu'l-Gayb* (Cilt 14-15-16). (S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, & S. Doğru, Çev.) Ankara, Ankara: AKÇAĞ.
- Râzî, F. (1993). *Tefsîri Kebîr Mefâtihu'l-Gayb* (Cilt 5). (S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, & S. Doğru, Çev.) Ankara: Akçağ.

- Sabûnî, M. (2012). *Safvet't-Tefâsîr* (Cilt 4). (N. Y. Sadrettin Gümüş, Çev.) İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Sâfî, M. (1997). *Cetvel fî Îrâbı Kur-ân'ı Kerîm*. Dımaşk: Dâru'r-Reşîd.
- Seber, A. (2013). Semantik-Delalet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2).
- Taberi, C. (2000). *Tefsîru Taberi* (Cilt 14). Muesssetu'r-Risâle.
- Tuğ, S. (2019). Kur'an'da Sesin Manaya Delaleti -Kıyamet Ayetleri Örneği-. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Ülgen, E. (2016). Tefsir Metodolojisinde Sarf İlminin Yeri ve Önemi. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*(21).
- Yazır, M. (tarih yok). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Yusuf, S. A. (2016). *ed-Delâle ve 'İlmu'd-Delâle*.
- Zemahşerî, K. (2009). *Esâsu'l Belâğa*. Beyrût: Dâru'n-Nefâîs.
- Zemahşerî, K. (2018). *Keşşâf*. (M. Coşkun, Ö. Çevik, M. Erdoğan, S. Gümüş, A. Bebek, M. Çiçek, N. Çağıl, Çev.) İstanbul.